

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ

(ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)

Kulbir Singh Suri Dian Baal Kahaanian Da Rachnatmak Vishleshan

(Panj Kahaani Sangrehan De Sandarbh Vich)

Kiranjot Kaur

M.Phil. Student

Regd. No. 11412690

ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਫਗਵਾੜਾ ਦੇ
ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਲੈਂਗੁਏਜਿਜ਼ ਅਧੀਨ
ਐਮ.ਫਿਲ (ਪੰਜਾਬੀ) ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਦੇ ਇੱਕ
ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹਿਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ
ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ

ਫੈਕਲਟੀ ਆਫ਼ ਬਿਜਨਸ ਐਂਡ ਆਰਟਸ
ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ

2015

ਘੋਸ਼ਣਾ-ਪੱਤਰ

ਮੈਂ ਕਿਰਨਜੋਤ ਕੌਰ ਇਹ ਬਿਆਨ ਕਰਦੀ ਹਾਂ ਕਿ ‘ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)’ ਵਿਸ਼ੇ ’ਤੇ ਲਿਖੇ ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚਲਾ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਨਿਰੋਲ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੈ। ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਵਿਚਲੇ ਹੋਏ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਉੱਤੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਜਾਂ ਅਦਾਰੇ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਡਿਗਰੀ ਜਾਂ ਡਿਪਲੋਮਾ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

ਖੋਜਾਰਥੀ

ਕਿਰਨਜੋਤ ਕੌਰ

ਰਜਿ.ਨੰ. 114112690

ਪ੍ਰਮਾਣ-ਪੱਤਰ

ਤਸਦੀਕ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਖੋਜਾਰਥੀ ਕਿਰਨਜੋਤ ਕੌਰ ਨੇ ਆਪਣਾ ਐਮ.ਫਿਲ. (ਪਜਾਬੀ) ਦਾ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ 'ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ)' ਮੇਰੀ ਨਿਗਰਾਨੀ ਹੇਠ ਮੁਕੰਮਲ ਕੀਤਾ। ਇਹ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਖੋਜਾਰਥੀ ਦੀ ਮੌਲਿਕ ਖੋਜ ਦਾ ਸਿੱਟਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਐਮ.ਫਿਲ. ਦੀ ਡਿਗਰੀ ਲਈ ਯੋਗ ਸਮਝਦਾ ਹਾਂ ਅਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ ਹਿਤ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕਰਨ ਦੀ ਇਜਾਜ਼ਤ ਦਿੰਦਾ ਹਾਂ।

ਮਿਤੀ: 05/05/2015

ਨਿਗਰਾਨ

ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ

ਸਹਾਇਕ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ, ਪਜਾਬੀ ਵਿਭਾਗ

ਸਕੂਲ ਆਫ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਲੈਂਗੁਏਜਿਜ਼

ਲਵਲੀ ਪ੍ਰੋਫੈਸ਼ਨਲ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਫਗਵਾੜਾ (ਪੰਜਾਬ)

ਤਤਕਰਾ

ਭੂਮਿਕਾ	iv-viii
ਅਧਿਆਇ ਪਹਿਲਾ:	1-28
ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਛਾਣ	
ਅਧਿਆਇ ਦੂਜਾ:	29-41
ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ: ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ	
ਅਧਿਆਇ ਤੀਜਾ:	42-63
ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਗੱਤ ਅਧਿਐਨ	
ਅਧਿਆਇ ਚੌਥਾ:	64-85
ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪਗੱਤ ਅਧਿਐਨ	
ਸਾਰ ਤੇ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ	86-89
ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ	90-91

ਭੂਮਿਕਾ

ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ) ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਵਿਅਕਤੀਤਵ ਦੇ ਮਾਲਕ ਹਨ। ਬਾਲ ਕਹਾਣਕਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹ ਇਕ ਸਿਰਜੀ ਖੋਜੀ, ਅਨੁਵਾਦਕ, ਸੰਪਾਦਕ, ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਐਮ.ਫਿਲ (ਪੰਜਾਬੀ) ਕੋਰਸ ਦੇ ਦੌਰਾਨ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਉੱਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੋਈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਤੇ ਇਲਾਵਾ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ 'ਨਾਨਕ ਪੁਸਤਕਮਾਲਾ' ਦਾ ਸੰਚਾਲਕ ਵੀ ਹੈ। ਲੋਕ ਕਹਾਣੀ ਮੌਖਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਕ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਪ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀ ਕਿਸੇ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਦੌਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਅਨੇਕ ਜੁਬਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸਫਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਹਰ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਰਸ ਯੁਕਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋਂਦਿਆਂ ਤਰਾਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸਵਾਰੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਾਤ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੀਤੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਾਂ 'ਪੰਚਤਤਰ' ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਗਿਣੇ ਚੁਣੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਾਣਿਆਂ ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਇਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਬਾਲ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਣੂ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਬੜੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲਿਖਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਉਸ ਦੀਆਂ 'ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ' ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੱਚੇ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਲਾਘਾਂ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ 'ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ' ਨਾਵਲ ਲੈ ਕੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਕੁਲਬੀਰ

ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਇਕ ਵਿਲੱਖਣ ਸਖਸ਼ੀਅਤ ਦਾ ਮਾਲਕ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ। ਉਸਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਲੋਕਧਰਾਈ, ਪਰਿਵਾਰਕ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ, ਵਿਦਿਅਕ, ਸਮਾਜਕ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ- ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹਨ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਸਤਾਰਾਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ- ਗੁਰੂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ (1990), ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੋਜਾਂ ਤੇ ਖੋਜਕਾਰ (1991), ਗੁਬਾਰੇ ਤੋਂ ਪੁਲਾੜੀ ਜਹਾਜ਼ ਤੱਕ (1991), ਬਾਦਬਾਨੀ ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਮੋਟਰ ਕਾਰ ਤੱਕ (1996), ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ (2007), ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ (2010), ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੋਰ (2010), ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ (2010), ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ (2011), ਜਾਦੂ ਦੇ ਗੋਲੇ (2013), ਘਰ ਦਾ ਨਾ ਘਾਟ ਦਾ (2013), ਬਾਲ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ (2013), ਰਸਤੂ ਮੱਲ (2013), ਸੱਚ ਦਾ ਪੱਲਾ (2014), ਚਿੱਟਾ ਹੰਸ (2014), ਸਚਾਈ ਦੀ ਜਿੱਤ (2014) ਅਤੇ ਇਕ ਨਾਵਲ 'ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ' ਲਿਖੇ ਹਏ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਲਿਆ ਹੈ। ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਸੰਗਠਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਚਾਰ ਅਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਖੇਤਰ

ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ) ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੇ ਸੋਲ੍ਹਾਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਹਨ ਪਰ ਸਮਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚੋਣਵੇਂ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਉਦੇਸ਼

ਉਦੇਸ਼ ਰਹਿਤ ਕੋਈ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਉਦੇਸ਼ ਹੀ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਪੈਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਨਰੋਆ ਅਤੇ ਵਡਮੁੱਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਇਕ ਜੀਵਨ ਸੇਧ ਦੇ ਸਕੇ। ਉਦੇਸ਼ ਘੜਨ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਦਾ ਦਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਦੇਖਣਾ ਇਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਚਨਾ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਗਿਆ ਉਦੇਸ਼ ਸਮੁੱਚੇ ਸਮਾਜ ਦੇ ਹਿਤ ਵਿਚ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ। ਇਸੇ ਕਾਰਣ ਅੱਜ ਕਲ 'ਕਲਾ ਕਲਾ ਲਈ' ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਨੂੰ ਭੰਡ ਕੇ 'ਕਲਾ ਜੀਵਨ ਲਈ' ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੇ ਉਦੇਸ਼ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ-

1. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ
2. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ।
3. ਲੇਖਕ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿੱਚ ਯੋਗਦਾਨ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰਨਾ।

ਖੋਜ ਵਿਧੀ/ ਪਹੁੰਚ ਦਿਸ਼ਟੀਆਂ

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ) ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਚ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਧੀ, ਵਰਣਾਤਮਕ ਵਿਧੀ, ਸੰਕੇਤਕ ਵਿਧੀ, ਘਟਨਾਤਮਕ ਵਿਧੀ, ਸੰਵਾਦਕ ਵਿਧੀ, ਵਿਹਾਰਕ ਸਮੀਖਿਆ ਵਿਧੀ, ਲੋਕਧਾਰਾਈ ਵਿਧੀ, ਤਰਕਵਾਦੀ ਵਿਧੀ, ਸਰੰਚਨਾਵਾਦੀ ਵਿਧੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਸਾਰੀਆਂ ਵਿਧੀਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤੇ ਵਰਣਾਤਮਕ ਵਿਧੀ ਦੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਪੂਰਵ ਖੋਜ ਕਾਰਜ

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਬਿਉਰਾ ਡਾ. ਧਰਮ ਸਿੰਘ, ਸਾਬਕਾ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਤੇ ਮੁਖੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਸਕੂਲ (ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ) ਕ੍ਰਿਤ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਸੰਦਰਭ ਗ੍ਰੰਥ, 'ਪੰਜਾਬੀ ਖੋਜ ਸੰਦਰਭ' (ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ 2008) ਵਿੱਚ ਵਿਭਿੰਨ ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਤੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਹੋਏ ਖੋਜ-ਕਾਰਜਾਂ ਦਾ ਉਲੇਖ (ਸੰਨ 2008 ਤੱਕ) ਅਤੇ ਸੂਚਨਾ ਦੇ ਅਧਿਕਾਰ ਐਕਟ, 2005 ਅਧੀਨ ਮੁੱਖ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ, ਜੋ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਉਪਰ ਖੋਜ-ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੋਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਲਿਖਤੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰਖਦੇ ਹੋਏ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਉਪਰ ਸਾਹਿਤਕ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਲਈ ਖੋਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਿਲਕੁਲ ਨਵਾਂ ਅਤੇ ਮੌਲਿਕ ਹੈ ਅਤੇ ਭਵਿੱਖ ਵਿੱਚ ਖੋਜ ਦੇ ਖੇਤਰ ਵਿੱਚ ਵਡਮੁੱਲਾ ਯੋਗਦਾਨ ਪਾਵੇਗਾ।

ਜੇਕਰ ਸਮੁੱਚੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਹੇਠ ਦਿੱਤੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ:-

1. ਰਵਿੰਦਰ ਰਤਨ (ਰਮਾ ਰਤਨ) ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 1992
2. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ ਵਰਮਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ, ਸਰਵੇਖਣ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 1996

3. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਸ਼ਟ, ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਆਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ

4. ਭਗਵੰਤ ਕੌਰ, ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਬਦਲਦਾ ਮੁਹਾਂਦਰਾ (ਸਿਰਜਨਾ ਤੇ ਸੰਭਾਵਨਾਵਾਂ) ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ ਦੇਵ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2006

ਇਸ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸੰਪੂਰਨਤਾ ਲਈ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਦਰਯੋਗ ਨਿਗਰਾਨ ਡਾ. ਕਿਰਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦੀ ਹਾਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਮੇਰਾ ਹਰ ਪਲ ਸੌਖਾ ਤੇ ਆਸਾਨ ਬਣਾਇਆ। ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੁਯੋਗ ਰਹਿਨੁਮਾਈ ਸਦਕਾ ਹੀ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਸੰਪੰਨ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕੀ ਹਾਂ। ਉਹਨਾਂ ਦੁਆਰਾ ਦਿੱਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਕੰਪਿਊਟਰੀਕਰਨ ਦੇ ਗਿਆਨ ਸਦਕਾ ਮੈਂ ਆਪਣਾ ਖੋਜ-ਪ੍ਰਬੰਧ ਆਪ ਟਾਇਪ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੱਰਥ ਹੋ ਸਕੀ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਅੱਗੇ ਨੱਤ-ਮਸਤਕ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਸਕੂਲ ਆਫ਼ ਆਰਟਸ ਐਂਡ ਲੈਂਗੁਏਜਿਜ਼ ਦੇ ਕੋ-ਆਰਡੀਨੇਟਰ ਡਾ. ਅਮਨਦੀਪ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੀ ਰਿਣੀ ਹਾਂ ਜਿੰਨਾਂ ਨੇ ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਤਕਨੀਕੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮੇਰਾ ਸਮੇਂ-ਸਮੇਂ ਤੇ ਮਾਰਗ ਦਰਸ਼ਨ ਕੀਤਾ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਸਮੂਹ ਪ੍ਰਾਧਿਆਪਕ ਸਹਿਬਾਨ ਜੀ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਮੈਂਬਰ ਅਤੇ ਖੋਜਾਰਥੀ ਸਾਥੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ।

(ਕਿਰਨਜੋਤ ਕੌਰ)

ਅਧਿਆਇ ਪਹਿਲਾ

ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਛਾਣ

ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ, ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਕ ਵੰਨਗੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਪੱਖੋਂ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ-ਵਿਧੀ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਅੱਡਰੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੀ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਤੌਰ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਕਾਰਨ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ‘ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ’ ਅਤੇ ‘ਪਾਉਣ’ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਸਮੂਹਤ ਅਰਥ ਘੜ ਕੇ ਭਾਵੁਕ ਬੌਧਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਭਾਵੇਂ ਬਾਲਗ ਹੋਵੇ ਪਰ ਨਜ਼ਰੀਆ ਬਾਲਕ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ‘ਪਾਠਕ ਸੰਕੇਤੀ’ ਅਤੇ ‘ਪਾਠਕਮਈ’ ਦਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਸੰਚਾਰ ਹਿਤ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਜਮ ਦੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿ ਕੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸੰਜਮੀ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਕਲਾਤਮਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ, ਬਾਲ ਜਗਤ ਤੇ ਜੀਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਸਰੋਕਾਰ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਵਾਂਗ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਵੀ ਬਾਲ ਪਾਠਕ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਅਤੇ ਸਮ-ਵਿੱਥ ਹੋ ਕੇ ਜੁੜਦਾ ਹੈ।

ਡਾ. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ- “ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵਲਵਲੇ, ਉਮੰਗਾ ਸਧਰਾਂ ਤੇ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰਜਮਾਨੀ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਉਮਰ ਗੁੱਟ ਮੁਤਾਬਿਕ ਭਾਸ਼ਾ ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਦੇ ਨਾਲ ਮਨੋਰੰਜਨ ਨੂੰ ਕੇਂਦਰ ਵਿਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਹੈ ਬਸ਼ਰਤੇ ਉਸ ਦੀ ਜੀਵਨ ਅਗਵਾਈ ਕਰਦਾ ਹੋਵੇ।”¹

ਬੱਚੇ ਲਈ ਚੰਗਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਹ ਜੁੜਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਮਾਣਦਾ ਅਤੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਨਾ ਪਸੰਦੀ ਦਾ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਮਾੜਾ ਹੈ, ਭਾਵੇਂ ਵੱਡਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਲਾਸੀਕਲ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਗਰਦਾਨਿਆਂ ਹੋਵੇ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਕੇਵਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਮਨੋਰੰਜਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ। ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਕੇਵਲ ਉਹ ਸਾਹਿਤ ਹੀ ਰੱਖ ਸਕਦਾ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਬਾਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਦਾ ਹੋਵੇ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਲੋੜ ਹੈ ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਚਾਰ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਸੁਰੱਖਿਆਤਾਵਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਜਗਾਉਣ ਦੀ। ਨਿੱਜੀ-ਛੋਹ, ਆਵਾਜ਼ ਆਦਿ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਦਾਰਥਕ ਲੋੜ ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਪਹਿਨਣ, ਘਰ ਟਿਕਾਣੇ ਆਦਿ ਦੀ ਵਧਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਛੂੰਹਦਾ, ਛੇੜਦਾ, ਸਮਝਦਾ, ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਸਾਹਿਤ ਬਾਲਾਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਟੁੰਬਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਪਰੀ ਕਹਾਣੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਭੋਜਨ, ਵਧੀਆ ਪੁਸ਼ਾਕ ਤੇ ਵਧੀਆ ਮਹੱਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਇਕ ਸਿਰਮੌਰ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੈ। ਸਰੀਰਕ ਨਿਸ਼ਚਿੰਤਾ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਮਨ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਭਾਵੁਕ ਪੱਧਰ ਉੱਤੇ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਆਪਾਂ ਸੰਭਾਲਣ ਲਈ ਸੁੰਗੜੀਆਂ ਬਾਹਵਾਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਕੇ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਖੁਲ੍ਹਦੀਆਂ

ਹਨ, ਤੇ ਗਲਵੱਕੜੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਬਾਲਾਂ ਅੰਦਰ ਸਰੀਰਕ ਸਮਝ ਅਤੇ ਸਰੀਰਕ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੋਣ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਜਗਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਮੋਹ, ਪਿਆਰ, ਹਮਦਰਦੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਹੈ। ਨਿੱਜ ਦੇ ਘੇਰੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਪ੍ਰੀਕਿਰਿਆਂ ਵਿਚ ਨਿੱਜ ਨੂੰ ਸੁਰੱਖਿਅਤ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਕਾਰਜ ਸਰੀਰਕ ਸੁਰੱਖਿਅਤਾ ਜਿੰਨੀ ਅਹਮੀਅਤ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਸ਼ਾਲ ਵਸਤੂ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪਛਾਣ ਮਨੁੱਖ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ, ਬਨਸਪਤੀ ਅਤੇ ਨਿਰਜੀਵ ਵਸਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਉਸਦੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਵਾਸਤਵਿਕਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚਾਰੇ ਸ਼੍ਰੇਣੀਆਂ ਉਤੇ ਆਪਣੇ ਮਾਨਵੀ ਵਿਧਾਨ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਲਾਗੂ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਆਪਣੇ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚਾਲੇ ਭਾਵਨਾਤਮਕ ਸੰਤੁਲਨ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਕੁਦਰਤ, ਜੀਵ-ਜੰਤੂ, ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀ ਆਦਿ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਖਾਸ ਭੂਮਿਕਾ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਬੱਚੇ ਦੀ ਆਪਣੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਵਧ ਰਹੇ ਪਾਸਾਰ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣ ਦੀ ਉਤਸੁਕਤਾ ਦੀ ਤਿਪ੍ਰਤੀ ਹੀ ਬੱਚੇ ਦੀ ਬੌਧਿਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਬਣਾਉਂਦੀ ਹੈ। ਹਰ ਪਲ ਹਰ ਘੜੀ ਕਈ ਸਵਾਲ ਤੇ ਅਕਾਂਖਿਆਵਾਂ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਹਰ ਚੀਜ਼ ਨੂੰ ਉਲਟ-ਪੁਲਟ ਕਰਨਾ, ਤੋੜ ਭੰਨ ਕਰਕੇ ਦੇਖਣਾ ਤੇ ਸੁਆਲਾਂ ਦੀ ਬੁਛਾੜ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਬੱਚੇ ਦੀ ਨੱਧ ਰਹੀ ਜਗਿਆਸਾ ਦੇ ਸੂਚਕ ਕਰਮ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਹੀ ਪ੍ਰਤਿਪਾਲਣਾ ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਬੌਧਿਕ ਪ੍ਰੀਕਿਰਿਆ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਡਰਾ ਧਮਕਾਂ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਦਬਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਵਿਕਾਸ ਰੁਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਜਗਿਆਸਾ ਅਨੁਕੂਲ ਹੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਉਸ ਵਿਸਥਾਰ ਦੀ ਵੱਧ ਅਹਿਮੀਅਤ ਬਣਦੀ ਹੈ, ਜਿਸ ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ ਵੱਡੇ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਨਾਲ ਉਲੰਘ ਕੇ ਵੀ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਜਣਨ ਪ੍ਰੀਕਿਰਿਆ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਫਲ-ਅਸਫਲ, ਸਕਾਰਤਮਕ-ਨਾਕਾਰਤਮਕ, ਉਤਰਾਅ-ਚੜ੍ਹਾਅ, ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ-ਮੁਸੀਬਤਾਂ, ਖੁਸ਼ੀਆਂ-ਗਮੀਆਂ, ਔਖੇ ਸੌਖੇ ਪੈਂਡਿਆਂ ਆਦਿਕ ਦੀ ਜਾਣਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਰੂਪਾਂ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ ਬਣਾ ਸਕਣ ਦੇ ਯੋਗ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਬੜੀ ਅਹਿਮ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸੇ ਸੰਤੁਲਨ ਨੇ ਹੀ ਜਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰਾਹ ਤੋਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸੁਰੱਖਿਆ ਆਤਮਕ ਸੁਰੱਖਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦੀ ਪ੍ਰਪੱਕਤਾ ਉਤੇ ਹੀ ਬੱਚੇ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਖੜ੍ਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਹਰ ਸਥਿਤੀ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਤਾਂ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਚੰਗੇ ਮਾੜੇ ਨਤੀਜਿਆ, ਭਾਵਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਾਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਵੀ ਕਰਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਰੱਖਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਰਚਨਾ ਦਾ ਸਮੁੱਚਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬੱਚੇ ਉਪਰ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਮਝਦੇ ਹੋਏ ਮਾਨਸਿਕ ਬਲ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਭਾਵ ਕਿ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਤੱਥਾਂ ਰਾਹੀਂ ਕਿਸੇ ਸੋਚ ਤੱਕ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਪਰੋਕਤ ਸਾਰੇ ਤੱਤਾਂ ਦੀਆਂ ਸੁਰੱਖਿਅਤਾਵਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ, ਉਸਾਰਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਪੱਕ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਅਹਿਮ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ।

ਆਤਮ ਪਛਾਣ ਬੱਚੇ ਦੀ ਦੂਸਰੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਆੜੀ ਲੱਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੋਵੇ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਆਪਣੇ ਵਾਂਗ ਸੋਚਣ ਵਿਚਰਨ, ਪ੍ਰਤਿਕਰਮ ਦੇਣ ਅਤੇ ਜਾਣੇ ਪਛਾਣੇ ਸੰਦਰਭ ਨਾਲ ਜੁੜਨ ਦੀ ਤਸੱਲੀ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜ ਰਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਬੇਗਾਨਗੀ ਤੋਂ ਅਲਹਿਦਗੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੋਏਗਾ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਮਾਨਸਿਕ ਅਤੇ ਬੋਧਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਗੁਆਚ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਵੇ, ਇਥੇ ਤੱਕ ਕਿ ਜੇਕਰ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼, ਜਾਤਾਂ ਜਾ ਨਸਲਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਵੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਵੀ ਪਾਣ ਆਪਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਚਾੜ੍ਹ ਕੇ ਕੀਤੀ ਜਾਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਸਭਿਆਚਾਰ ਦੀ ਮੁੱਖ ਸ਼ਕਤੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਸ ਦੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਤੱਖ ਤੋਂ ਅਪ੍ਰਤੱਖ, ਸਥੂਲ ਤੋਂ ਸੂਖਮ, ਸਾਕਾਰ ਤੋਂ ਨਿਰਾਕਾਰ, ਤੱਥ ਤੋਂ ਸਿਧਾਂਤ ਆਦਿਕ ਤੱਕ ਸਭ ਕੁਝ ਸਮਝਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੱਚੇ ਦੀ ਤੀਸਰੀ ਲੋੜ ਆਪ ਕੁਝ ਕਰ ਸਕਣ, ਸਿੱਖਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਛਾ ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਬੜੀ ਪ੍ਰਬਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਇੱਛਾ ਨੂੰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਅਤੇ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਵਿਚ ਉਗਮਣ ਲਈ ਸਮੱਰਥ ਕਰਨਾ, ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਵੱਡੀ ਕਿਰਿਆ ਹੋਣ ਕਾਰਨ ਉਸਦਾ ਪਛਾਣ ਬਿੰਦੂ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਤੇਜ਼ ਗਤੀ ਵਿਚ ਵਾਪਰ ਰਹੀਆਂ ਹੋਣ ਤੇ ਕਰਮ ਭਰਪੂਰ ਹੋਣ, ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਪਸੰਦ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅੰਦਰ ਪ੍ਰਯਤਨ ਦੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਅਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਦਾ ਸਕੂਨ ਜਾਗਦਾ ਹੈ।

ਬੱਚੇ ਦੀ ਚੌਥੀ ਲੋੜ ਪਿਆਰ ਦੀ ਭੁੱਖ ਹੈ। ਹਰ ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਪਿਆਰ ਕਰਨ ਅਤੇ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਪ੍ਰਬਲ ਇੱਛਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਪਿਆਰ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ‘ਮੈਂ’ ਅਤੇ ‘ਮੇਰੀ’ ਦੀ ਸਾਂਝ ਘੜਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਹੁਤੀ ਵਾਰ ਘਰੇਲੂ ਜਾਨਵਰ ਆਦਿ ਨੂੰ ਪਾਲਣ ਪੋਸ਼ਣ ਦਾ ਰੂਪ, ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਸੁੰਦਰ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਆਮ ਦਿਨ-ਕ੍ਰਿਆ ਤੋਂ ਪਰ੍ਹਾਂ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨੇ ਅਨੌਖੇ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨੀ ਪਲਾਂ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਦੀ ਅਗਲੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਪਨਾਮਈ ਬਾਲ-ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਦੀ ਕੜੀ ਮੰਨੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠ-ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਈ ਲੋੜਾਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਪ੍ਰਫੁਲਤ ਦਾ ਕਾਰਨ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਸ ਦੀ ਭਾਂਜ ਦਾ। ਬਹੁਤੀ ਵਾਰੀ ਬੱਚੇ ਸਨਸਨੀਖੋਜ ਤਸਵੀਰੀ, ਜਸੂਸੀ, ਉਕਸਾਉ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਗੁਆਚ ਕੇ ਦੀਨ ਦੁਨੀਆਂ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਅਜਿਹੇ ਨਸ਼ਟੀ ਸਾਹਿਤ ਰਾਹੀਂ ਉਸ ਚੌਥੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣਨਾ ਲੋਚਦੇ ਹਨ। ਐਸਾ ਸਾਹਿਤ, ‘ਘਾਤਕ ਸਾਹਿਤ’ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ‘ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ’।

ਬੱਚੇ ਦੀ ਛੇਵੀਂ ਲੋੜ ਸੁਹਜ-ਤਿਪ੍ਰਤੀ ਦੀ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੁਸ਼ੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਣ ਅਤੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਵੱਖ ਵੱਖ ਨਮੂਨੇ ਘੜ ਸਕਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੀ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਉਚਿੱਤਤਾ ਅਤੇ ਸਹੀ ਅਨੁਪਾਤ ਅਹਿਜੇ ਸੁਹਜ ਸਵਾਦ ਹਨ ਜੋ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਵੀ ਇਕ ਸੁਹਜਮਈ ਰਚਨਾ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਰਾਹੀਂ ਬਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਅੰਦਰ ਸੁਹਜ ਸੰਵੇਦਨਾ ਸਹਿਜ ਹੀ ਜਗਾਈ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ

ਬਾਲ ਕਾਵਿ

ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਮੌਖਿਕ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਤੇ ਦੋ ਰੂਪ ਹੀ ਨਿਕਲਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਮੌਖਿਕ ਬਾਲ-ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਮੌਖਿਕ ਬਾਲ-ਕਥਾ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸੰਗੀਤ ਮੌਖਿਕ ਬਾਲ ਕਾਵਿ ਦਾ ਇਕ ਮੁੱਖ ਅੰਗ ਹੈ। ਤਾਲ ਅਤੇ ਲੈਅ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਦੀ ਜਨਮ ਜਾਤ ਲੋੜ ਹਨ। ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਪਿਆ ਬੱਚਾ ਮਾਂ ਦੇ ਨਿਰੰਤਰ ਧੜਕਦੇ ਦਿਲ ਦੀ ਲੈਅ ਨਾਲ ਟਿਕ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਝੂੜੇ ਦੀ ਨਿਰੰਤਰ ਲੈਅ ਉਸ ਨੂੰ ਚੈਨ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਂ.....ਉਂ.....ਆ.....ਆਂਦੀ ਬੱਝਵੀ ਲੈਅ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸ ਦੀ ਬੇਚੈਨੀ ਦੂਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਵੱਡੇ ਹੋ ਗਏ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਲੋਰੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਸਮਝ ਵੀ ਅਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਫਿਰ ਉਸਦਾ ਖੇਡਾਂ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੇ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਉਸ ਨੂੰ ਖੇਡ-ਗੀਤ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਲੈਆਂ ਨਾਲ ਜਾਣੂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਖੇਡ-ਗੀਤ, ਲੋਕ-ਗੀਤਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਬੱਚੇ ਦਾ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਵਿਚ ਜੀਵਨ ਪ੍ਰਤਿ ਮੋਹ ਤੇ ਉਮਾਹ ਵੀ ਸਿਰਜੇ ਹੋਏ ਉਸ ਅੰਦਰ ਇਕ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਜਗਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੇ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਬੱਚਾ ਬੜੀਆਂ ਗੁੱਝੀਆਂ ਰਮਜਾਂ ਨੂੰ ਪਛਾਣਨ ਯੋਗ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹ ਆਪਣੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਬੋਲ ਕੇ ਆਪਣੀ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਦੇ ਵੀ ਸਮਰਥ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕ ਧੁੰਨ ਵਿਚ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਔਖੇ ਪੜਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਸੁਖਾਲਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਮਰਥਾ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਲੋਰੀਆਂ-ਲੋਰੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਲ ਦੇ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਸਾਹਿਤਕ ਗੁੜਤੀ ਮਿਲਣ ਲਗਦੀ ਹੈ। ਲੋਰੀਆਂ ਖਾਸ ਤੌਰ ਤੇ ਬੱਚੇ ਵਾਸਤੇ ਸਿਰਜੀਆਂ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਹੀ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਵਰ੍ਹੇ ਬੱਚਾ ਬੋਲਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੇ ਸਮਰਥ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਪਰ ਉਹ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਧੁਨੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣਦਾ ਹੈ।

ਬਾਲ ਨਾਲ ਆਵਾਜ਼ ਰੂਹਾਨੀ ਸਾਂਝ ਪਾਉਣ ਦਾ ਮੋਹ ਭਰਿਆ ਮਾਨਸਿਕ ਅਥਵਾ ਭਾਵੁਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਲੋਰੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ‘ਲੋਰੀ’ ਸ਼ਬਦ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ਪਿਆਰ-ਵਾਚਕ ‘ਲਾਲ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਪ੍ਰਭੰਸ਼ ਹੈ। ‘ਲਾਲ’ ਸ਼ਬਦ ਲਾਡ ਲਈ ਵਰਤਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਲੋਰੀਆਂ ਬਾਲ ਕਾਵਿ ਦਾ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਰੂਪ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਆਵਾਜ਼ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਕਿ ਆਵਾਜ਼ ਦੇ ਲੈਅ ਮਈ ਉਚਾਰ ਵਾਸਤੇ ਸਹੀ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਂ ਦੇ ਪੇਟ ਵਿਚੋਂ ਹੈ ਤਾਂ ਲੋਰੀ ਦਾ ਜਨਮ ਮਾਂ ਦੇ ਦਿਲ ਵਿਚੋਂ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਭਾਵਾਂ ਪੂਰਤ, ਮਮਤਾਈ ਅਤੇ ਸੁਰੀਲੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਬੱਚੇ ਨਾਲ ਭਾਵਾਂ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਨਮ ਤੋਂ ਹੀ ਆਪਣੇ ਸਾਹਾਂ ਅਤੇ ਦਿਲ ਦੇ ਧੜਕਣ ਦੀ ਲੈਅ ਸਹਿਜ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ। ਲੋਰੀ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਗੁਣ ਸਰਲਤਾ ਅਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟਤਾ ਹੈ। ਲੋਰੀਆਂ ਦੀ ਮੁੱਖ ਲੋੜ ਸਾਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਉਤੇ ਸਾਦੇ ਸਰਲ ਸ਼ਬਦ ਹਨ। ਡੇਢ ਦੇ ਸਾਲ ਤੱਕ ਗੀਗੀਆਂ ਨੂੰ ਮਿੱਠੀ ਅਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੀ

ਲੋਰੀ ਜੂ ਲੋੜੀਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੋਰੀ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਦਿਨ ਭਰ ਦੇ ਥੱਕੇ ਟੁਟਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਵਾਤਾਵਰਣ ਵਿਚ ਸਭ ਕੁਝ ਭੁਲਾ ਭੁਲਾ ਕੇ ਗਹਿਰੀ ਨੀਂਦ ਕਰਵਾਉਣਾ ਹੈ। ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰ, ਮਿੱਠੇ, ਸੁਖਾਂਵੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਿਖਾ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਪ੍ਰਸੰਸ ਅਤੇ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਨੀਂਦ ਸੁਆਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮਿੱਠੀ-ਮਿੱਠੀ ਨੀਂਦ ਸੁਕਾਉਣ ਲਈ ਲੋਰੀ ਦੀਆਂ ਤੁਕਾਂ ਅਲਾਪੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ-

ਸੌ ਜਾ ਕਾਕਾ ਤੂੰ

ਤੇਰੇ ਬੇਦੇ ਲੜ ਗਈ ਜੂੰ

ਕੱਢਣ ਤੇਰੀਆਂ ਮਾਸੀਆਂ

ਕਢਾਉਣ ਵਾਲਾ ਤੂੰ ²

ਲੋਰੀ ਇਕ ਕਾਰਜਗਤ ਨੀਂਦ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਜ ਰੋਂਦੇ, ਬੇੜੈਨ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੁੱਖ, ਸ਼ਾਂਤੀ ਦੇ ਕੇ ਸੁਆਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਦੋ ਜੁੱਟ ਮਦਦਗਾਰ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਇਕ ਕਾਵਿ ਤੇ ਦੂਜਾ ਸਰੀਰਕ। ਮਾਂ, ਬਾਪ, ਦਾਦੀ, ਨਾਨੀ, ਖਿਡਾਵੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਦੀ ਆਪ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲੋਰੀ ਦੀ ਸਮੂਰਤ ਸਥਿਤੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਛੋਹ ਵੀ ਲੋੜੀਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਂਵੇ ਪੰਝੂੜੇ ਨੂੰ ਹਿਲਾਉਣ ਜਾਂ ਥਾਪੜਨ ਦੇ, ਮੰਜੇ ਉਤੇ ਲੇਟੇ, ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਪਏ ਅਥਵਾ ਮੋਢੇ ਉਤੇ ਥਾਪੜਨ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਹੋਵੇ। ਨਿੱਕੜੇ ਜਿਹੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਗੋਦੀ ਵਿਚ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਬਣਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਅਤੇ ਹੜਦੇ ਬੋਲ ਹੀ ਲੋਰੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਨਵ-ਜੰਮੇ ਬੱਚੇ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕੰਮ ਤਾਂ ਦੁੱਧ ਪੀਣਾ ਅਤੇ ਸੌਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਲੋਰੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਸੁਆਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਆਉਂਦੀਆਂ ਮਾਵਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨਾਲ ਹੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਨੂੰ ਵੱਡਾ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਾਜ ਵਿਚ ਰੁੱਝਾਂ ਤੇ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਮਾਣਦਾ ਕਿਆਸਦੀਆਂ ਹਨ।

ਅੱਲੁੜ ਬੱਲੁੜ ਬਾਵੇ ਦਾ, ਬਾਵਾ ਚੌਲ ਲਿਆਵੇਗਾ

ਬਾਵੀ ਬਹਿ ਕੇ ਛੱਟੇਗੀ, ਛੱਟੇਗੀ ਛੁਟਾਏਗੀ

ਮਿੱਠੇ ਚੌਲ ਬਣਾਏਗੀ, ਬਾਵੇ ਨੂੰ ਖੁਆਏਗੀ

ਅੱਲੁੜ ਬੱਲੁੜ ਬਾਵੇ ਦਾ....., ਬਾਵਾ ਕਣਕ ਲਿਆਵੇਗਾ

ਬਾਵੀ ਆਟਾ ਪੀਹੇਗੀ ਰੋਟੀਆਂ ਬਣਾਏਗੀ

ਬਾਵੇ ਨੂੰ ਖੁਆਏਗੀ ਅੱਲੁੜ ਬੱਲੁੜ ਬਾਵੇ ਦਾ.....।³

ਇਸ ਲੋਰੀ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਬੀ ਸਭਿਆਚਾਰਕ ਜੀਵਨ ਦੇ ਕਈ ਵੇਰਵੇ ਵੀ ਦਿਸ ਆਉਂਦੇ ਹਨ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਜੰਮਣ ਉਤੇ ਘਰ-ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਵਧਾਈਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵੱਲੋਂ ਲੋਰੀਆਂ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਲੋਰੀਆਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਨਾ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਚਾਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਲਾਡ ਲਡਾਉਣਾ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਤਾਂ ਬਾਲ ਨੂੰ ਚੁੱਕ ਕੇ ਅਸੀਸਾਂ ਦੇਣੀਆਂ ਤੇ ਪੇਸ਼ੇ ਲੇਣੇ ਹੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਪੰਘੂੜੀਆਂ-ਪੰਘੂੜੇ ਵਿਚ ਪਏ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਰੀਝਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਪੰਘੂੜੀਆਂ ਹਨ। ਪੰਘੂੜੀਆਂ ਤਾਲੀ ਦੀ ਤਾਲ ਨਾਲ, ਚੁਟਕੀਆ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਨਾਲ ਵੰਨ ਸੁਵੰਨੀਆਂ ਲੰਬੀਆਂ ਹੇਕਾਂ ਅਤੇ ਉਚੀਆਂ ਨੀਵੀਆਂ ਮਿਲਵੀਆਂ ਸੁਰਾਂ ਵਿਚ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਹਨ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਝੂਟੇ ਦਿੰਦੇ ਸਮੇਂ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਹੀ ‘ਪੰਘੂੜੀਆਂ’ ਅਖਵਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਪੰਘੂੜੀਆਂ ਦੀ ਲੈਆਂ ਨੂੰ ਸੁਣਦਾ ਬੱਚਾ ਚੁਸਤੀ ਨਾਲ ਬਾਹਾਂ ਓਲਾਰ-ਓਲਾਰ ਕੇ ਖੇਡਦਾ ਦਿਸਦਾ ਹੈ। ਪੰਘੂੜੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਵਸਤੂ ਸਵੈ- ਸੰਬੋਧਨੀ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੁਟੇ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਆਪਣੇ ਮਨਾਂ ਦੇ ਭਾਵਾਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿਚ ਪ੍ਰਗਟਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਪੰਘੂੜੀਆਂ, ਲੋਰੀਆਂ ਦਾ ਸਹਾਇਕ ਕਾਵਿ-ਰੂਪ ਹੈ। ਪੰਘੂੜੀਆਂ ਗੀਗਿਆਂ ਲਈ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਕਾਵਿ-ਵਿਧਾ ਹੈ। ਗੀਗਿਆਂ ਦਾ ਮਨ ਪ੍ਰਚਾਵਾ ਤੇ ਆਨੰਦ ਦਾ ਸਾਧਨ ਪੰਘੂੜਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਤੁਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ ਬੱਚਾ, ਪੰਘੂੜੇ ਨਾਲੋਂ ਆਪਣਾ ਨਾਤਾ ਤੋੜ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਸੋ ਪੰਘੂੜੀਆਂ ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਦੀ ਉਮਰ ਸਾਲ-ਡੇਢ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਗੀਤ, ਜੋ ਸਪਰਸ਼-ਸੰਵੇਦਨਾ ਨੂੰ ਵਰਤਦੇ ਹੋਏ, ਨਿੱਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਸਾਉਣ ਤੇ ਨਚਾਉਣ ਲਈ ਗਾਏ ਜਾਂਦੇ ਗੀਤ ਹਨ, ਨੂੰ ਗੁਦਗੁਦੀਆਂ ਕਹਿਣਾ ਵਾਜਬ ਹੋਵੇਗਾ। ਗੁਦਗੁਦੀਆਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਖੁੱਲ੍ਹ ਕੇ ਹੱਸਣਾ, ਤੇ ਇਉਂ ਫੇਫੜਿਆਂ ਦੀ ਕਸਰਤ ਕਰਾਉਣ ਦੇ ਨਾਲ ਬੱਚੇ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਨੂੰ ਉਂਗਲੀਆਂ ਵੱਲ ਟਿਕਾਉਣ ਵਰਗੀਆਂ ਕਿਰਿਆਂ ਕਰਾਉਂਦੇ ਉਸਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਅਗਲੇ ਪੜਾਅ, ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸਨੇ ਦਿਸਦੇ ਦਾ ਆਕਾਰ- ਪ੍ਰਕਾਰ ਸਮਝਣ ਲਗਣਾ ਹੈ, ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

-ਇਥੇ ਦੁੱਧ ਮਲਾਈਆਂ

ਇਥੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਖਾਈਆਂ

ਇਥੇ ਰਾਜੇ ਦੀ ਸੱਸ ਗੁਆਚੀ

ਲੱਭ ਲਉ, ਲੱਭ ਲਉ, ਲੱਭ ਲਉ

-ਹਾਲੀਓ ਪਾਲੀਓ.....

-ਗੁੜ ਦੀ ਚੋੜੀ ਸੀ.....⁴

ਪਟੱਲੀਆਂ -ਨਿੱਕੜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇਹੀ ਜਲਕੇ ਫੁਲਕੇ ਤੇ ਅਰਥ ਲੋੜਾਂ ਤੋਂ ਮੁਕਤ ਨਿਕੜੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਪਟੱਲੀਆਂ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਤਾਲ ਦੇ ਗਾਉਣ ਦੇ ਗੁਣ ਤਾਂ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਪਰ ਇਹ ਗੀਤ ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਉਦੇਸ਼ ਜਾਂ ਮੌਕੇ ਦੇ

ਨਹੀ ਹੁੰਦੇ, ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੰਬੀ ਚੌੜੀ ਸਾਰਥਕਤਾ ਦੀ ਭਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਖਿੱਚ ਇਨ੍ਹਾਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਅਰਥ ਨਹੀਂ ਬਣਦੇ ਸਗੋਂ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਅਰਥ-ਭਰਪੂਰ ਕਾਵਿ ਨਾ ਹੋ ਕੇ ਲੈਅ-ਭਰਪੂਰ ਕਾਵਿ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਖੇਡ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੁੱਗਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਆਦਿ ਇਸੇ ਦੀ ਹੀ ਇਕ ਉਦਾਹਰਨ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰਝਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਹਨ, ਸਿਖਿਆਂ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਨਹੀਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਚਾਰ ਪੰਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਸੰਪੂਰਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮਾਹੌਲ ਵੀ ਸਿਰਜਦੀ ਹੈ। ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ

ਅਲੀਏ, ਪਟੱਲੀਏ, ਕਪਾਹ ਚੁਗਣ ਚੱਲੀਏ

ਮੁਹਰੇ ਬੈਠੇ ਗਿੱਦੜ, ਪਿਛਾਂਹ ਮੁੜ ਚੱਲੀਏ।

ਪਟੱਲੀ ਗੀਤਾਂ ਵਿਚ ਆਵਾਜ਼ ਪ੍ਰਧਾਨ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਵਿਸ਼ਾ ਨਹੀਂ। ਇਹ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪੂਰਨ ਕਾਵਿ ਹੈ, ਜਿਸਦਾ ਮੂਲ ਤੱਤ ਇਸਦਾ ਗਾਇਣ ਗੁਣ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹਰ ਪੰਕਤੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਵੱਖਰੀ ਗੱਲ ਵੀ ਕਰ ਸਕਦੀ ਹੈ ਜਾ ਉਸਦਾ ਬਾਕੀ ਦੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਨਾਲ ਸਰੋਕਾਰ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਭਾਂਵੇ ਚਾਰ ਪੰਕਤੀਆਂ ਚਾਰ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਣ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਅਰਥ ਨਾਂ ਕੱਢਣ ਤਾਂ ਵੀ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦਾ ਜਾਦੂ ਬੱਚੇ ਉਤੇ ਆਪਣਾ ਅਸਰ ਛੱਡ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਗਿਆਨ ਇੰਦਰੀਆਂ ਨੂੰ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿਚ, ਲੈਆਤਮਕਤਾ ਦੀ ਬੰਦਸ਼ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਨਿਰਾਰਥਕ ਸ਼ਬਦਾਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਝਵੀ ਧੁਨ ਅਤੇ ਲੈਅ ਵਿਚ ਜੋੜੇ ਨਿੱਕੇ ਗੀਤ ਹੀ ਪਟੱਲੀ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਦੇ ਹਨ।

ਇੰਜ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਨੂੰ ਟੁਣਕਾਰਦੇ ਹੋਏ ਹੱਥਾ ਪੈਰਾਂ ਨੂੰ ਥਿਰਕਣ ਲਗਾ ਦੇਣ ਵਾਲੇ ਅਤੇ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਜੁਬਾਨ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਨਿੱਕੇ ਗੀਤ ਹੀ ਪਟੱਲੀ-ਗੀਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਛਾਲ ਛੱਪਾ ਛੜਬੜ ਛਾ

ਬਦਲੂ ਬੱਦਲ ਟੱਪ ਗਿਆ

ਛਾਲ ਛੱਪਾ ਛੜਬੜ ਛੀ

ਛਮਕੋ ਛਾਲਾਂ ਲੌਂਦੀ ਸੀ

ਛਾਲ ਛੱਪਾ ਛੜਬੜ ਛੂ।

ਪ੍ਰਭਾਤੀਆਂ-ਪੰਜਾਬੀ ਮੌਖਿਕ ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਪਰੰਪਰਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ 'ਜਾਗੋ' ਅਥਵਾ 'ਭੋਰੀਆਂ' ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਗੋ ਦਾ ਮੰਤਵ ਸੁੱਤੇ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਜਾਗੋ ਖਾਸ ਮੌਕਿਆਂ ਉਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਹੀ ਗਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਜਾਗੋ ਵਿਆਹ ਦੀਆਂ ਰੀਤਾਂ ਰਸਮਾਂ ਦਾ ਵੀ ਇਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਬਾਲਾਂ ਲਈ ਜਗਾਉਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਇਕ ਅਰਥ ਕੇਵਲ ਨੀਂਦ ਵਿਚੋਂ ਜਗਾਉਣ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੁਆਉਣ

ਲਈ ਜਿਥੇ ਲੋਰੀਆਂ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਉਥੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਸੁਣਾਏ ਜਾ ਰਹੇ ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਭੋਰੀ/ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਇਕ ਕਾਰਜਗਤ ਗੀਤ ਵਿਧਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਕਾਰਜ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਵਿਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਦਿਨ ਭਰ ਲਈ ਚੁਸਤ ਅਤੇ ਸੁਚੇਤ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਨਵੀਂ ਉਮੰਗ, ਉਤਸ਼ਾਹ ਅਤੇ ਫੁਰਤੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਗੀਤਆਤਮਕਤਾ ਭਰਪੂਰ ਲੈਅਾਂ ਅਤੇ ਧੁਨੀਆਂ ਜੋ ਬੱਚੇਨੂੰ ਨੀਂਦ ਵਿਚੋਂ ਜਗਾਉਣ ਲਈ ਗਾਈਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ 'ਭੋਰੀਆਂ/ਪ੍ਰਭਾਤੀਆਂ' ਹਨ। 'ਲੋਰੀ' ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਨੇ ਚੰਦਰਮਾ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਚ ਸੂਰਜ ਨੇ ਬੱਚੇ ਦੇ ਦੇਸ਼ ਆਉਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ੇ, ਸੁਰ-ਤਾਲ, ਸ਼ਬਦਾਂ, ਧੁਨੀਆਂ ਦੀ ਵੰਨਗੀ ਹੀ ਸ਼ੈਲੀ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ। 'ਲੋਰੀ' ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਉ, ਲਮਕਾਓ ਅਤੇ ਟਿਕਾਉ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਚ ਵੰਨ-ਸੁਵੰਨਤਾ, ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੇ ਚੋਜ ਅਤੇ ਉਤਰਾਅ ਚੁੱਕਾਅ ਅਹਿਮ ਤੱਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।

ਲੋਰੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਥੇ ਧੀਮੀ ਅਤੇ ਮਿੱਠੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਪ੍ਰਭਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਉੱਚੀਆਂ ਪਰ ਮਿੱਠੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਹੀ ਅਸਰਦਾਇਕ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ-ਕੁੱਕੜ ਘੜ੍ਹੰ, ਕਾਂ-ਕਾਂ, ਪੌਂ-ਪੌਂ, ਗੜ ਆਦਿ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਬਰਾਬਰ ਉਤਰਾਅ ਚੁੱਕਾਅ ਅਤੇ ਲੈਅ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਉ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਸੰਗੀਤਕ ਅਤੇ ਸ਼ਾਬਦਿਕ ਵੰਨਗੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ। ਲੋਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਬੱਚੇ ਦੇ ਜਨਮ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਪਰ 'ਪ੍ਰਭਾਤੀ' ਦੀ ਲੋੜ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਪਹਿਲਾਂ ਇਕ ਸਾਲ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਜਗਾਉਣ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਪੈਂਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਾ ਥੋੜੀ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਜਾਗਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਦੁੱਧ ਪੀ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਾਗਦੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਲਾਡਾ ਭਰੇ ਗੀਤ, ਪੰਗਘੁੜੀਆਂ ਆਦਿ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸੌ ਪ੍ਰਭਾਤੀਆਂ ਦੀ ਅਸਲ ਲੋੜ ਤਾਂ ਦੋ-ਢਾਈ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰਭਾਤੀਆਂ ਲਈ ਅਸੀਂ ਬਾਲਾਂ ਦੀ ਆਯੂਵੰਡ ਢਾਈ ਸਾਲ ਤੋਂ ਚਾਰ ਸਾਢੇ ਚਾਰ ਸਾਲ ਤੱਕ ਅਤੇ ਫਿਰ ਛੇ ਸਾਲ ਤੱਕ ਕਰਦੇ ਹਾਂ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਤੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸਾਰੇ ਅਰਥਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਖਡਾਉਣਾ ਜਾਂ ਹਸਾਉਣਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਵੱਲੋਂ ਰੱਚੀਆਂ ਦੋ ਪ੍ਰਭਾਤੀਆਂ ਬਾਲ ਸੁਨੇਹਾ ਵਿਚ 'ਕਬੂਤਰ ਅਤੇ ਲੋਰੀ' ਸਿਰਲੇਖ ਹੇਠ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਨਾਂ ਵਿਚ ਖੇਡ ਤੱਤ ਮੁੱਖ ਹੈ। ਕਬੂਤਰ ਦੇ ਪ੍ਰਤੀਕ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕਬੂਤਰ ਵਾਂਗ ਹੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲਣ ਲਈ ਬੜੇ ਲੈਅ ਮਈ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਸੰਬੋਧਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਮਿੱਠੜੀ ਗੁਟਕੂੰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਬਦੋਬਦੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਅੱਖਾਂ ਖੋਲ ਕੇ ਸੱਚੀ ਮੁੱਚੀ ਕਬੂਤਰ ਦੇਖਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਦੀ ਹੈ। ਦਸ ਪੰਗਤੀਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਭਾਤੀ ਵਿਚ ਲੇਖਿਕਾ ਦੋ ਕਬੂਤਰਾਂ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬੁਣ ਕੇ ਬਾਲ ਮਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਹੈ:

ਬੀਬੇ ਬੀਬੇ ਭੋਲੇ ਭੋਲੇ

ਸੋਹਣੇ ਸੋਹਣੇ ਨੀਲੇ ਨੀਲੇ

ਨਿੱਕੀ ਜਿਹੀ ਇਕ ਬੰਨੀ ਉਤੇ

ਨਿੱਕੇ ਦੋ ਕਬੂਤਰ ਸੁੱਤੇ

ਇਕ ਨੂੰ ਜਾਗ ਪਈ ਹੁਣ ਆਵੇ

ਬਲਦੇਵ ਨਿਆਰਾ ਨੇ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ, ਹਵਾ ਪੱਤਿਆਂ ਅਤੇ ਮਧਾਣੀ ਦੀਆਂ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਨਾਲ ਬਾਲ ਨੂੰ ਸਵੇਰ ਦੀ ਖਬਰ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਕਾਂ-ਕਾਂ ਕਰਕੇ ਕਾਂ ਬੋਲੇ

ਜਾਂ ਖੜਕੀ ਦੁੱਧ ਮਧਾਣੀ

ਸੁੱਤੇ ਬਾਲ ਨੂੰ ਜਾਗ ਆਈ

ਤੱਕ ਪੂਰਬ ਵੱਲ ਝਾਕੀ ਆਖੇ

ਨਵੀ ਸਵੇਰ ਆਈ।

ਖੇਡ ਗੀਤ-ਜਿਆਦਾਤਰ ਖੇਡ ਗੀਤ ਬੱਚਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹੀ ਜੋੜੇ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਖੇਡਾਂ ਸਮੇਂ ਗਾਏ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤਾਂ ਨੂੰ ਖੇਡ ਗੀਤ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਆਪਣਾ ਈ ਸਭਿਆਚਾਰ ਹੈ। ਖੇਡਾਂ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੌਰਾਨ ਆਪਸੀ ਸੰਵਾਦ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗੀਤਾਂ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਅਰਥਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਧ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਧੁਨੀ ਰਾਹੀਂ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਾਲ-ਬੱਧੀ ਤੌਰ ਰਾਹੀਂ ਮਨੋਭਾਵਨਾ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਖੇਡ-ਗੀਤ ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਉਮਾਹ, ਤੰਦਰੁਸਤੀ, ਉਤਸ਼ਾਹ, ਹਾਰ ਜਿੱਤ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਵਿਚ ਸੰਤੁਲਨ, ਨਿਸ਼ਚਿੰਤਤਾ ਆਦਿਕ ਘੜਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਉਸ ਅੰਦਰ ਅਕਾਉਪੁਣੇ ਤੋਂ ਛੁਟਕਾਰਾ ਪਾਉਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ।

-ਚੀਚੋ ਚੀਚ ਗਨੇਰੀਆਂ, ਦੋ ਤੇਰੀਆਂ ਦੋ ਮੇਰੀਆਂ

-ਕੋਟਲਾ ਛੁਪਾਕੀ ਜੁੰਮੇ ਰਾਤ ਆਈ ਜੇ

ਜਿਹੜਾ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਦੇਖੇ ਉਹ ਦੀ ਸ਼ਾਮਤ ਆਈ ਜੇ

-ਮਾਈ ਮਾਈ ਕੀ ਟੋਲਦੀ ਆਦਿ।

ਖੇਡ ਗੀਤਾਂ ਅੰਦਰ ਸ਼ਰਾਰਤ, ਵਿਅੰਗ, ਕਟਾਖਸ਼, ਮਖੋਲ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਲੜਕੀਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾਤਰ ਮੋਹ ਮਸਤਾ ਭਰੇ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਦਕਿ ਲੜਕਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖਿਡੌਣੀਆਂ ਵਿਚ ਜਿਉਂਦਾ, ਜਦੋਂ ਬੱਚੇ ਖੇਡਾਂ ਨੂੰ ਗਾ-ਗਾ ਕੇ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ਜ਼ੋਰ ਵੇਲੇ ਸਰੀਰਕ ਕੰਮਾਂ ਦਾ ਸੰਕੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਖਿਡੌਣੀਆਂ

ਨੂੰ ਮਾਨਣ ਦੀ ਉਮਰ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਗਿਆਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤੱਕ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕੁਝ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਹੇਠ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ:-

-ਕਿੱਕਲੀ ਕਲੀਰ ਦੀ ਪੱਗ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ

ਉਕਤ ਦੁੱਕੜ ਭੰਬਾ ਭੇ.....ਅੱਸੀ ਨੱਬੇ ਪੂਰਾ ਸੌ।

ਈਂਗਣ ਮੀਂਗਣ ਤਲੀ ਤਲੀਂਗਣ.....

ਖੇਡ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼, ਖੇਡ ਰਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਆਪਸੀ ਸੰਚਾਰ ਅਤੇ ਨਿਰੰਤਰਤਾ ਨੂੰ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਮੂਲ ਤੱਤ ਧੁਨੀਆਤਮਕਤਾ, ਲੈਆਤਮਕਤਾ ਅਤੇ ਗੱਲਬਾਤ ਸ਼ੈਲੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਲੈਅ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਿਆਦਾ ਬਣਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਖੇਡਾਂ ਦੌਰਾਨ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਧਾਰਣ ਗੱਲ ਪੁੱਛਣੀ ਜਾਂ ਦਸਣੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਪੂਰੇ ਲੈਅ ਮਈ ਅੰਦਾਜ਼ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਵੇਂ:-

ਆ_____ਜਾ_____ਵਾਂ_____?

ਆ_____ਜਾ_____ਆਦਿ।

ਖੇਡ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਮੁੱਖ ਉਦੇਸ਼ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਸਮੇਂ ਆਪਸੀ ਸੰਬੰਧ ਬਣਾਈ ਰੱਖਣ ਦਾ ਸੂਤਰ ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਰਨਾ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਸੂਚਨਾ ਦੇਣਾ ਹੈ। ਖੇਡ ਗੀਤ ਦੇ ਕਾਵਿ ਰੂਪ ਦਾ ਮੂਲ ਤੱਤ ਗੁਣ-ਗੁਣਾ ਤਾਂ ਹੈ ਹੀ, ਗੱਲਬਾਤੀ ਸ਼ੈਲੀ ਇਸਦਾ ਦੂਜਾ ਮੁੱਖ ਤੱਤ ਹੈ। ਖੇਡ ਗੀਤ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਗੀਤ ਹਨ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਾਟਕੀ ਤੱਤ ਵੀ ਅਹਿਮ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਆਲ ਜਵਾਬ ਦੀ ਵਿਧੀ ਇਸ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਖਿੱਚ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਥੇ ਖੇਡ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚੇ ਦੇ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਗਿਆਰਾਂ ਬਾਰਾਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਕੁੜੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਰੁਚੀਆਂ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀਆਂ ਵਿਚ ਫਰਕ ਪੈਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਸਰੀਰਕ ਤਾਕਤ ਵਾਲੀਆਂ ਤੇ ਭੱਜ-ਨੱਠ ਵਾਲੀਆਂ ਜ਼ੋਰਦਾਰ ਤੇ ਜੋਸ਼ੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਪਸੰਦ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਦੋਂ ਕਿ ਕੁੜੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਦੇ ਉਲਟ ਨੱਚਣ-ਟੱਪਣ, ਝੁਮਣ, ਜਾਂ ਬੈਠਣ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਚੰਗੀਆਂ ਲੱਗਣ ਲਗਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੁੰਡੇ ਘਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਮੋਕਲੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕੁੜੀਆਂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਨੇੜੇ ਜਾਂ ਘਰਾਂ ਦੇ ਵਿਹੜੇ ਚੁਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਜ਼ੋਰ ਅਜ਼ਮਾਇਸ਼ੀ ਵਾਲੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ 'ਖੇਡ ਗੀਤਾਂ' ਦੀ ਲੋੜ ਘੱਟ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਸਾਡੀ ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾ ਵਿਚ ਕੇਵਲ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਨਾਲ ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਜਦ ਕਿ ਕੁੜੀਆਂ ਦੀ ਇਹ ਲੋੜ ਹੋਰ ਵੀ ਵੱਧ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਸਦਾ ਸਬੂਤ ਕਿੱਕਲੀ, ਤੋਤੜਾ, ਥਾਲ ਆਦਿ ਹਨ। 12 ਸਾਲ ਦੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਸਾਂਝੇ ਗੀਤ ਖੇਡਦੇ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਖੇਡ-ਗੀਤਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਇਸੇ ਉਮਰ ਵਾਸਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਸਾਲ 1951-52 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਕ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਪ੍ਰੀਤਮ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਕੁੱਕੂ ਦੇ ਨਾਂ' ਵਿਚ ਦੋ ਖੇਡ ਗੀਤ ਮਿਲਦੇ ਹਨ। ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਨੇ ਨਿਰੋਲ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਢੰਗ ਵਰਤਿਆਂ ਹੈ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਖਾਸ ਖੇਡ ਉਸਾਰਨ ਦੀ ਬਜਾਏ ਇਹ ਖੇਡ ਰਹੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਗਾਣ ਵਾਲੇ ਗੀਤ ਵੱਧ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜਿਵੇਂ:

ਮੁੰਡੇ ਖੇਡਣ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ

ਮੁੰਡੇ ਆਪਣਾ ਜੁੱਟ ਬਨਾਣ

ਕੌਡੀ ਕੌਡੀ ਖੇਡ ਖੇਡਦੇ

ਆੜੀ ਆੜੀ ਬਣਦੇ ਜਾਣ

ਫਾਲੇ ਨੂੰ ਜਾ ਹੱਥ ਲਗਾਣ

ਡੋਰਾਂ ਨਾਲ ਪਤੰਗ ਉਡਾਣ

ਪਿੰਨਾ ਫੜ ਕੇ ਹੋਰ ਵਧਾਣ

ਗੁੱਡੀ ਚੜ ਗਈ ਅੱਧ ਅਸਮਾਨ

ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਵੀ ਅੰਮ੍ਰਿਤਾ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ:

ਕੁੜੀਆਂ ਖੇਡਣ ਕੁੜੀਆਂ ਨਾਲ

ਕੁੜੀਆਂ ਆਪਣਾ ਜੁੱਟ ਬਨਾਣ

ਪਿੱਪਲ ਹੇਠਾਂ ਘੋਰਾਂ ਪਾਣ

ਝੀਟੇ ਦੇਣ ਤੇ ਪੀਂਘ ਚੜਾਣ

ਕਿੱਕਲੀ ਪਾਂਦੀਆਂ ਭੋਂਦੀਆਂ ਜਾਣ

ਕਿੱਕਲ ਕਲੀਰ ਦੀ

ਪੱਗ ਮੇਰੇ ਵੀਰ ਦੀ

ਖੇਡੀ ਖਿਡਾਈਦਾ

ਪੁੱਗ ਪੁੱਗ ਜਾਈ ਦਾ।

ਬੁਝਾਰਤਾਂ/ਬਾਤਾਂ –ਤੁੱਕ ਬੰਦੀ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਘੜੀ ਲੈਅ ਵਿਚ ਬਿਰਤਾਂਤ ਵਿਧੀ ਨਾਲ ਕੀਤੇ ਸੁਆਲ ਬਤੌਲੀਆਂ ਬਣਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਮ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਵੀ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਪੰਜਾਬ ਦੀਆਂ ਲੋਕ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਨਿਖੜਵਾਂ ਅੰਗ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦਾ ਖੁੱਲਾਂ ਡੁੱਲਾ ਜੀਵਨ, ਕਾਰ ਵਿਹਾਰ ਦੇ ਨਿੱਤ ਕੰਮ ਆਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਵਸਤੂਆਂ ਦੀ ਝਲਕ ਸਾਡੀਆਂ ਲੋਕ ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਆਉਂਦੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬੁਝਣ ਵਾਲੀ ਬਾਤ ਨੂੰ ‘ਬੁਝਾਰਤ’ ਜਾਂ ‘ਪਹੇਲੀ’ ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ‘ਪਹੇਲੀ’ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਦੇ ‘ਪ੍ਰੇਹਲਿਕਾ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਤਦਭਵ ਰੂਪ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਕੋਸ਼ ਵਿਚ ਬੁਝਾਰਤ ਦੇ ਅਰਥ ਹਨ-‘ਗਿਆਨ ਕਰਾਉਣ ਲਈ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਸੰਕੇਤ’ ਜਾਂ ‘ਇਸ਼ਾਰਾ’ ।

ਕਰਨੈਲ ਸਿੰਘ ਬਿੰਦ ਬੁਝਾਰਤ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਦਿੰਦੇ ਹੋਏ ਆਖਦੇ ਹਨ-

“ਬੁਝਾਰਤ ਲੋਕ ਮਾਨਸ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਮੌਖਿਕ ਅਭਿਵਿਅਕਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੋਈ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਗੁੰਝਲ ਜਾਂ ਅੜਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਜਾਂ ਗੁੰਝਲ ਵਿਚ ਹੀ ਸਾਰਾ ਰਹੱਸ ਛੁਪਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ”।⁵

ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ ਅਨੁਸਾਰ- “ਬੁਝਾਰਤ ਮੋਟੇ ਠੁਲੇ ਪ੍ਰਸ਼ਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਆਦਮ ਬਿੰਬਾਂ, ਰੂਪਕਾਂ ਤੇ ਸਕੰਲਪ ਚਿਤਰਾਂ ਨਾਲ ਅਨੂਠੇ ਆਕਾਰਾਂ ਦੇ ਝਾਂਵਲੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਛੁਪੇ ਕਿਸੇ ਮੂਲ ਚਿਤਰ ਨੂੰ ਲੱਭਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।”⁶

ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਤੀਖਣ ਤੋਂ ਤੀਖਣ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ, ਗਿਆਨ ਵਧਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ਼ਾਰਿਆਂ ਅਤੇ ਸੰਕੇਤਾਂ ਨੂੰ ਬੁੱਝਣ ਲਈ ਡੂੰਘਾਂ ਸੋਚਣ ਤੇ ਮਜ਼ਬੂਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਅੜਾਉਣੀ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹ ਸੁਲਝਾਉਣ ਵੱਲ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਰਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਸ ਦੁਆਰਾ ਆਨੰਦ ਭਰਪੂਰ ਸਿੱਖਿਆ ਵੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਪਾਉਣ ਦਾ ਰਿਵਾਜ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਇਸਦੇ ਬਾਰੇ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਆਰੰਭ ਹੋਇਆ ਜਾਪਦਾ ਹੈ। ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਘੜਨ ਲਈ ਕਲਾ, ਜੀਵਨ, ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਕਲਪਨਾ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬੁਝਾਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸੁਣਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਡੋਰਾਂ ਜਾਂ ਬੋਲਾਂ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਉੱਚਾ ਸੁਣਦਾ ਹੋਵੇ। ਸੁਖਮਨੀ ਸਾਹਿਬ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ:

ਕਹਾ ਬੁਝਾਰਤ ਬੁਝੈ ਡੋਰਾ।

ਨਿਸਿ ਕਹੀਐ ਤਉ ਸਮਝੈ ਭੋਰਾ।

ਸੁਆਲ ਮਈ ਗੀਤਾਂ ਦਾ ਰੂਪ ਬਤੌਲੀ ਅਖਵਾਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਗੀਤ ਨਿੱਕੜ ਬਾਲਾਂ ਦੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਦਿਮਾਗੀ ਕਸਰਤ ਵੀ ਹਨ। ਯਾਦ ਸ਼ਕਤੀ ਵਧਾਉਣ ਲਈ, ਬੁੱਧੀ ਤੀਖਣ ਕਰਨ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੱਖਰੇ ਰੂਪਾਂ ਤੇ ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਰਾਹੀਂ ਦੇਖਣ ਦਾ ਨਜ਼ਰੀਆਂ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਲਈ ਬਤੌਲੀਆਂ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਮਦਦਗੀਰ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸਦੇ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚੋਂ ਰੂਪਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਅਭਿਆਸ ਕਰਾਉਣ ਦੀ ਇਹ ਇਕ ਵਧੀਆ ਤੇ ਰੌਚਿਕ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਹਨ:

-ਬਾਤ ਪਾਵਾਂ ਬਤੌਲੀ ਪਾਵਾਂ ਬਾਤ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਕੁੰਡੇ

ਇਕ ਕੁੜੀ ਵਹਾਉਣ ਚੱਲੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ⁷

ਖੇਡ-ਗੀਤ ਅਤੇ ਬਤੌਲੀਆਂ ਬਾਲ ਮਨ ਨੂੰ ਰੂਪ, ਰਸ, ਗੰਧ ਬਾਰੇ ਚੇਤੰਨ ਹੋਣ ਦਾ ਸੰਕੇਤ-ਮਾਤਰ ਹਨ।

ਜਿਵੇਂ ਕਣਕ ਲਈ:

-ਸੋਨੇ ਵਰਗਾ ਰੰਗ ਉਸਦਾ, ਸੀਨੇ ਵਿਚ ਲਕੀਰ

ਖਾਣਾ ਨਹੀਂ ਅਸਾਨ ਉਸ ਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਅੱਗ ਤੇ ਨੀਰ।

ਅਤੇ ਕਾਂ ਲਈ:

-ਮੈਂ ਕਾਲਾ, ਪਰ ਕਾਲੇ ਕਾਲਾ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ।

ਛੋਟੇ ਬਾਲਾਂ ਤੋਂ ਖੋਹ ਲੈਂਦਾ, ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਪਨੀਰ⁸.

ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ

ਕਹਾਣੀ ਗਲਪ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇੱਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੰਨਗੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਸਬੰਧ ਭਾਵੇਂ ਆਦਿ ਕਾਲ ਤੋਂ ਹੀ ਨੇੜੇ ਦਾ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਵਰਤਮਾਨ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਉੱਤੇ ਉਸਦੇ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੋਂ ਵੱਖ ਕਰ ਕੇ ਵੇਖ ਸਕਣਾ ਅਸੰਭਵ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦਾ ਇੱਕ ਲਘੂ ਰੂਪ ਹੈ। ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਮੌਖਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਕ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਪ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਲੋਕ-ਕਹਾਣੀ ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਦੌਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਗਿਆਤ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਅਨੇਕ ਜੁਬਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸਫਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਹਰ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਰਸੀਲੀ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋਂਦਿਆਂ ਤਰਾਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸਵਾਰੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪੁੱਜੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਾਤ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੀਤੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਾਂ 'ਪੰਚਤੰਤਰ' ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਕ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਬਿਰਤਾਂਤਕ ਰੂਪ ਦੀ ਹੈਸੀਅਤ ਵਿਚ ਮੌਖਿਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਲਿਖਤੀ ਵੀ ਜਿਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀ ਕਿਸੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਵਿਚ ਹੀ ਜਿਉਂਦੀ ਅਤੇ ਵਿਚਰਦੀ ਹੋਈ ਸਬੰਧਿਤ ਧਰਤੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਅ, ਜੁਬਾਨ ਅਤੇ ਸਮਾਜਕ ਸੰਬੰਧਾਂ ਦਾ ਅਸਰ ਕਬੂਲਦੀ ਹੈ ਉਸੇ ਪ੍ਰਕਾਰ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵੀ ਬਾਲ ਮਨਾਂ ਅੰਦਰ ਆਪਣੀ ਪਛਾਣ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਲਈ ਸਥਾਪਤ ਕਰ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਅਗਿਆਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਉਥੇ ਲਿਖਤੀ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬਕਾਇਦਾ ਲੇਖਕ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸਮੁੱਚੀ ਸਥਿਤੀ ਵੀ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀ, ਪਰੀ ਕਹਾਣੀ, ਦੰਦ ਕਥਾ, ਨੀਤੀ ਕਥਾ, ਮਿੱਥ ਕਥਾ

ਅਤੇ ਜਨੌਰ ਕਹਾਣੀ ਵਰਗੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਇਕ ਸਿਖਿਆ ਛੁਪੀ ਹੋਈ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਲ ਮਨੋਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਹੀ ਸੁਹਜ ਸੁਆਦ ਦੀ ਪੂਰਤੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਸ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਸੀਮਾਵਾਂ ਵੀ ਹਨ। ਬਦਲਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਅਤੇ ਵਰਤਮਾਨ ਪਰਿਵੇਸ਼ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਾਲ ਜੀਵਨ ਦੀਆਂ ਅਨੁਭੂਤੀਆਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਸਮਾਜਕ ਰਹੁ-ਰੀਤਾਂ, ਰਹਿਣ-ਸਹਿਣ, ਖਾਣ-ਪੀਣ, ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ, ਲੋਕ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਅਤੇ ਆਧੁਨਿਕ ਬੋਧ ਰੂਪਮਾਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨ ਸਮਾਂ, ਰਾਜਸੀ ਅਤੇ ਆਰਥਿਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵਿਅਕਤੀਗਤ ਜਾਂ ਸਮੂਹਿਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਦੇ ਕਲਾਮਈ ਗਾਲਪਨਿਕ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਰਾਹੀਂ ਢਾਲ ਕੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਧਾ ਵਿਚੋਂ ਵਿਆਪਕ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਦੀ ਝਲਕ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਸ਼ਿਲਪ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਵਿਧਾ ਆਧੁਨਿਕ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੈ।

ਪਰਿਭਾਸ਼ਾਵਾਂ:-

ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਵਿਭਿੰਨ ਵਿਦਵਾਨਾਂ, ਵਿਚਾਰਕਾਂ, ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਗਾ ਅਤੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਨੇ ਆਪੋ ਆਪਣੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਕੋਣ ਤੋਂ ਮੱਤ ਪ੍ਰਗਟ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੱਥ ਅਤੇ ਕੱਥ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਅਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਲਹਿਜੇ, ਉਪਦੇਸ਼ ਅਤੇ ਯਥਾਰਥਕ ਜੀਵਨ ਨਾਲ ਇਸਦਾ ਸੰਬੰਧ ਜੋੜਦਿਆਂ ਪਰਿਭਾਸ਼ਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਲਿਖਿਤ ਪਰੰਪਰਿਕ ਬ੍ਰਿਤਾਂਤਕ ਹੈ ਜੋ ਪੁਸਤਕਾਂ, ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਅਤੇ ਅਖਬਾਰਾਂ ਆਦਿ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਵਿਕਾਸ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਂਵੇਂ ਇਸ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਅਦਭੁਤ ਪਾਤਰਾਂ ਅਤੇ ਪਰਾਂਭੌਤਿਕ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਜ਼ਿਕਰ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਤਰ-ਸੁਤੰਤਰਤਾ ਕਾਲ ਵਿਚ ਜਿਹੜੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਉਹ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਸਮਾਜਕ ਤੇ ਸਥਾਨਕ ਰੰਗ ਵਿਚ ਰੰਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਆਪਣੀ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉਪਰ ਕੇਂਦ੍ਰਿਤ ਹਨ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਉਪਰੋਕਤ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਪਸਾਰਾ ਨੂੰ ਵੇਖਣਾ ਨਿਹਿਤ ਹੈ।

ਮਿਰਸੀ ਐਲੀਏਡ (Mircea Aliade) ਅਨੁਸਾਰ:-

“ਜੇ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਪਾਸੇ ਝੂਠ ਅਰਥਾਤ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ ਤਾਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਇਹ ‘ਪਾਵਨ ਪਰੰਪਰਾਂ’ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਰਖਦੀ ਹੈ।”⁹

ਭਾਰਤੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਦਵਾਨ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਜ ਕਿਸ਼ੋਰ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ:-

“ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਬਾਲ ਮਨ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਮਨੋਭਾਵਨਾਵਾਂ ਦਾ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਹੈ।”¹⁰

ਕਮਲੇਸ਼ ਚੰਦਰ ਜੋਸ਼ੀ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਅਨੁਸਾਰ:-

“ਅੱਜ ਦੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਗੌਰ ਨਾਲ ਪੜ੍ਹਨ ਤੇ ਪਤਾ ਚਲਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਹੁਤੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣ ਸਮੇਂ ਲੇਖਕ ਇਹ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਇਹ ਗੱਲ ਆਉਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਪਰਿਣਾਮ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਿਸ਼ਚਿਤ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਪਰ ਉਸ ਦੀ ਮੂਲ ਪ੍ਰੀਕਿਰਿਆਂ ਤੇ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੇ ਜਦਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਇਹ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ।”¹¹

ਹਿੰਦੀ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਆਲੋਚਕਸ਼ੀ ਨਗੋਸ਼ ਪਾਂਡੇ ਸੰਜਯ:-

“ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਨਿਹਿਤ ਤੱਤ, ਰੌਚਿਕਤਾ, ਸਹਿਜਤਾ, ਉਤਸੁਕਤਾ, ਆਨੰਦ ਪਾਸਾਰ ਪੂਰੇਨਾ ਤੇ ਰਸਾਤਮਕਤਾ ਬੱਚੇ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਭੁੱਖ ਨੂੰ ਸ਼ਾਂਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੱਥ ਬੜਾ ਹੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਹੈ ਕਿ ਜਿਹੜੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜਗਿਆਸਾ ਦੀ ਤ੍ਰਿਪਤੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ ਉਹ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਚਿਤਚੜੇ ਅਤੇ ਨਤੀਜੇ ਵੱਸ ਹੀਣ ਗ੍ਰੰਥੀ ਦੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸੰਕੋਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਕੇ ਭਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਲਕ ਦੇ ਸਰਵਪੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਅਵਰੋਧਕ ਤੱਤ ਹੈ ਜਿਸਦਾ ਨਿਦਾਨ ਕਹਾਣੀ ਦੁਆਰਾ ਹੀ ਸੰਭਵ ਹੈ।”¹²

ਹਰਨਾਮ ਸਿੰਘ ਰੇਖੀ ਨੇ “ਪ੍ਰਾਚੀਨ ਅਰਥਾਤ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਵਰਤਮਾਨ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਉਸ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਧਾ ਵਜੋਂ ਸੰਗਿਆਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਜੋ ਬਾਲਾਂ ਅੰਦਰ ਚੇਤਨਾ ਅਨੁਭਵ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਭਰਦੀ ਹੈ ਅਣਕਮਾਏ ਪੰਨ ਨਾਲ ਮੌਜ ਉਡਾਉਣ ਅਤੇ ਜੋਕਾਂ ਵਾਗੂੰ ਰਹਿਣ ਉਤੇ ਲਾਹਨਤ ਪਉਂਦੀ ਦਸਾਂ ਨਹੂੰਆਂ ਦੀ ਕਿਰਤ ਕਮਾਈ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਗੁਜਾਰਨ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇਵੇ।”¹³

ਡਾ. ਰੋਸ਼ਨ ਲਾਲ ਅਹੂਜਾ ਨੇ ਪਰਾਸਰੀਰਕ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਾਲੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਮੂਲੋਂ ਹੀ ਰੱਦ ਕਰਦਿਆਂ ਇਕ ਚੰਗੀ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ।

“ਪਰੀਆਂ ਅਤੇ ਦੇਵਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਸਲੋਂ ਝੂਠੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਦੂਜਾ ਦੋਸ਼ ਡਰ ਜਾਂ ਦਹਿਸ਼ਤ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਜਿੰਨ ਭੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਰੌਮਾਂਇਟਿਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਿੰਡੇ ਨੂੰ ਲੂ-ਲੂ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹ ਡਰਾਕਲ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਕਈਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲਦਾ।”¹⁴

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ‘ਫੁੱਲ’ ਨੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਮਿਆਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਰਿਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਪਹਿਲ ਦਿੱਤੀ ਹੈ:-

“ਅੱਜ ਬੱਚਾ ਪੰਚਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਭੂਤਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਤ੍ਰਿਪਤ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਉਹ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਠੀਕ ਸੋਚ ਮੰਗਦਾ ਹੈ।”¹⁵

ਜੋਗਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਕੈਰੋਂਨੋ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪਰਿਭਾਸ਼ਕ ਸੰਗਠਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ।

“ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਵੱਲੋਂ ਸੁਚੇਤ ਪੱਧਰ ਤੇ ਬਾਲਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਅਤੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਲਿਖੀ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਹੈ।”¹⁶

ਕਹਾਣੀ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਜ਼ਰੂਰੀ ਤੇ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਹ ਸਭਿਅਤਾ ਦੀਆਂ ਸੀੜੀਆਂ ਉਤੇ ਚੜਦਾ ਚੜਦਾ ਅੱਜ ਦੀ ਉਚਾਈ ਤੇ ਪੁੱਜ ਗਿਆ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਸਮੇਂ ਮੁੱਢਲੇ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਬੌਧਿਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਬੱਚੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਹੀ ਜਵਾਨੀ ਵਿਚ ਪੈਰ ਧਰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਦੀ ਸੋਝੀ ਸੰਭਾਲਣ ਮਗਰੋਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਮੰਗ ਕਹਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਛੋਟੇ ਤੋਂ ਛੋਟਾ ਬੱਚਾ ਵੀ ਆਪਣੀ ਨਾਨੀ, ਦਾਦੀ ਜਾਂ ਮਾਂ ਤੋਂ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਨ ਦੀ ਜਿੱਦ ਕਰਦਾ ਵੇਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਕਦੇ ਉਹ ਦਿਨ ਦਿਹਾੜੇ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਨ ਦੀ ਅੜੀ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਤੀਵੀਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਟਾਲ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ ਕਿ ਦਿਨੋਂ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣਨ ਨਾਲ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣਾ ਰਾਹ ਭੁੱਲ ਜਾਣਗੇ। ਬੱਚਾ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਹਰ ਘਟਨਾ ਤੇ ਵਿਸਥਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਬਾਲ ਬੁੱਧੀ ਰਾਹੀਂ, ਬੜੇ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸਮਝਣ ਤੇ ਯਾਦ ਰੱਖਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਚਾਰ ਪੰਜ ਸਾਲ ਦਾ ਬੱਚਾ ਤਾਂ ਸੁਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤੋਤਲੀ ਜ਼ਬਾਨ ਵਿਚ ਦੁਹਰਾਉਣ ਵੀ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਇਹ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਹੜੀ ਖਾਸੀਅਤ ਅਸੀਂ ਬੱਚੇ ਦੇ ਸੁਭਾਅ ਵਿਚ ਵੇਖਦੇ ਹਾਂ, ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਰੁਚੀ ਦਾ ਅੰਦਾਜ਼ਾ ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੇ ਬਚਪਨ ਬਾਰੇ ਵੀ ਲਗਾਇਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਬੱਚੇ ਦੇ ਮਾਨਸਿਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਬੜਾ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਕਲਪਨਾ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਜਿੱਦ ਜਾਨ ਹੈ ਅਤੇ ਬਚਪਨ ਹੀ ਇਕ ਐਸੀ ਮਨੁੱਖੀ ਅਵਸਥਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਆਪਣੇ ਪੂਰੇ ਜੋਬਨ ਤੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਸ਼ਕਤੀ ਨੂੰ ਪਰ ਲਗਾ ਕੇ ਪਰਾ-ਸਰੀਰਕ (super-natural) ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਨਣ ਤੇ ਅਨੁਭਵ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਾ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਦੁੱਖਾਂ-ਸੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਤੇ ਭਾਵੁਕ ਸਾਂਝ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲਗਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਇਸਦੇ ਨਾਟਕੀ-ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਵੀ ਸਮਝਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕਿਹੜੇ ਹਾਲਤ ਅਤੇ ਪਰਿਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਪਾਤਰ, ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ ਰਾਹੀਂ ਕਿਹੋ ਜਹੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇੰਜ ਕਹਾਣੀ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਸੀਮਾਵਾਂ ਨੂੰ ਡੂੰਘਾਈ ਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲਤਾ ਬਖਸ਼ਦੀ ਆਈ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਅੰਦਰ ਜੀਵਨ ਦੇ ਸਹੀ ਰਸਤੇ ਉਤੇ ਤੁਰਨ ਦੀ ਮੰਗ ਪੈਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਹੁਤੀਆਂ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤ ਸੁਖਾਂਤਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਥੇ ਚੰਗੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ (positive values) ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਜਿੱਤ ਅਤੇ ਭੈੜੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ (negative values) ਮੁਤਾਬਕ ਜੀਵਨ ਜੀਉਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਵਿਖਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ।

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਸਦਾਚਾਰ ਤੇ ਨੇਕੀ ਫਲਾਉਣ ਤੇ ਵੱਧਣ ਫੁੱਲਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਆਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰੋਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤੀ ਹਮਦਰਦੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਚੰਗੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੇ ਧਾਰਨ

ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਆਪਣੇ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਚੰਗੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਸੰਚਾਰਨ ਅਤੇ ਭੈੜੀਆਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਨਕਾਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਗੱਲ ਕੀ ਮਨੁੱਖ ਵਿਚਲੇ ਚੰਗੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਵਿਗਸਾਉਣ ਅਤੇ ਸਭਿਅਤਾ ਦੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨੂੰ ਤਰੱਕੀ ਵੱਲ ਲਿਜਾਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸ ਅਤੀ ਪੁਰਾਤਨ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਪ ਦਾ ਬੜਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਬੋਲੀ ਸਿੱਖਣ ਤੇ ਬੋਲਣ ਵਿਚ ਵੀ ਬੜੀ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਵੱਡੇ ਵਡੇਰਿਆਂ ਤੋਂ ਸੁਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਿਖਦਾ ਅਤੇ ਸਮਝਦਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਉਸ ਦਾ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਵੀ ਜਿਆਦਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉਸ ਵਿਚ ਮਾਦਰੀ ਜ਼ਬਾਨ (mother languages) ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਤੇ ਬੋਲਣ ਦਾ ਆਤਮ ਵਿਸ਼ਵਾਸ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅੰਤਰ

ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ, ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪੁਰਾਣੀ ਹੈ। ਕੋਈ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਸਮਾਜ ਦਾ ਮਨੁੱਖੀ ਮਨ ਬਾਲ-ਬੁੱਧੀ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਬਾਲ-ਬੁੱਧੀ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਪੁਰਾਤਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਹੱਥ ਹੈ। ਇਹੋ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅੱਜ ਦੇ ਬੱਚੇ ਲਈ ਵੀ ਖਿੱਚ ਦਾ ਕਾਰਨ ਬਣੀਆਂ ਰਹਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਮਾਤ ਭਾਸ਼ਾ ਸਿੱਖਣ, ਵਰਤਣ ਅਤੇ ਉਸ ਉਪਰ ਕੁਝ ਅਧਿਕਾਰ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕਰਨ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਹਾਇਤਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਸਫਲ ਕਲਾਤਮਕ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣੀ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਬਾਲ-ਬੁੱਧੀ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਣ ਲਈ ਕਲਾਂ ਵਿਚਲੀ ਲਚਕ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ।

ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਾਹਿਤਕ-ਰੂਪ ਪੱਖੋਂ ਵੱਖਰੇ ਪਾਠਕਾਂ ਜਾਂ ਸਰੋਤਿਆਂ ਲਈ ਸੁਚੇਤ ਯਤਨਾਂ ਅਧੀਨ ਰਚੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਜਿਥੇ ਸਾਹਿਤਕ ਉਤੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ, ਉਥੇਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਲੋਕ ਅੰਸ਼ ਨੂੰ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੱਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਰਚਣਹਾਰ ਜਿਥੇ ਪ੍ਰਗਟਾ ਤੋਂ ਘੱਟ ਅਤੇ ਲੁਕਾ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਮ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਉਥੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਵਾਲਾ ਇਸ ਗੱਲ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸੁਚੇਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਰੀਰਕਤਾ ਉਤੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦੇ ਕੇ ਹਰ ਪਹਿਲੂ ਨੂੰ ਇੰਜ ਵਿਸਥਾਰ ਨਾਲ ਪ੍ਰਗਟਾਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਪਾਠਕ ਦੀ ਬਾਲ ਬੁੱਧੀ ਨੂੰ ਹਰ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝ ਆ ਜਾਵੇ। ਇੰਜ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰਚਨਾ ਅੰਸ਼ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੇ ਹਨ।

ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚਲਾ ਅੰਤਰ ਪਾਤਰ-ਚੋਣ ਅਤੇ ਪਾਤਰ-ਚਿਤਰਣ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਇਲਾਵਾ ਪਸ਼ੂ ਜਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਵਰਗੇ ਪਾਤਰਾਂ ਉਤੇ ਵਧੇਰੇ ਜ਼ੋਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਪਸ਼ੂ ਜਾਂ ਪੰਛੀ ਪਾਤਰ ਮਿਲਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਅਤੇ ਉਹ ਵੀ ਅਧੀਨ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ। ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਪਸ਼ੂ ਜਾਂ ਪੰਛੀ ਪਾਤਰ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਮਨੁੱਖੀ ਗੁੰਝਲ ਜਾਂ ਸੁਝਾਅ ਲਈ ਅਤੇ ਕਲਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਗਟਾਅ ਲਈ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਮਿਸਾਲ ਲਈ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਦੀ ਕਹਾਣੀ 'ਟੋਮੀ' ਵਿਚ ਨਾਇਕ ਇਕ ਕੁੱਤਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਇਸ ਕੁੱਤੇ ਰਾਹੀਂ ਮਨੁੱਖੀ

ਸੁਭਾਉ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਰੱਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਸੁਣਾਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਦੋਵੇ ਸਮਾਜਕ ਜੀਵ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਆਪਣੇ ਹਮਜੋਲੀਆਂ ਜਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਬਿਨਾਂ ਜਿਉ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸਕਦੇ। ਇਸੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਨੁਕਤੇ ਨੂੰ ਦੁੱਗਲ ਨੇ 'ਸ਼ਹਿਰਜ਼ਾਦ' ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਹਿਰਨੀ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਬੋਲਦੇ ਹਨ, ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਹਾਵ ਭਾਵ ਪ੍ਰਗਟਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਤੋਤੇ ਤੋਤੀ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਤੋਤੇ ਦੇ ਪਕੜੇ ਜਾਣ ਉਤੇ ਤੋਤੀ ਪਤਨੀਆਂ ਵਾਂਗ ਵਿਰਲਾਪ ਕਰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਤੋਤੇ ਦੇ ਰਿਹਾਅ ਹੋਣ ਲਈ ਦੁਆ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਇੰਜ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਪਾਤਰਾਂ ਨੂੰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਸਰੀਰਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਭਾਂਵੇ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਪਿਆਰ ਮੁੱਢ ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਹੈ ਪਰ ਡਾਰਵਿਨ ਦੇ ਮਨੁੱਖੀ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤ ਨੇ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰਲੇ ਪਸ਼ੂਪੁਣੇ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣ ਦੀ ਸੋਝੀ ਦਿੱਤੀ ਹੈ।

ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਚੋਣ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਨਿਭਾਅ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਝ ਗੱਲਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਬਹੁਤੀਆਂ ਵਿਚ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਵਿਸ਼ਾ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ, ਗੁੰਝਲਦਾਰ ਅਤੇ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਉਸਦੇ ਨਿਭਾਅ ਨੂੰ ਵੀ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਦਾ ਬਾਹਰਲਾ ਪਾਸਾਰ ਘੱਟ ਪਰ ਅੰਦਰਲੀ ਡੂੰਘਾਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਿਸ਼ਾ ਘੱਟ ਗੁੰਝਲਦਾਰ, ਥੋੜਾ ਮਾਨਸਿਕ ਪਰ ਵਧੇਰੇ ਸਰੀਰਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਆਈ ਪਰੀ ਜਾਂ ਲੱਭੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਦੀ ਭਾਲ ਅਤੇ ਅਦਭੁਤ ਕਾਰਨਾਮੇ, ਰਾਜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੜਾਈਆਂ, ਪੁੱਤਰ ਪ੍ਰਾਪਤੀ ਲਈ ਰਾਜੇ-ਰਾਣੀ ਦੀ ਸਾਧਨਾ ਅਤੇ ਸੰਤਾਂ ਫਕੀਰਾਂ ਦੀ ਸ਼ਰਨ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਕਰਕੇ ਜੀਵਨ ਦੀ ਸਰੀਰਕਤਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਨਿਭਾਇਆ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਕੋਈ ਬਾਲਕ ਉਸ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਆਨੰਦ ਲੈ ਸਕੇ ਅਤੇ ਹਰ ਗੱਲ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਅੱਖਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਕਾਰ ਹੁੰਦਾ ਵੇਖ ਸਕੇ।

ਪ੍ਰਤੀਕਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਦੋਹਾਂ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਮਨੋਤੋਊਦੇਸ਼ ਵੱਖਰੇ ਵੱਖਰੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਤੀਕ ਆਧੁਨਿਕ ਸੰਵੇਦਨਸ਼ੀਲਤਾ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਡੂੰਘਾਈ ਦੇ ਮੁਕਾਬਲੇ ਤੇ ਵਧੇਰੇ ਮਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਲਿਆਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਅਦਭੁਤ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇੰਝ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਉਪਰਲਾ ਅਰਥ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵੱਡਿਆਂ ਨੂੰ ਆਨੰਦ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।

ਪਰਾਰਸਰੀਰਕਤਾ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਗਹਿਣਾ ਹੈ ਜਿਸ ਬਿਨਾਂ ਇਸਦੀ ਸਜਾਵਟ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਅਦਭੁਤ ਪਾਤਰਾਂ, ਅਣਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਤੇ ਚਕ੍ਰਿਤ ਕਰ ਦੇਣ ਵਾਲਿਆਂ ਕਿਸ਼ਮਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਲਿਆਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੇ ਪਾਤਰ ਦੇਵ, ਜਿੰਨ, ਪਰੀਆਂ, ਚੁੜੇਲਾਂ ਆਦਿ ਆਦਿ ਸ਼ਕਤੀ ਰੱਖਣ ਵਾਲੇ ਸੰਤ, ਫਕੀਰ, ਸਹਿਜ਼ਾਦੇ, ਰਾਜੇ, ਰਾਣੀਆਂ ਆਦਿ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਬਾਲਕ ਵਿਚ ਹੈਰਾਨਗੀ ਤੇ ਦਿਲਚਸਪੀ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵਾਸਤੇ ਅਣਹੋਈਆਂ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਕਿਸ਼ਮੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਕਰ ਵਿਖਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਨਾਲ ਬਾਲਕ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਉੱਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਤੇ ਕਲਪਿਤ ਸਿਖਰਾਂ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਦਾ ਅਵਸਰ

ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਪਰ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅਵਲ ਤੇ ਪਰਾਸਰੀਰਕਤਾ ਲਿਆਂਦੀ ਹੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਜੇ ਲੋੜ ਵੀ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਲੇਖਕ ਉਸ ਨਾਲ ਹੀ ਤਰਕਸ਼ੀਲ ਹੱਲ ਵੀ ਸੁਲਝਾਉਂਦਾ ਹੈ।

ਜਿਥੋਂ ਤੀਕ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕਤਾ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਹੈ, ਇਹ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਘੱਟ ਫਿਰ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਸਿੱਦੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਬਾਲਕ ਦੇ ਮਨ ਤੇ ਉਹ ਗੂੜ੍ਹਾਂ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਸਕੇ। ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕਲਾ ਦੀ ਸਹਾਇਤਾ ਨਾਲ ਕੱਜਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਪ੍ਰਚਾਰ ਨਾ ਬਣ ਕੇ ਰਹਿ ਜਾਏ। ਸੋ ਅਸਲੀ ਗੱਲ ਪਾਠਕ ਅੰਤਰ ਹੈ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪਾਠਕ ਸਿਆਣੇ ਸੂਝਵਾਨ ਤੇ ਵਡੇਰੀ ਉਮਰ ਦੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਪੈਕ ਬੱਚੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਚਰਿੱਤਰ ਅਜੇ ਬਣਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਿਖਿਆਦਾਇਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬੱਚੇ ਅੰਦਰ ਚੰਗੀਆਂ ਭਾਵਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਉਸਾਰੂ ਰੁਚੀਆਂ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਦੇ ਪੱਖ ਤੋਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਮਾਤਰਾ ਅਤੇ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹੁੰਦਾ ਵੀ ਸਿੱਧ ਪੱਧਰੇ ਢੰਗ ਦਾ। ਪਰ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਨੂੰ ਕਲਾਂ ਅਤੇ ਸਹੁਜ ਸਵਾਦ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਦੋਹਾਂ ਵਿਚ ਗੋਂਦ ਪੱਖ ਤੋਂ ਵੀ ਅੰਤਰ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਘਟਨਾਵਾਂ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਮਿਕਦਾਰ ਜਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਉਥੇ ਉਹ ਇਕ ਗੁਲਾਈ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ, ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਠਿਕਾਣੇ ਲਿਗਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬੰਦਸ਼ਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਾਲਦੀ। ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦਾ ਵੀ ਵਧੇਰੇ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਲਕ ਨੇ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਚ ਸਿੱਖਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨ ਅਤੇ ਸਥਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ।

ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਨਵੇਂ ਯੁੱਗ ਦੇ ਬਾਲ ਦੀਆਂ ਮਾਨਸਿਕ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾਂ ਕਰਨ ਲਈ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ ਅਤੇ ਸੁਖਬੀਰ ਪੁਰਾਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨਵੇਂ ਢੰਗ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਵਣਜਾਰਾ ਬੇਦੀ ਨੇ 'ਸ਼ਬਜਪਰੀ' ਅਤੇ ਸੁਖਬੀਰ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪਰੀ ਵਰਗੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ। ਸੁਖਬੀਰ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਧੇਰੇ ਮੌਲਿਕਤਾ, ਅਯੋਕੇ ਸਮੇਂ ਦੀ ਸਮੱਸਿਆਂ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ-ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ।

ਬਾਲ ਨਾਟਕ

ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਨਾਟਕ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਖੇਡ ਕਲਾਂ ਵੀ ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਅਤੇ ਬਾਲ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਸੁਧ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ। ਇਸੇ ਲਈ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿਜ ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਸਹਿਜ-ਸੰਗਠਿਤ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸਹਿਜਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ।¹⁷

ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਪ੍ਰਮਾਣਤਾ ਕੇਵਲ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਨਹੀਂ ਬਣਦੀ ਕਿ ਇਹ ਸਮਾਜ ਦੇ ਇਕ ਵਰਗ ਭਾਵ 'ਬਾਲਾਂ' ਲਈ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਨਾਟਕ ਹੈ ਸਗੋਂ ਵੱਖਰਤਾ ਇਸ ਲਈ ਸਾਰਥਕ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਰਗ ਤੱਕ ਸੰਚਾਰ ਕਈ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਕਈ ਨਵੇਂ ਪੜ੍ਹੀਮਾਨ ਸਿਰਜਣੇ ਪੈਣੇ ਸਨ। ਨਾਟ ਵਸਤੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਰੰਗ ਮੰਚੀ ਸੰਚਾਰ ਤੱਕ ਇਹ ਨਾਟਕ ਆਪਣਾ ਅਲੱਗ ਪਰਿਪੇਖ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬਾਲਾਂ ਲਈ ਰਚਿਆ ਜਾਣ ਨਾਲਾ ਨਾਟਕ ਹੈ, ਭਾਵ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪ੍ਰਤਿਉਤਰ ਸਿਰਜਣ ਵਾਲਾ ਵਰਗ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਮਰ-ਸੀਮਾ ਅਤੇ ਬੁੱਧੀ-ਸੀਮਾ ਤੱਕ ਸੀਮਤ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਅਜਿਹੇ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਨਾਟ ਵਸਤੂ ਚੁਣਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਨਾਟ ਸਮਸਾਰ ਤੱਕ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਅਤੇ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਸਾਡੀ ਜਾਚੇ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਨਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਧੀਨ ਹੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ।

ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ ਅਧੀਨ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਰਜ ਇਸ ਦੇ ਵਿਧਾਗਤ ਪਿਛੋਕੜ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇ ਆਰੰਭ ਸੰਬੰਧੀ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਵਿਚਾਰਧਾਰਾਵਾਂ ਪੇਸ਼ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ- ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਕਾਲ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿਚ ਵੰਡ ਕੇ ਵੇਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

1. ਤੀਜੇ ਦਿਹਾਕੇ ਤੋਂ 1947 ਤੱਕ- ਪਹਿਲਾਂ ਦੌਰ
2. 1947 ਤੋਂ 1975 ਤੱਕ-ਦੂਜਾ ਦੌਰ
3. 1975 ਤੋਂ ਜਾਰੀ-ਤੀਜਾ ਦੌਰ

ਇਹਨਾਂ ਤਿੰਨਾਂ ਦੌਰਾਂ ਦੀ ਸਾਰਥਿਕਤਾ ਇਸ ਲਈ ਹੈ ਕਿ 1947 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਮੁੱਢਲੀ ਸਥਿਤੀ ਹੈ ਜਦੋਂ ਬਹੁਤਾ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਰਾਹੀਂ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਸਮਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰੀ ਦੀ ਪਹਿਲੀ ਪੀੜੀ ਦੀ ਨਾਟ-ਰਚਨਾ ਦਾ ਵੀ ਸਮਾਂ ਹੈ। ਦੂਜੇ ਦੌਰ ਦੇ ਮਹੱਤਵ ਅਧੀਨ ਦੇਸ਼ ਆਜ਼ਾਦੀ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੌਮੀ ਨਵ-ਉਸਾਰੀ ਤੇ ਵਿਦਿਆ ਦੇ ਫੈਲਾਅ ਨਾਲ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਬਦਲਦੀਆਂ ਅਤੇ ਇਕ ਨਵੀਂ ਸਥਿਤੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਬਾਲ ਚੇਤਨਾ ਅਤੇ ਬਾਲ ਵਿੱਦਿਆ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਰੂਪ ਵੀ ਬਦਲਿਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪਸ਼ਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਜਿਆਦਾਤਰ ਸਾਹਮਣੇ ਆਏ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਦੀ ਦੂਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਵੀ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀਗੋਚਰ ਹੋਈ। ਤੀਜੇ ਦੌਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕਕਾਰੀ ਦੀ ਤੀਜੀ ਪੀੜ੍ਹੀ ਨੇ ਨਾਟ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਪ੍ਰਵੇਸ਼ ਕੀਤਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਲਹਿਰ ਉਸਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ, ਇਸ ਦੇ ਸਮਵਿੱਥ ਹੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵੀ ਉਭਰੀ ਅਤੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਚੇਤਨਾ ਦਾ ਵਿਕਾਸ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਬਹੁਤਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਰੰਗਮੰਚ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਇਸ ਦੌਰ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਪਸ਼ਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਘੱਟ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਲਹਿਰ ਦੇ ਸਮਾਂਤਰ ਆਹਿਸਤਾ-ਆਹਿਸਤਾ ਬਾਲ ਥੀਏਟਰ ਦੀ ਲਹਿਰ ਵੀ ਬਣਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਅਤੇ ਰਮਾ ਰਤਨ, ਟੋਨੀ ਬਾਤਿਸ਼, ਤਰਲੋਚਨ, ਗੁਰਪਾਲ ਲਿੱਟ, ਸੁਨੀਤਾ ਪ੍ਰਾਣ ਸਭਰਵਾਲ, ਨਵਨਿਧਰਾ ਬਹਿਲ, ਸਤੀਸ਼ ਵਰਮਾ, ਜਗਦੀਸ਼, ਸਹਿਣ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਕੇਵਲ ਧਾਲੀਵਾਲ, ਰਾਮ ਸਿੰਘ ਥਿੰਦ, ਮੋਹਨ ਕੰਬੋਜ, ਆਤਮਜੀਤ ਆਦਿ ਵਿਅਕਤੀ ਪੰਜਾਬੀ ਰੰਗਮੰਚ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਮਦਦਗਾਰ ਸਾਬਿਤ ਹੋਏ। ਜੇ ਇਕ ਲੜੀ ਵਿਚ

ਵੇਖਣਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਮੁੱਖ ਚਰਿੱਤਰ ਪਹਿਲੇ ਦੌਰ ਵਿਚ ਮੈਗਜ਼ੀਨ, ਦੂਜੇ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕਾਂ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਵਿਚ ਰੰਗਮੰਚ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਪਿਛਲੇ ਛੇ ਦਹਾਕਿਆਂ ਤੋਂ ਰਚਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ, ਪੁਸਤਕਾਂ, ਅਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਰੂਪ ਆਦਿ ਵਿਚ ਖਿੰਡੀਆਂ ਇਹ ਰਚਨਾਵਾਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹਨ। ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਧੀਗਤ ਪੁਣਛਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਮੁੱਢਲੀ ਪਛਾਣ ਹਿਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਦਾ ਮਸਲਾ ਹੀ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਸੰਬੰਧੀ ਹੁਣ ਤੱਕ ਪ੍ਰਾਪਤ ਖੋਜ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਦੇ ਯਤਨ ਨਾ ਮਾਤਰ ਹੀ ਹੋਏ ਹਨ। ਛੇਵੇਂ ਦਿਹਾਕੇ ਤੋਂ ਨੌਵੇਂ ਦਿਹਾਕੇ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਹੀ ਵਿਚਾਰੇ ਗਏ ਹਨ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਿਚਾਰਿਆ ਗਿਆ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਟਕ ਬਲਵੰਤ ਗਾਰਗੀ ਦਾ ‘ਨਵਾਂ ਮੁੱਢ’ ਹੈ ਜੋ 1950-51 ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪਿਆ। ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚਚ 40 ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਰਚੇ ਗਏ ਨਾਟਕਾਂ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪੇ ਨਾਟਕਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਹੀ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਟੈਕਸਟ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ ਕਰਦਿਆਂ ਕਈ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਸੰਬੰਧੀ ਅਜਿਹੇ ਹਵਾਲੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪਿਛੋਕੜ ਵੀਹਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਦਿਹਾਕੇ ਅਤੇ ਤੀਜੇ ਦਿਹਾਕੇ ਤੱਕ ਜਾ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਇਕ ਪਾਸੇ ਈਸ਼ਵਰ ਚੰਦਰ ਨੰਦਾ ਦਾ ਇਕਾਂਗੀ ‘ਮਾਂ ਦਾ ਡਿਪਟੀ’ 1929 ਵਿਚ ਰਚਿਤ ਅੰਸ਼ਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੈ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ 1928 ਵਿਚ ਲਾਹੌਰ ਤੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪਤ੍ਰਿਕਾ ‘ਮੋਤੀਆਂ’ ਵਿਚ ਲਾਭ ਸਿੰਘ ਨਾਰੰਗ ਵੱਲੋਂ ਪੰਚਤੰਤਰ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਨਾਟਕੀ ਰੂਪਾਂ ਦੇ ਪਰਕਾਸ਼ਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਹਵਾਲਾ ਵੀ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਮੈਗਜ਼ੀਨਾਂ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦਿਆਂ ਪੁਰਾਣੇ ਤੋਂ ਪੁਰਾਣੇ ਪ੍ਰਾਪਤ ਬਾਲ ਨਾਟਕ 1934 ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਖੁਸ਼ਵੰਤ ਸਿੰਘ ਗਿੱਲ, ਸਤਵੰਤ ਕੌਰ ਡਿੰਗਾ ਆਦਿ ਦੇ ਮਿਲਦੇ ਹਨ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਵਿਧੀਵਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਆਧੁਨਿਕ ਰੰਗਮੰਚ ਉਤੇ ਖੇਡੇ ਗਏ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵੇਰਵਾ 1954 ਦਾ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਸ਼ੰਕਰ ਪਿੱਲੇ ਵੱਲੋਂ ਲਗਾਈ ਗਈ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਚਿਤਰਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਦੇ ਮੌਕੇ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਉਤਸਵ ਵਿਚ ਸਨੇਹ ਲਤਾ ਸਨਿਆਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ‘ਬਾਂਦਰ ਦਾ ਵਿਆਹ’ ਖੇਡਿਆ। 1954 ਵਿਚ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਕਾਰਟੂਨਿਸਟ ਸ਼ੰਕਰ ਪਿੱਲੇ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕੌਮਾਂਤਰੀ ਚਿਤਰਕਲਾ ਪ੍ਰਦਰਸ਼ਨੀ ਉਤੇ ਇਕ ਨਾਟਕ ਉਤਸਵ ਰਚਿਆ। ਇਥੇ ਸਨੇਹ ਲਤਾ ਸਨਿਆਲ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਾਂਦਰ ਦਾ ਵਿਆਹ ਖੇਡਾਇਆ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਨਾਮ ਮਿਲਿਆ। ਨਾਟਕ ਇਕ ਲੋਕ ਕਥਾ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਹੈ। ਸਨੇਹ ਲਤਾ ਨੇ ਗਲੀ ਦੇ ਬੱਚੇ ਇੱਕਠੇ ਕਰਕੇ ਨਾਟਕ ਤਿਆਰ ਕੀਤਾ। ਇਕ ਕੁੜੀ ਬਾਂਦਰ ਬਣੀ। ਉਸ ਨੇ ਨਾ ਪੂਛ ਲਗਾਈ ਤੇ ਨਾ ਮੁਕਟ ਚਿਹਰਾ। ਮੁੱਖ ਨੂੰ ਲਾਲ, ਕਾਲੇ ਅਤੇ ਚਿੱਟੇ ਰੰਗਾਂ ਵਿਚ ਚਿਤਰ ਕੇ ਬਾਂਦਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਬਣਾ ਲਿਆ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਕੁਝ ਅਭਿਨਯ ਨਾਲ ਕੀਤਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸਕੂਲ ਆਦਿ ਵਿਚ ਬਾਲ ਨਾਟਕਾਂ ਦੀਆਂ ਅਨੇਕ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਲੇਕਿਨ ਵਿਧੀਵਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਉਚਿਤ ਢੰਗ ਨਾਲ ਤਕਨੀਕੀ ਸੰਪੰਨਤਾ ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਕੋਸ਼ਲ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕ ਦੀ ਨਿਰਦੇਸ਼ਕਤਾ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਇਹੀ ਗਿਣਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੰਮ ਇਹ ਜਾਨਣਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਨਾਟਕ ਬਾਲ-ਵਿਵਹਾਰ ਦੀ ਉਪਜ ਹੈ। ਇਸ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਰਜ ਵੀ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਦੇ ਧਾਰਨੀ ਹਨ। ਬਾਲਾਂ ਦਾ ਜੀਵਨ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਨਾਟਕੀਅਤਾ ਨਾਲ ਭਰਪੂਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹਿਜ ਵਿਹਾਰ ਵਿਚੋਂ ਹੀ ਨਾਟਕ ਉਗਮਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤਿੰਨ ਪੱਧਰਾਂ ਤੇ ਇਹ ਨਾਟਕ ਕਾਰਜ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੀ ਪੱਧਰ ਹੈ ਇਹ ਬੱਚੇ ਦੇ ਘਰ ਦੇ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਜਿਸ ਅਧੀਨ ਬੱਚਾ ਆਪਣੇ ਸਰੀਰਕ ਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਕਾਰਜ ਦੌਰਾਨ ਨਾਟਕੀ ਕਿਰਿਆਵਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਦੂਜੀ ਪੱਧਰ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਸਮਾਜਿਕ ਵਿਹਾਰ ਦੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਹਾਣੀਆਂ ਨਾਲ ਖੇਡਾਂ ਖੇਡਦਾ ਨਾਟਕੀ ਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਜੁੜਦਾ ਹੈ ਭਾਵ ਉਹ ਨਾਟਕ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਖੇਡਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਤੀਜੀ ਪੱਧਰ ਹੈ, ਉਸਦੇ ਸਕੂਲੀ ਜੀਵਨ ਦੀ ਜਿਥੇ ਉਹ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਮੌਕਿਆਂ, ਸਮਾਗਮਾਂ ਤੇ ਸਵੈ ਪ੍ਰਗਟਾਵੇ ਨੂੰ ਨਾਟਕੀ ਵਿਹਾਰ ਰਾਹੀਂ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਵਿਚ ਹੁਣ ਤੱਕ ਹੋਈ ਵਿਚਾਰ-ਚਰਚਾ ਲਗਭਗ ਉਪਰੋਕਤ ਕਿਸਮ ਦੇ ਨਾਟਕੀ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਆਧਾਰ ਭੂਮੀ ਮੰਨਦੀ ਹੈ ਭਾਵ ਬਾਲਾਂ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇ ਪਿਛੋਕੜ ਵਜੋਂ ਸਵੀਕਾਰ ਕੀਤਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਉਂ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿਜ-ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਸੰਚਾਰਿਤ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਇਹ ਬਾਲਮਨ ਦੇ ਆਸ ਪਾਸ ਹੀ ਵਿਚਰਦਾ ਹੈ ਪਹਿਲਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਚੋਂ ਨਾਟਕ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੁੜ ਆਪਣੀ ਘਰੈਲੂ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਰੂਪਾਂਤਰਿਤ ਕਰਨ ਦੇ ਸਮੱਰਥ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਆਪਣੇ ਵਸਤੂ, ਸਰੰਚਨਾ ਅਤੇ ਸੰਚਾਰ ਦੀ ਦਿਸ਼ਟੀ ਤੋਂ ਵਿਲੱਖਣ ਹੈ। ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸੰਬੰਧ ਬਾਲ-ਵਿਹਾਰ ਨਾਲ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਨਾਟਕ ਸੱਚ ਮੁੱਚ ਹੀ ਖੇਡਦੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਵੱਡਿਆਂ ਲਈ ਵੀ ਭਾਵੇਂ ਖੇਡਣਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਅਸਲ ਵਿਚ ਨਾਟਕ ਕਰ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਖੇਡ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਨਾਟਕ ਕਰਨਾ, ਨਾਟਕ ਖੇਡਣਾ, ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਖੇਡ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸੇ ਲਈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਖੇਡਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਏ ਸੁਪਨੇ, ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦਾ ਵਿਹਾਰ ਬਣਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਅਸਲ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪ੍ਰਤਿਭਾ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦਾ ਆਧਾਰ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਨੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਲਪਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਵਿਸਤਾਰ ਦੇਣੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ ਨੂੰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰਨ ਲਈ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਦੀ ਹੋਂਦ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਇਕੋ ਵੇਲੇ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਹੈ, ਖੇਡ ਕਲਾ ਵੀ ਅਤੇ ਬਾਲ-ਵਿਵਹਾਰ ਤੇ ਬਾਲ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦਾ ਸ਼ੁੱਧ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਵੀ। ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕਾਰਜ ਦੁਵੱਲਾ ਹੈ। ਇਕ ਬਾਲਾਂ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜਿਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾਟ ਵਿਹਾਰ ਹੈ ਜੋ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਨਿੱਤ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਹਰ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇ ਬਾਲ ਆਪਣੇ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਜਨਮ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਵਿਹਾਰ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਲਈ ਕਾਰਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਕਾਰਜ ਵੱਡੇ ਨਾਟਕਕਾਰਾਂ ਭਾਵ ਬਾਲਗਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਾਲਾਂ ਲਈ ਲਿਖਿਆਂ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਨਾਟਕ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸੰਗਿਆ ਦੇ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਵੇਖਣ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਅਜਿਹੇ ਨਾਟਕਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਉਸ ਵਿਹਾਰ ਨੂੰ ਆਧਾਰਸ਼ਿਲਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵਰਤ ਕੇ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਆਪਣੇ ਆਪ ਵਿਚ ਇਕ ਸਹਿਜ-ਵਿਕਸਿਤ ਅਤੇ ਸਹਿਜ-ਸੰਚਾਰਿਤ ਵਰਤਾਰਾ ਹੈ। ਜੇ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਇਹ ਸਹਿਜਤਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਉਹ ਬਾਲ ਨਾਟਕ

ਨਹੀ ਅਖਵਾ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਪਰਸਪਰ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲਾ ਨੁਕਤਾ ਇਹ ਕਿ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦਾ ਪਰਕਾਰਜ ਕੀ ਹੈ? ਇਹ ਗੱਲ ਸਾਨੂੰ ਭਲੀ ਭਾਂਤ ਸਮਝ ਲੈਣੀ ਚਹੀਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਹੋਰ ਵਿਧਾਵਾਂ ਵਾਂਗ ਕੇਵਲ ਪੁਸਤਕ ਵਿਚ ਬੰਦ ਸੰਸਾਰ ਨਹੀਂ ਜਿਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਿਆਣਾ ਪਾਠਕ ਖੁਦ ਪੜ੍ਹੇਗਾ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅਰਥਾ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇਗਾ। ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਨੇ ਸਾਹਿਤਕ ਦੇ ਵਿਕਾਸ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਰੰਗਮੰਚੀ ਵਿਹਾਰ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਬਣ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਾਲ ਦਰਸ਼ਕਾਂ ਤੱਕ ਪੁੱਜਣਾ ਹੈ।

ਇਸ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਵਿਚਾਰਨ ਵਾਲੀ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲਾਂ ਦੇ ਵੀ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਮਰ ਵਰਗ ਹਨ। ਹਰੇਕ ਬਾਲ ਲਈ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਬਾਲਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਅਨੁਸਾਰ ਪ੍ਰਤੱਖਣ ਦੀ ਸ਼ਕਤੀ ਵੱਖੋ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਸਿਰਜਣਾ ਸਮੇਂ ਵੱਖ ਵੱਖ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇ ਲਈ ਬਾਲ-ਨਾਟ ਰਚਨਾ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਧਰਾਤਲ ਹੋਣਗੇ। ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਰਚਨਾ ਦੇ ਲਈ ਬਾਲਾਂ ਦੀ ਵਰਗ ਵੰਡ ਕਰ ਲਈ ਜਾਵੇਗੀ। ਹਰ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਲਈ ਲਈ ਹਰ ਨਾਟਕ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਇਸ ਲਈ ਤਿੰਨ ਵਰਗ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ-

1. 1 ਸਾਲ ਤੋਂ 5 ਸਾਲ
2. 6 ਸਾਲ ਤੋਂ 10 ਸਾਲ
3. 11 ਸਾਲ ਤੋਂ 15 ਸਾਲ

ਸੋਲਵੇਂ ਸਾਲ ਤੋਂ ਬੱਚਾ ਵੱਡਿਆ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲ ਹੋਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਪਹਿਲੇ ਵਰਗ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਲਈ 'ਦ੍ਰਿਸ਼' ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਹੈ। ਇਸ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੇ ਬੱਚੇ ਲਈ 'ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਅਲਪਤਾ' ਅਤੇ 'ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੀ ਬਹੁਲਤਾ' ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਨਾਟ-ਰਚਨਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਦੂਜਾ ਉਮਰ-ਵਰਗ ਭਾਂਵੇ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਤੋਂ ਮੁਨਕਰ ਨਹੀਂ ਮਗਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਉਸ ਲਈ 'ਬੋਲ' ਦਾ ਮਹੱਤਵ ਵੀ ਵਧਣਾ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਵਰਗ ਦੇ ਬਾਲ ਲਈ 'ਬੋਲ ਅੰਦਰਲੇ ਅਰਥਾਂ' ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਪ੍ਰਤੀ ਪਹੁੰਚ ਵਧਣੀ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਤੀਜੇ ਵਰਗ ਦੇ ਬਾਲਾਂ ਲਈ ਅਸੀਂ ਸਹਿਜੇ ਸਹਿਜੇ ਸਮਾਜਕ ਯਥਾਰਥ ਦੀਆਂ ਪਰਤਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਸੂਖਮ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੇਸ਼ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਇਸ ਪੱਖੋਂ ਇਕ ਹੋਰ ਗੱਲ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਗੱਲ ਨੂੰ ਨਾਂਹ ਮੁਖੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਲਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਫੈਸ਼ਨ ਵਜੋਂ ਮਰਦ ਔਰਤ ਦੀ ਬਰਾਬਰੀ ਵਿਚ ਦੋਹਾਂ ਦੀ ਵੱਖਰੀ ਸਰੀਰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਹੋਂਦ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਾਂ ਜਦਕਿ ਸਰੀਰਕ ਵਖਰੇਵਾਂ ਇਕ ਸੱਚ ਹੈ। ਇਸ ਕਾਰਨ ਸਰੀਰਕ ਲੋੜਾਂ ਅਤੇ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦਾ ਵੀ ਸੰਬੰਧ ਜੁੜਦਾ ਹੈ। ਤੀਜੇ ਉਮਰ ਵਰਗ ਵਿਚ ਲੜਕੀਆਂ ਅਤੇ ਲੜਕਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਹੱਦ ਤੱਕ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਧਰਾਤਲ ਤੇ ਸਮਝਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਦੋਹਾਂ ਦੇ ਸਰੀਰਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਆਮ ਤੌਰ ਤੇ 5-6 ਸਾਲ ਦਾ ਅੰਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਥੇ ਲੜਕੇ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਗਭਗ ਸੋਲ੍ਹਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਤੋਂ ਆਉਂਦੀਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਦਾੜੀ ਆਉਣਾ, ਘੰਡੀ ਫੁੱਟਣਾ ਆਦਿ ਉਥੇ ਲੜਕੀਆਂ ਦਾ ਇਸਤਰੀਅਤਾ ਵੱਲ ਵੱਧਣ ਦਾ ਅਮਲ ਲਗਭਗ ਗਿਆਰਵੇਂ ਬਾਰਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਤੇ ਆਰੰਭ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਤੀਜੇ ਉਮਰ ਵਰਗ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਲੜਕੀਆਂ ਲਈ ਨਾਟਕੀ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਪ੍ਰਤੀ ਉਤਰ ਸਿਰਜਣ ਲਈ

ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਖਿਚਣ ਦੀ ਲੋੜ ਪਵੇਗੀ। ਉਪੋਰਕਤ ਪੱਖਾਂ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਵਿਚ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਸਿਰਜਨਾਤਮਕ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਨੂੰ ਨਿੱਜਠ ਕੇ ਹੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਿਧਾਂਤਕ ਪਰਿਪੇਖ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੁੱਚੇ ਨਾਟਕ ਅਤੇ ਰੰਗਮੰਚ ਦੇ ਪ੍ਰਸੰਗ ਅਧੀਨ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਵੱਖਰੀਆਂ ਵਿਧਾਦਤ ਸਮੱਸਿਆਵਾਂ ਉਭਰਨਗੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਿਦਾਨ ਕਰਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਸਥਾਪਿਤ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਾਂ।

ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਇਸ ਵਿਧਾਗਤ ਵਿਲੱਖਣਤਾ ਨੂੰ ਸਮਝਣ ਉਪਰੰਤ ਅਸੀਂ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦਾ ਸਹੀ ਸਰੂਪ ਉਘਾੜ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਨਾਟਕ ਇਕ ਜੀਵੰਤ ਮਾਧਿਅਮ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਸ ਦਾ ਰੰਗਮੰਚੀ ਪਰਿਪੇਖ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਹੈ। ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੇ ਸਰੂਪ ਦਾ ਆਧਾਰ ਇਸ ਦੀ ਖੇਡ ਯੋਗਤਾ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਰੰਗਮੰਚ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜਨ ਵਾਲਾ ਨਾਟਕ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਕਿ ਹਰ ਨਾਟਕ ਰੰਗਮੰਚ ਰਾਹੀਂ ਪ੍ਰਵਾਨ ਚੜਦਾ ਹੈ ਪ੍ਰੰਤੂ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਵਿਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਮਹੱਤਵ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਕਰ ਕਰ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ ਕਿ ਇਸ ਨਾਟਕ ਦਾ ਮੂਲ ਦਰਸ਼ਕ ਵੀ ਬਾਲ ਦਰਸ਼ਕ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਸਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਸਥਿਤੀ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਰੱਖਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਫੈਂਟਸੀ ਦੇ ਅੰਸ਼ ਵੀ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਹ ਆਪਣੀ ਕਲਪਨਾ ਨੂੰ ਅਸੰਭਵ ਨੂੰ ਸੰਭਵ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੇਖ ਸਕਦੇ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਉਹ ਪਾਠਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਵੀ ਨਾਟਕ ਦਾ ਦਰਸ਼ਕ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀਆਂ ਰੂਪਾਤਮਕ ਇਕਾਈਆਂ ਬਾਲਗਾਂ ਲਈ ਲਿਖੇ ਨਾਟਕਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵੱਖਰੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਉਸਰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਬਾਲ ਨਾਵਲ

ਨਾਵਲ ਬਾਰੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਇਤਿਹਾਸ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰ ਸਹਿਤ ਜਾਣਕਾਰੀ ਦਿੱਤੀ ਹਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਪ੍ਰੰਤੂ ਇਸ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਚਾਵਲਾ ਨੇ ਬਾਲ ਨਾਵਲ ‘ਆਨੰਦਪੁਰ ਦਾ ਰਾਜ ਯੋਗੀ,’ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ’, ‘ਬਾਬਾ ਦੀਪ ਸਿੰਘ’, ‘ਸ਼ਹੀਦ ਭਗਤ ਸਿੰਘ’ ਤੇ ‘ਬਾਪੂ ਗਾਂਧੀ’ ਲਿਖੇ ਜੋ ਜੀਵਨੀ ਵੇਰਵਿਆਂ ਤੇ ਹੀ ਆਧਾਰਤ ਹਨ। ਮਹਾਂਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਦੀ 12ਵੀਂ ਖਵਰੂ ਗੰਢ ਮੌਕੇ ਜਸਬੀਰ ਭੁੱਲਰ ਨੇ 15ਵੇਂ ਵਰ੍ਹੇ ਤੱਕ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਤੌਰ ਤੇ ਬਾਲ ਲੋੜਾਂ ਨੂੰ ਮੁੱਖ ਰੱਖ ਕੇ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਨੇ ਗਾਂਧੀ ਦੇ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਇਹ ਅਨੁਭਵ ਕਰਾਇਆ ਹੈ ਕਿ ਕਿਵੇਂ ਇਕ ਸਧਾਰਨ ਅਤੇ ਭੈੜੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਤੋਂ ਨਿਕਲ ਕੇ ਇਕ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਰਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਬਦਲਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੁਨੀਆਂ ’ਚ ਮਹਾਂਤਮਾ ਗਾਂਧੀ ਕਰਕੇ ਉੱਘਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰਾਸ਼ਟਰ ਪਿਤਾ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਨਾਵਲ ਦੇ ਪਿੜ ਵਿਚ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ। ਪ੍ਰੋ. ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਨੇ ‘ਗੁਰੂ ਨਾਨਕ’ ਜੀਵਨੀ-ਨੁਮਾ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ।¹⁸

ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ

ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ, ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਇਕ ਵੰਨਗੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਹੋਂਦ ਅਤੇ ਸੰਸਾਰ ਪੱਖੋਂ, ਸਿਧਾਂਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ, ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ-ਕਾਲ ਅਤੇ ਪ੍ਰਸਾਰ-ਵਿਧੀ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਅੱਡਰੀ ਨਹੀਂ। ਇਸ ਦੀ ਕੇਵਲ ਪ੍ਰਕ੍ਰਿਤੀ ਅਤੇ ਤੌਰ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਅਤੇ ਨਜ਼ਰੀਏ ਕਾਰਨ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚ ਇਕੋ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ‘ਪ੍ਰਗਟਾਉਣ’ ਅਤੇ ‘ਪਾਉਣ’ ਦੀ ਪਛਾਣ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਮੁੱਖ ਪ੍ਰਯੋਜਨ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਰਾਹੀਂ ਸਮੂਹਤ ਅਰਥ ਘੜ ਕੇ ਭਾਵੁਕ ਬੌਧਿਕ ਰੁਚੀਆਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਭਾਵੇਂ ਬਾਲਗ ਹੋਵੇ ਪਰ ਨਜ਼ਰੀਆਂ ਬਾਲਕ ਦਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ‘ਪਾਠਕ ਸੰਕੇਤੀ’ ਅਤੇ ‘ਪਾਠਕਮਈ’ ਦਿਸ਼ਟੀ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਅਰਥ ਸੰਚਾਰ ਹਿਤ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਰਚਨਾ ਸੁਚੇਤ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਜਮ ਦੇ ਗੁਣ ਨੂੰ ਪਹਿਲ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਉਮਰ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਚੇਤ ਰਹਿ ਕੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਕਰਤਾ ਲੋੜੀਂਦੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੀਂ ਸ਼ਬਦਾਵਲੀ ਅਤੇ ਢੁਕਵੇਂ ਸੰਜਮੀ ਰੂਪਾਂ ਦੀ ਕਲਾਤਮਕ ਵਰਤੋਂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਆਪਣੀ ਕਿਰਤ ਸਿਰਜਦਾ ਹੈ। ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ, ਬਾਲ ਜਗਤ ਤੇ ਜੀਵੰਤ ਸੰਸਾਰ ਨਾਲ ਸਰੋਕਾਰ ਰਖਦਾ ਹੈ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਬਾਕੀ ਅਨੁਭਵਾਂ ਵਾਂਗ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨਾਲ ਵੀ ਬਾਲ ਪਾਠਕ ਦੇ ਅਨੁਰੂਪ ਅਤੇ ਸਮ-ਵਿੱਥ ਹੋ ਕੇ ਜੁੜਦਾ ਹੈ।

ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਗੱਲ ਤੁਰੀ। ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਰਚਨਾ ਬਾਲਮੀਕ ਦੀ ਰਮਾਇਣ ਹੀ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਆਦਿ-ਕਾਵਿ ਦੀ ਆਦਿ-ਰਚਨਾ ਹੈ। ਭਾਵੇਂ ਸ਼੍ਰੀ ਰਾਮ ਚੰਦਰ ਦੇ ਜੀਵਨ ਦਾ ਬੱਚਿਆਂ ਨਾਲ ਸਿੱਧਾ ਸੰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਪਰ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਥਾ ਪ੍ਰਸੰਗ, ਇੰਝ ਲਗਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਉਚੇਚੇ ਤੌਰ ਤੇ ਲਿਖੇ ਹੋਣ। ਇਹ ਵੀ ਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਪ੍ਰਸੰਗ ਲੋਕ ਕਥਾਵਾਂ ਦੇ ਹੀ ਹੋਣ ਜੋ ਕਥਾ ਪ੍ਰਵਾਹ ਵਿਚੋਂ ਆਏ ਹੋਣ। ਸ਼ਕਤੀਸ਼ਾਲੀ ਰਾਮ ਲਛਮਣ ਵੀ ਪੰਛੀ ਜਨੌਰਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਟੀਚੇ ਨੂੰ ਪਹੁੰਚਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਸੰਵਾਦ ਰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਤੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਕਈ ਹੋਰ ਪ੍ਰਸੰਗ ਰਮਾਇਣ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰੂੜੀਆਂ ਨਿਆਈਂ ਹਨ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪੈਰਿਸ ਵਰਗੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਛਾਪਣ ਦੇ ਮੁਢਲੇ ਯਤਨ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਸ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਚਾਰਲਸ ਪੈਰਾਲਟ ਰਚਿਤ ਨਰੋਲ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਇਕ ਪੁਸਤਕ ‘ਮਾਂ ਹੰਸਣੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ’ (Tales of Mother Goose) 1697 ਈ. ਵਿਚ ਛਪੀ। ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਜਾਨ ਬੁਨੀਅਨ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀ ਗਈ ਪੁਸਤਕ ‘ਮਸੀਂਹੀ ਮੁਸਾਫ਼ਰ ਦੀ ਯਾਤਰਾ’ (Pilgrims Progress) ਵੀ ਸੰਸਾਰ ਦੀਆਂ ਮੁੱਢਲੀਆਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਤੀਆਂ ਕ੍ਰਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ ਜੋ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ 1719 ਈ. ਵਿਚ ਸਾਹਮਣੇ ਆਈ। ਪੱਛਮੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਮੰਨ ਕੇ ਹੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦਾ ਲਿਖਤੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦਾ ਹੈ।

ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਚਾਰ ਹਨ। ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਬੀਜ 19ਵੀਂ ਸਦੀ ਦੇ ਅੰਤਲੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਦਹਾਕਿਆਂ ਦੇ ਆਰੰਭ ਵਿਚ ਧਾਰਮਕ ਕਿਸਮ ਦੀਆਂ ਪਾਠ ਕ੍ਰਮ ਦੀਆਂ ਪੋਥੀਆਂ

ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬੀਜਿਆ ਗਿਆ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਨਾ ਕੇਵਲ ਗੁਰੂ ਸਾਹਿਬਾਨ ਦਾ ਜੀਵਨ ਚਰਿੱਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਘਟਨਾਵਾਂ ਦਾ ਵਰਣਨ ਹੀ ਸੀ ਸਗੋਂ ਬਾਲ ਸੁਭਾਅ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕੁਝ ਹੋਰ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਵਾਲੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵੀ ਸ਼ਾਮਲ ਸਨ। ਇਸੇ ਹੀ ਸਮੇਂ ਸੰਸਕ੍ਰਿਤ ਅਤੇ ਹੋਰਨਾਂ ਭਾਰਤੀ ਅਤੇ ਵਿਦੇਸ਼ੀ ਭਾਸ਼ਾਵਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਪੰਜਾਬੀ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। 1857 ਦੇ ਗਦਰ ਪਿਛੇ ਜਦੋਂ ਪੰਜਾਬ ਵਿਚ ਆਰੀਆ ਸਮਾਜ, ਬ੍ਰਹਮੋ ਸਮਾਜ, ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਲਹਿਰਾਂ ਜ਼ੋਰ ਪਕੜਨ ਲੱਗੀਆਂ ਤਾਂ ਇਹਨਾਂ ਧਾਰਮਿਕ ਲਹਿਰਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੇ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਕਈ ਪ੍ਰਕਾਰ ਦੀਆਂ ਤਬਦੀਲੀਆਂ ਲਿਆਈਆਂ। ਇਸਾਈ ਮਿਸ਼ਨਰੀਆਂ ਵੱਲੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਲੁਧਿਆਣੇ ਤੇ ਫਿਰ ਬੰਨਿਠੇ ਛਾਪੇਖਾਨੇ ਈਜ਼ਾਦ ਕਰਕੇ ‘ਗਿਆਨ ਦੀਪਕਾ’ ਨਾਂ ਦੀ ਅਜਿਹੀ ਪੁਸਤਕ ਛਾਪੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸਾਰੀਆਂ ਹੀ ਬਾਤਾਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਜਨੌਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਮਾਧਿਅਮ ਰਾਹੀਂ ਬਾਲਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਧੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਿੱਖਿਆ ਪ੍ਰਦਾਨ ਕਰਨ ਦਾ ਯਤਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ।

ਕਈ ਵਿਦਵਾਨ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਇਤਿਹਾਸ ਕੋਈ ਬਹੁਤਾ ਲੰਮਾ ਨਹੀਂ। ਜਿਥੇ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਪੈੜਾਂ ਪਿੱਛੇ ਵਲ ਲਗਭਗ ਦੱਸ ਸਦੀਆਂ ਤੱਕ ਵਿੱਛੀਆਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਗੱਲ ਮਸਾਂ ਕੁਝ ਦਿਹਾਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤੁਰੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਮਿਲਦੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਖੋਜ ਅਤੇ ਇਸ ਦਾ ਅਧਿਐਨ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਇਸ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਦੀ ਪਕੜ ਸਹਿਜ ਬਣ ਜਾਣੀ ਲੋੜੀਂਦੀ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਸੁਭਾਵਿਕ ਵੀ। ਇਕ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਜੜ੍ਹਾਂ ਪੰਜਾਬੀ ਦੀ ਪੁਰਾਣੀ ਮੌਖਿਕ ਜਾਂ ਲਿਖਿਤ ਲੋਕ ਪਰੰਪਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਲਭੀਆਂ ਜਾ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ। ਸੁਚੇਤ ਸਿਰਜਣਾ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸੰਨ 1930 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਘੱਟ ਹੀ ਪ੍ਰਾਪਤ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। 1930 ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੱਖ ਤੌਰ ਉਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਸਕੂਲੀ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਕੀਤੀਆਂ ਕਾਵਿਕ ਜਾਂ ਗਲਪ ਦੀਆਂ ਵੰਨਗੀਆਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨਾ, 1930 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਹੀ ਇਕ ਪ੍ਰਬਲ ਰੂਚੀ ਰਹੀ ਪਰ ਇਸ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੇਖਕਾਂ ਵੱਲੋਂ ਅਭਿਆਸ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਂ ਆਪਣੀ ਸਮਾਜਕ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਦੇ ਅਹਿਸਾਸ ਅਧੀਨ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀਆਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਰਚਨੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਹ ਇਕ ਮੁੱਢਲਾ ਕੰਮ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਪੂਰਨੇ ਪਾਉਣ ਵਾਲੀ ਕਿਰਿਆ ਜਿਆਦਾ ਹੋਈ, ਪੁਖਤੀ ਬਣਾਉਣ ਵਾਲੀ ਘੱਟ। ਇਸ ਦੌਰਾਨ ਦੇ ਲੇਖਕਾਂ ਕੋਲ ਆਮ ਤੌਰ ’ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਆਯੂ ਵਰਗਾਂ ਦੇ ਬਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਬਾਰੇ ਚੇਤਨਾ ਦੀ ਘਾਟ ਰਹੀ ਅਤੇ ਇਸ ਵਿਚ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਨੇ ਹੋਰ ਰੋਲ-ਘਚੋਲਾਂ ਵੀ ਪਾਇਆਂ ਪਰ 1970 ਤੱਕ ਆਉਂਦੇ ਆਉਂਦੇ ਗਿਆਨੀ ਲਾਲ ਸਿੰਘ, ਧਨਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੀਤਲ, ਜਗਦੀਸ਼ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਅਜਾਇਬ ਚਿਤਰਕਾਰ ਵਰਗੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਬਾਲਾਂ ਲਈ ਲਿਖੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੀ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਨੁਹਾਰ ਖੜੀ ਕਰ ਲਈ ਸੀ, ਭਾਂਵੇਂ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ/ਛਾਪੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਉਮਰ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਲ ਲੋੜਾਂ ਦੀ ਸਮਝ ਦੇ ਸਬੂਤ ਲੱਭਣੇ ਔਖੇ ਹਨ।

1970 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਦੂਸਰਾ ਦੌਰ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਅਰਧ ਸਰਕਾਰੀ ਅਦਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਸੋਚਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਪਰ ਇਹ ਅਦਾਰੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਚਲ ਰਹੀ ਧਾਰਾ ਨੂੰ ਤੇਜ਼

ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਇਸ ਵਿਚ ਖੜੋਤ ਲਿਆਉਣ ਵਿਚ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਸਹਾਈ ਹੋਏ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਣਾਤਮਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਅਤੇ ਗੁਣਾਤਮਕ ਘੱਟ ਰਹੀ ਅਤੇ ਖਾਸ ਕਰਕੇ ਸਿੱਖਿਆ ਵਿਭਾਗ ਨੇ ਤਾਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਭੈੜੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਜਾਂ ਪਾਠ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਹੀ ਥੋਕ ਖਰੀਦ ਕਰਕੇ ਫਾਇਲਾਂ ਦੀ ਖਾਨਾ ਪੂਰਤੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਂਝ ਨਿੱਜੀ ਪੱਧਰ ਉਤੇ ਕੰਮ ਕਰ ਰਹੇ ਲੇਖਕਾਂ ਨੇ ਇਸ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਸਿਰਫ਼ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਨਾਲੋਂ ਵਧ ਸੁਚੇਤ ਅਤੇ ਵੱਧ ਪ੍ਰਤਿਬੱਧ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਲ-ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕਵੰਲ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਨਾਵਲਕਾਰ, ਸੁਖਬੀਰ ਆਦਿ ਇਸ ਦੌਰ ਦੇ ਅਜਿਹੇ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਲੇਖਕ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਮਿਆਰੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ।

1986-87 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਕ ਕਿਸਮ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਨਵਾਂ ਅਤੇ ਤੀਜਾਂ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਇਆ ਮੰਨਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਸਮੇਂ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਟੈਕਸਟ ਬੁੱਕ ਬੋਰਡ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ ਦਿੱਲੀ ਆਦਿ ਨੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਨੂੰ ਲਿਖਾਉਣ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਚੇਚੀ ਵਿਉਂਤਬੰਦੀ ਕੀਤੀ। 1987 ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪੰਜਾਬ ਸਟੇਟ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਬੋਰਡ ਨੇ ਮੋਲਿਕ ਅਤੇ ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀਆਂ 33 ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਅੰਤਰਾਸ਼ਟਰੀ ਮਿਆਰ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਕੀਤੀ।

ਬੰਗਾਲੀ ਵਿਚ ਟੈਗੋਰ ਨੇ ਵੀ ਖੁੱਲ ਕੇ ਬਾਲਾਂ ਲਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਅਤੇ ਸਤਿਆਜੀਤ ਰੇਅ ਨੇ ਵੀ। ਉਰਦੂ ਵਿਚ ਡਾ.ਜ਼ਾਕਿਰ ਹੁਸੈਨ ਨੇ ਬਾਲਾਂ ਲਈ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਪ੍ਰੀਤਲੜੀ, ਅਮਰ ਸਿੰਘ, ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਕਵਲ, ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ਆਦਿ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵੱਲੋਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਚੀਆਂ ਜਾਣ ਲੱਗੀਆਂ। ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਜੋ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਰਚਿਆ ਗਿਆ ਉਸ ਦੀਆਂ ਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਦੋ ਸ਼ਾਖਾਵਾਂ ਹਨ: ਬਾਲ- ਕਾਵਿ ਅਤੇ ਬਾਲ- ਗਲਪ।

ਉਪਰੋਕਤ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਛਾਣ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬਾਲ ਕਾਵਿ, ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ, ਬਾਲ ਨਾਵਲ ਅਤੇ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਦੀ ਚਰਚਾ ਹੋਈ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਜ਼ਰੀ ਨਾਲ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸ ਨੂੰ ਲਿਖਿਆ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. www.suhisaver.com
2. www.punjabipedia.org
3. ਰਮਾ ਰਤਨ (ਡਾ.), ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2001, ਪੰਨਾ-56
4. ਉਹੀ ਪੰਨਾ- 58
5. ਪੂਨੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.), ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2013ਪੰਨਾ- 74
6. ਉਹੀ ਪੰਨਾ- 75
7. ਰਮਾ ਰਤਨ (ਡਾ.), ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਛਾਣ, ਲੋਕ ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2001, ਪੰਨਾ ਨੰ. 60
8. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 61
- 9-16. ਉਦਰਤ
17. ਵਰਮਾ ਪਰਮਜੀਤ (ਡਾ.), ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ ਸਰਵੇਖਣ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਸ਼ਿਲਾਲੇਖ ਬੁਕਸ, ਦਿੱਲੀ 2000, ਪੰਨਾ-15
18. ਵਰਮਾ ਸ਼ਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ(ਡਾ.), ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ(ਡਾ.), ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਿਪੇਖ, ਦਿੱਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, 2000, ਪੰਨਾ- 58

ਅਧਿਆਇ-ਦੂਜਾ

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ

ਡਾ. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦਾ ਜਨਮ 27 ਜੂਨ, 1945 ਨੂੰ ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ ਜਿਲ੍ਹਾ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਵਿਖੇ ਹੋਇਆ। ਉਨਾਂ ਦੇ ਪਿਤਾ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਸੀ ਜੋ 'ਨਾਵਲ' ਦੇ ਪਿਤਾਮਾ ਸੀ। ਡਾ.ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦਾ ਵਿਆਹ 24 ਜੂਨ 1973 ਨੂੰ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਗੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਨਾਲ ਹੋਇਆ। ਆਪ ਨੇ ਐਮ.ਏ ਪੰਜਾਬੀ, ਬੀ.ਐਡ, ਅਤੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ। ਕਿਤੇ ਵਜੋਂ ਆਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕਮਾਲਾ ਚਲਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਵਿਧਾ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਅੱਠ ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਨ (2004-2014) ਤੱਕ ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ 'ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ' ਦਾ ਕਾਲਮ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਮਲੇਸ਼ੀਆ, ਥਾਈਲੈਂਡ, ਕਨੇਡਾ ਅਤੇ ਅਸਟ੍ਰੇਲੀਆ ਦੀ ਯਾਤਰਾ ਕੀਤੀ। ਆਪ ਵਿਹਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸੰਗੀਤ ਸੁਣਨਾ, ਬਾਂਸਰੀ ਵਜਾਉਣਾ, ਪਰਿਵਾਰ ਅਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ, ਪੜ੍ਹਨਾ ਅਤੇ ਲਿਖਣਾ ਵਧੇਰੇ ਪਸੰਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਆਪ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਹਨ। ਲਿਖਣ ਦਾ ਇਹ ਗੁਣ ਆਪ ਨੂੰ ਵਿਰਸੇ ਵਿਚ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਤਾ ਨਾਵਲਕਾਰ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਵਾਂਗ, ਆਪਣੀ ਹਰ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਕੁਝ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸੰਦੇਸ਼ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੰਮ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਹੋਣਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਵਿਚ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੁਝ ਕੁ ਪੈਸਿਆਂ ਖਾਤਿਰ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤਾ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਅਜਾਈ ਗਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਸਾਨੂੰ ਬਿਨਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਆਦਿ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਵਧੀਆਂ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਹਨ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਚੰਗਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਗਿਣੇ ਚੁਣੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਾਣਿਆਂ ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਇਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਬਾਲ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਣੂ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਬੜੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲਿਖਦੇ ਆ ਰਹੇ ਹਨ। ਸਾਲਾਂ ਬੱਧੀ ਉਸ ਦੀਆਂ 'ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ' ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੱਚੇ ਬੇਸਬਰੀ

ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ । ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਿਲਾਘਾਂ ਹੋਈ। ਹੁਣ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ‘ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ’ ਨਾਵਲ ਲੈ ਕੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਹਾਜ਼ਰੀ ਲਵਾ ਚੁਕੇ ਹਨ।

ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ ਵੱਲੋਂ ਡਾ. ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੂੰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪੁਸਤਕ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ‘ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ’ ਲਈ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਪੁਰਸਕਾਰ 2014 ਲਈ ਚੁਣਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਡਾ. ਸੂਰੀ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁਰਸਕਾਰ 14 ਨਵੰਬਰ 2014 ਨੂੰ ਬੰਗਲੌਰ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਵੱਲੋਂ ਕੀਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਸਮਰੋਹ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਤਾਰਾਂ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ, ਜਾਦੂ ਦੀ ਸੋਟੀ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ, ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ, ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ, ਘਰ ਦਾ ਨਾ ਘਾਟ ਦਾ, ਜਾਦੂ ਦੇ ਗੋਲੂ, ਰਸਤੂ ਮੱਲ, ਸੱਚ ਦਾ ਪੰਲਾ, ਚਿੱਟਾ ਹੰਸ, ਸਚਾਈ ਦੀ ਜਿੱਤ, ਆਦਿ ਲੋਕ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵੱਲੋਂ ਛਾਪੇ ਗਏ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਬਾਲ ਪੁਸਤਕ ਬਾਲ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਟਰੱਟਸ ਵੱਲੋਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਤ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਡਾ. ਸੂਰੀ ਐਮ.ਏ, ਬੀ.ਐਡ, ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਸੰਸਥਾ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਪੁਸਤਕਮਾਲਾ ਦੇ ਸੰਚਾਲਨ ਨੂੰ ਅਪਣਾਇਆਂ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੜ੍ਹਨ ਆਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਊ ਜੀ (ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ) ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਲਿਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਪ੍ਰੋ.ਗੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸੂਰੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦਾ ਵੇਰਵਾ:-

1. ਗੁਰੂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ (1990),
2. ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਖੋਜਾਂ ਤੇ ਖੋਜਕਾਰ (1991),
3. ਗੁਬਾਰੇ ਤੋਂ ਪੁਲਾੜੀ ਜਹਾਜ਼ ਤੱਕ (1991),
4. ਬਾਦਬਾਨੀ ਜਹਾਜ਼ ਤੋਂ ਮੋਟਰ ਕਾਰ ਤੱਕ (1996),
5. ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ (2007),
6. ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ (2010),
7. ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ (2010),
8. ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ (2010),
9. ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ (2011) ,

10. ਜਾਦੂ ਦੇ ਗੋਲੇ (2013),
11. ਘਰ ਦਾ ਨਾ ਘਾਟ ਦਾ (2013),
12. ਬਾਲ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ (2013),
13. ਰਸਤੂ ਮੱਲ (2013),
14. ਸੱਚ ਦਾ ਪੱਲਾ (2014),
15. ਚਿੱਟਾ ਹੰਸ (2014),
16. ਸਚਾਈ ਦੀ ਜਿੱਤ (2014)
17. ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾ (ਨਾਵਲ)।

ਖੋਜ ਕਾਰਜ

ਸੁਹਜ ਅਤੇ ਸਹਿਜ ਦਾ ਵਾਰਤਕਕਾਰ ਬਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਹਮਦਰਦ।

ਅਨੁਵਾਦਿਤ ਤੇ ਸੰਪਾਦਿਤ

1. ਮੇਰੀ ਮਾਂ (ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ) ਸੰਪਾਦਿਤ 2006
2. ਡੈਗਨ ਸੁਆਮੀ (ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ) ਜਪਾਨੀ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਅਨੁਵਾਦ ਨੇਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਟਰੱਸਟ ਇੰਡੀਆ ਵੱਲੋ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ 2006
3. ਕਾਫ਼ੀਆਂ ਬੁੱਲ੍ਹੇ ਸ਼ਾਹ ਦੀਆਂ (ਸੰਪਾਦਿਤ)
4. ਠੰਡਾ ਗੋਸ਼ਟ (ਮੰਟੋ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ) ਅਨੁਵਾਦ ਤੇ ਸੰਪਾਦਿਤ
5. ਇਕ ਗਧੇ ਦੀ ਆਤਮ ਕਥਾ (ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਚੰਦਰ ਦਾ ਨਾਵਲ) ਅਨੁਵਾਦ

ਸਨਮਾਨ

ਭਾਰਤੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ 14 ਨਵੰਬਰ 2014 ਨੂੰ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਜੋਂ ਲੇਖਕ ਪੁਰਸਕਾਰ।

ਸਾਹਿਤਕ ਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦਾ ਮੈਂਬਰ

1. ਖਜਾਨਚੀ, ਗੁਰਬਖ਼ਸ਼ ਸਿੰਘ ਫਾਉਂਡੇਸ਼ਨ ਪ੍ਰੀਤਨਗਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

2. ਮੈਂਬਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਲੁਧਿਆਣਾ
3. ਮੈਂਬਰ ਲੋਕ ਲਿਖਾਰੀ ਸਭਾ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
4. ਮੈਂਬਰ ਵਿਰਸਾ ਵਿਹਾਰ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ
5. ਮੈਂਬਰ ਹੋਟਲ ਕਲੱਬ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ

ਟੀਚਾ

ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਚੇਟਕ ਲਾਉਣੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕੇ।

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸਬੰਧੀ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ

1.ਸਵਾਲ- ਤੁਸੀਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਖੇਤਰ ਨੂੰ ਹੀ ਕਿਉਂ ਚੁਣਿਆ ?

ਜਵਾਬ -ਅਸਲ ਗੱਲ ਇਹ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਨਾਲ ਜੁੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਤੇ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਰੀਡਰਸ਼ਿਪ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਹੈ ਖਾਸਕਰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਬੈਠੇ ਬੈਠੇ ਇਹ ਗੱਲ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਆਈ ਕਿ ਲੋਕ ਕਿਤਾਬਾਂ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪੜ੍ਹਦੇ, ਸ਼ੌਂਕ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦਾ ਹੈ ਈ ਸੀ ਫਿਰ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਲੋਕਾਂ ਵਿਚ ਪੁਸਤਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਇਸ ਦੀ ਜੜ੍ਹ ਨੂੰ ਫੜਨਾ ਪਵੇਗਾ। ਜੜ੍ਹ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਹੀ ਇਹ ਆਦਤ ਪਾਉਣੀ ਪਵੇਗੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਬਾਲ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਹੀ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਅਜਮਾਉਣ ਨੂੰ ਬਹਿਤਰ ਸਮਝਿਆ।

2.ਸਵਾਲ-ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕਦੋਂ ਤੋਂ ਸਪਰਪਿਤ ਹੋ?

ਜਵਾਬ- ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਮੈਂ 1990 ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਧਿਆਨ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪੁਸਤਕ 'ਗੁਰੂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ' ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸਿੱਧੀ ਮਿਲੀ। ਉਸਨੇ ਮੇਰਾ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਬਹੁਤ ਵਧਾਇਆ। ਇਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹਵਾਂਗਾ ਕਿ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਸਾਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਲੋਚਕਾਂ ਦਾ ਧਿਆਨ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਗਿਆ ਹੈ। ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਅਜੇ ਤੱਕ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਨਾ ਮਾਤਰ ਹੀ ਕਾਰਜ ਹੋਏ ਹਨ ਸੋ ਸਾਡੇ ਵਿਦਵਾਨ ਆਲੋਚਕ/ਅਧਿਆਪਕ ਜੋ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀਆਂ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਹਨ, ਨੂੰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਐਮ ਫਿਲ ਅਤੇ ਪੀ.ਐਚ.ਡੀ ਦੇ ਸ਼ੋਧ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦੇ ਕੇ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਕਰਵਾਉਣ।

3.ਸਵਾਲ- ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਿਸੇ ਖੇਤਰ ਵਿਚ ਕਲਮ ਅਜਮਾਈ ਹੈ ਉਸ ਬਾਰੇ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸੋ?

ਜਵਾਬ- ਮੈਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਵੱਡਿਆ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਕਾਲਜ ਟਾਈਮ ਤੇ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਿਆ ਸੀ ਪਰ ਛਪਵਾਇਆ ਨਹੀਂ ਉਸ ਟਾਈਮ ਤੇ ਕਾਲਜ ਮੈਂਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚ ਛਪਿਆ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਵਖਤ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਮੌਜੂਦ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਫੁਟਕਲ ਚੀਜ਼ਾਂ ਜਿਵੇਂ ‘ਧੰਨ ਲਿਖਾਰੀ ਨਾਨਕਾ’ ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਛਪਿਆ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੀ ਲਿਖੀਆਂ ਤੇ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਾਲ ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ।

4.ਸਵਾਲ- ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਹਿਤ ਸਿਰਜਣ ਲਈ ਪ੍ਰੇਰਿਆ, ਉਤੇਜਿਤ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਸਹਿਯੋਗ ਦਿੱਤਾ?

ਜਵਾਬ- ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਛੋਟਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਲੇਖਕ ‘ਗਿਆਨੀ ਧਨਵੰਤ ਸਿੰਘ ਸ਼ੀਤਲ’ ਸੀ। ਉਹ ਕਵਿਤਾ ਦੇ ਖੇਤਰ ਉਤੇ ਜਿਆਦਾ ਲਿਖਦੇ ਸੀ ਤੇ ਕਵਿਤਾ ਫੋਕ ਵਿਚ ਲਿਖਦੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ 250-300 ਬਹੁਤ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਛੋਟੇ ਆਕਾਰ ਵਿਚ 30-32 ਸਫੇ ਦੀਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇਕ ਮੈਗਜ਼ੀਨ ‘ਨੰਨਾ ਮੁੰਨਾ’ ਵੀ ਸੀ ਪਰ ਉਹ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਚੱਲਿਆ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਦੇ ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ ਦੇ ਮਸ਼ਹੂਰ ਬਾਲ ਲੇਖਕ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਮਿਲਦੀ ਹੈ। ਬਾਊ ਜੀ ਕਰਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਲਗਾਵ ਸੀ ਜਦੋਂ ਵੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਛਪਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਿਤਾਬ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿੰਦੇ। ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਜਦੋਂ ਹੋਸ਼ ਸੰਭਾਲੀ ਤਾਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਨੂੰ ਦਿੰਦੇ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਪੈਂਤੀ ਅੱਖਰੀ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖੀ ਸੀ। ਉਸ ਸਮੇਂ ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੈਂ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਲੱਭਣ ਦੀ ਬਹੁਤ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਨਹੀਂ ਮਿਲੀ। ਮੇਰੇ ਤੇ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਸ਼ੀਤਲ ਦਾ ਹੀ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਮੈਂ ਸ਼ੀਤਲ ਨੂੰ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਪੜਿਆ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ ‘ਟੁੱਕ ਖੋ ਲਿਆ ਕਾਂਵਾਂ’, ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ ‘ਗਪੋੜ ਸੰਖ’ ਪਰ ਜਿਆਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸ਼ੀਤਲ ਜੀ ਹੁਣਾ ਦਾ ਹੀ ਪਿਆ।

5.ਸਵਾਲ- ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਈ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਪੁਰਸਕਾਰ ਵੀ ਸਨਮਾਨਿਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਇਸਦਾ ਤੁਹਾਡੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ/ ਸੋਚ ਜਾਂ ਲਿਖਣ ਢੰਗ ਤੇ ਕੋਈ ਅਸਰ ਪਿਆ।

ਜਵਾਬ- ਜਿਸ ਚੀਜ਼ ਬਾਰੇ ਕਦੀ ਸੋਚਿਆ ਵੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਕਦੇ ਚਿਤ ਚੇਤੇ ਵਿਚ ਹੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਤੇ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਅਚਾਨਕ ਤੁਹਾਡੀ ਝੋਲੀ ਪੈ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ੀ ਹੋਣੀ ਕੁਦਰਤੀ ਗੱਲ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਪੁਰਸਕਾਰ ਮਿਲਣ ਤੇ ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਜ਼ਾਹਿਰ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮਾਣ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਹ ਮਾਣ ਸਤਿਕਾਰ 52 ਸਾਲ ਬਾਅਦ ਇਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਦੁਬਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਸਾਡੇ ਪਿਤਾ ਜੀ ਨੂੰ 1962 ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਡਮੀ ਪੁਰਸਕਾਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਨਾਵਲ ‘ਇਕ ਮਿਆਨ ਦੋ ਤਲਵਾਰਾਂ’ ਉਪਰ ਉਸ ਵੇਲੇ ਦੇ ਰਾਸ਼ਟਰਪਤੀ ਡਾ. ਰਾਧਾ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨਨ ਦੇ ਹੱਥੋਂ ਮਿਲਿਆ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਹ ਇਨਾਮ ਮਿਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਪੈ ਗਈ ਹੈ ਅੱਗੋਂ ਮੈਂ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਚੀਜ਼ ਵੀ ਛਪਵਾ ਲੈਂਦਾ ਸੀ ਪਰ ਹੁਣ ਮੈਂ ਕੱਚੀ ਪੱਕੀ ਚੀਜ਼ ਨਹੀਂ ਛਪਵਾ ਸਕਦਾ। ਮੈਨੂੰ ਇਹ ਇਨਾਮ ਤਾਂ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੈ ਹੁਣ

ਮੇਰੀ ਇਹ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਉਸ ਇਨਾਮ ਦੇ ਹਾਣ ਦਾ ਬਣਕੇ ਵਿਖਾਵਾਂ, ਬਣ ਸਕਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਇਹ ਗੱਲ ਵੱਖਰੀ ਹੈ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਰਚਨਾ ਲਿਖਾ ਤਾਂ ਪਾਠਕ ਕਹਿਣ ਕਿ ਵਾਕਿਆਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਚੀਜ਼ ਲਿਖੀ ਹੈ।

6.ਸਵਾਲ- ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਜੋਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕਿਥੇ ਖੜਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦੇ ਹੋ?

ਜਵਾਬ-ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਅਜੇ ਸਭ ਤੋਂ ਬਿਲਕੁਲ ਹੇਠਾਂ ਦਰਜੇ ਦਾ ਅਤੇ ਸਿਖਾਦਰੂਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਖੜਾ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੇਰਾ ਸਟੇਟਸ ਕੀ ਹੈ ਇਹ ਜਵਾਬ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਚੰਗਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਲੇਖਕ ਦੇ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ ਕਿ ਮੈਂ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਲਿਖਿਆ ਹੋਵੇ।

7.ਸਵਾਲ- ਤੁਸੀਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਰਭਾਸ਼ਿਤ ਕਰੋਗੇ ਅਤੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ?

ਜਵਾਬ- ਮੇਰੇ ਖਿਆਲ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਉਸਾਰੂ ਸੋਚ ਵਾਲਾ ਮਿਆਰੀ ਅਤੇ ਗਿਆਨ ਵਿਗਿਆਨ ਦੀ ਸੋਚ ਤੇ ਖਰਾ ਉਤਰਨ ਵਾਲਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਹਰ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਘੱਟੋ-ਘੱਟ ਇਕ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਸੁਨੇਹਾ ਐਸਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜੀਵਨ ਜਾਂਚ ਵਿਚ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵਿਚ ਸੁਧਾਰ ਹੋਵੇ।

8.ਸਵਾਲ- ਅਜੋਕਾ ਯੁੱਗ ਮੀਡੀਆ ਦਾ ਯੁੱਗ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਟੈਲੀਵਿਜ਼ਨ ਅਤੇ ਕਾਰਟੂਨ ਨੈਟਵਰਕ ਨਾਲ ਆਮ ਜੁੜੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ, ਪ੍ਰੰਤੂ ਚੰਗੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਇਲੈਕਟ੍ਰੋਨਿਕ ਸੰਚਾਰ ਸਾਧਨਾਂ ਨੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਉਪਰ ਕੀ ਅਸਰ ਪਾਇਆ ਹੈ? ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਕਰੋ।

ਜਵਾਬ- ਪਹਿਲਾਂ ਅਸਰ ਇਹ ਪਿਆ ਹੈ ਵੱਡਿਆ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆ ਉਤੇ ਟੀ. ਵੀ ਅਤੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਨੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾਇਆ। ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਜਦੋਂ ਦਾ ਮੋਬਾਈਲ ਉਤੇ ਇੰਟਰਨੈਟ ਆਇਆ ਹੈ, ਰੀਡਿੰਗ ਹੈਬਿਟ ਅੱਗੇ ਈ ਘੱਟ ਸੀ ਅਤੇ ਹੁਣ ਹੋਰ ਈ ਘੱਟ ਗਈਆਂ ਹਨ ਭਾਂਵੇ ਨੈਟ ਉਤੇ ਪੂਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਿਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜਿਹੜਾ ਸਕੂਨ ਜਿਹੜੀ ਸ਼ਾਂਤੀ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਕਿਤਾਬ ਪੜ੍ਹਨ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਉਹ ਨੈੱਟ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਈ ਬੀਮਾਰੀਆਂ ਜਿਵੇਂ ਅੱਖਾਂ ਦੀ ਨਿਗ੍ਹਾਂ ਘੱਟ ਜਾਣੀ, ਸਰਵਾਈਕਲ ਦੀ ਬੀਮਾਰੀ ਜਵਾਨ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਜਵਾਨਾ ਵਿਚ ਜਿਹੜੇ ਕੰਪਿਊਟਰ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਹਨ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਆਮ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੀ ਦਿਲੀ ਖਵਾਇਸ਼ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇੰਨੀਆਂ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਕਿਤਾਬਾਂ ਤੇ ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਹ ਨੈੱਟ, ਕੰਪਿਊਟਰ ਛੱਡਕੇ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵੱਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋਣ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਹੈ ਪਰ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ। ਬੱਚੇ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਵੱਲ ਘੱਟ ਧਿਆਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਗਲਤ ਗੱਲਾਂ ਤੇ ਜਿਆਦਾ ਅਸਰ ਕਰਦੇ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਓ ਤਾਂ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਉਹ ਵੀ ਨੈੱਟ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਫਿਰ ਬੱਚੇ ਕਿਵੇਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਮੀਡੀਆ ਦੇ ਯੁਗ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਅਤੇ ਜਵਾਨਾ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਦੇ ਬਾਵਜੂਦ ਵੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਆਪਣੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇ ਵੀ ਇਨ੍ਹਾਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਘਰ-ਘਰ

ਵਿਚ ਨਹੀ ਹੋਈ। ਉੱਚ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਇਹ ਸਾਧਨ ਉਪਲੱਬਧ ਹਨ ਪਰ ਪਿੰਡਾਂ ਅਤੇ ਨੀਵੀ ਸ਼੍ਰੇਣੀ ਦੇ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਕੰਪਿਊਟਰ ਜਾਂ ਨੈੱਟ ਦੀ ਪਹੁੰਚ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਬਚਾਅ ਹੈ।

9. ਸਵਾਲ-ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਬਹੁਤ ਪੜਨੂ ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਇਸ ਦੇ ਪਿਛੇ ਕੋਈ ਕਾਰਨ।

ਜਵਾਬ- ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਵੱਲ ਮੈਂ ਖੁਦ ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ। ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਪੜਦੇ ਸਮੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦੋਸਤ ਮਿੱਤਰ ਅਕਸਰ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਮੇਰੇ ਮੰਨ ਵਿਚ ਇਹੋ ਗੱਲ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਗਲਤ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਦੇਖ ਲਿਆਂ ਤਾਂ ਲੋਕ ਇਹ ਸੋਚਣਗੇ ਕਿ ਦੇਖੋ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਗੱਲ ਸੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਘਰ ਵਿਚ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵੱਡੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ । ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਬੀ.ਏ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਘਰ ਦੇ ਆਰਥਿਕ ਹਾਲਾਤ ਠੀਕ ਨਹੀ ਸੀ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਮੈਂ ਮੰਨ ਵਿਚ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰ ਲਵਾਂ ਤੇ ਕੋਈ ਬਿਜਨੈੱਸ ਹੀ ਕਰਾਗਾਂ ਨੌਕਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਘਰ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਭਰਾ ਡਾ.ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਹੀ ਪੜਿਆਂ ਲਿਖਿਆਂ ਐਮ.ਏ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਸੀ। ਉਹ ਹੁਣ ਪੰਜਾਬ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਰੀਟਾਇਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਤੇ ਮੇਰਾ ਉਮਰ ਦਾ ਪਿਉ ਪੁੱਤਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਫਰਕ ਹੈ। ਉਹ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਜੇ ਤੂੰ ਕਰਨਾ ਹੈ ਕਰ ਲੈ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹਾਂ ਪਰ ਸਾਡਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬਿਜਨੈੱਸ ਪਰਿਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਬੀ.ਐਡ ਕਰ ਲੈ ਬਿਜਨੈੱਸ ਨਾ ਕਰ। ਇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀ ਕਿ ਤੂੰ ਜਿਹੜਾ ਕੰਮ ਕਰੇ ਉਹ ਚਲ ਜਾਵੇ ਜੇਕਰ ਬਿਜਨੈੱਸ ਨਹੀ ਚਲਦਾ ਤਾਂ ਇਨੀ ਕੁ ਵਾਕਫ਼ੀਅਤ ਤਾਂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਕਿਸੇ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅਧਿਆਪਕ ਹੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਖ਼ਾਲਸਾ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਤੇ ਇਸ ਨਾਲ ਪਰਸ਼ਾਦਿਆਂ ਜੋਗਾ ਤਾਂ ਹੋ ਜਾਵੇਗਾਂ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇਹ ਗੱਲ ਕਹੀ ਤੇ ਮੈ ਫੋਰਨ ਮਨ ਲਈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰਾ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਉਮਰ ਦਾ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਹੈ ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਛੋਟੇ ਭਰਾ ਦਾ ਫਰਕ ਡਾਈ ਸਾਲ ਦਾ ਹੈ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਹਿਣ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਕਦੇ ਨਹੀ ਮੋੜਦੇ। ਇਹ ਗੱਲ ਅੱਜ ਦੇ ਦਿਨ ਤੱਕ ਵੀ ਇਉਂ ਹੀ ਚਲਦੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਮੈ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਸੀ ਉਦੋ ਜੇਕਰ ਬਾਊ ਜੀ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਲੋੜ ਮਹਿਸੂਸ ਹੁੰਦੀ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬਿਨਾਂ ਬੋਲਿਆਂ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੀਜ਼ ਫੜਾ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੇਉ ਕਹਿੰਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਤੈਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਹਾਵ ਭਾਵ ਤੋ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੇਕਰ ਉਹ ਲਿਖਦੇ ਪਏ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਉਸ ਸਮੇਂ ਛਾਹੀ ਅਤੇ ਕਾਗਜ਼ ਦਾ ਰੈਮ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜੇਕਰ ਪੈਨ ਚੋ ਛਾਹੀ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਭਰ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਜੇ ਉਠ ਕੇ ਝੁਕ ਕੇ ਨੀਚੇ ਪਏ ਦੇਖਦੇ ਸਨ ਤਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਕਿ ਚੱਪਲ ਨੀਚੇ ਚਲੀ ਗਈ ਹੋਣੀ ਆ ਤਾਂ ਮੈ ਚੱਪਲ ਕੱਢ ਕੇ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਸੋਚਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅੱਜ ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਆਉਣ ਜੋ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅੱਜ ਦੇ ਬੱਚੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਦੇ ਆਖੇ ਨਹੀ ਲੱਗਦੇ। ਇਸ ਲਈ ਮੈ ਬਹੁਤ ਭਾਵੁਕ ਹੋਇਆਂ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਵੱਡਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੀ ਉਹ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਅਧੂਰੀ ਸੀ ਉਸ ਨੂੰ ਅਧੂਰੀ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਬੱਚਿਆ ਵਾਸਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਆਰੰਭ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ।

10.ਸਵਾਲ- ਬਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਾਲ ਰਸਾਲਿਆਂ ਦੀ ਕੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ ?

ਜਵਾਬ-ਬਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਬਾਲ ਰਸਾਲਿਆਂ ਦੀ ਬੜੀ ਵੱਡੀ ਭੂਮਿਕਾ ਹੈ। ਜੇ ਅਸੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਰਸਾਲੇ/ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਹੈ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਪੁਸਤਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨਾ ਪਏਗਾ। ਪੁਸਤਕ ਸਭਿਆਚਾਰ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਵੱਲ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦਮ ਹਰ ਘਰ ਵਿਚ ਬਾਲ ਰਸਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਘਰ ਵਿਚ ਰਸਾਲੇ ਆਉਣਗੇ ਤਾਂ ਬੱਚੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਪੜ੍ਹਨਗੇ। ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਪੈਦਾ ਹੋਇਆ ਸ਼ੌਕ ਅਖੀਰ ਤੱਕ ਜ਼ਰੂਰ ਨਿਭਦਾ ਹੈ।

11.ਸਵਾਲ- ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਰੂਚੀ ਕਿਉਂ ਘੱਟ ਰਹੀ ਹੈ? ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਹੱਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ?

ਜਵਾਬ- ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਰੂਚੀ ਘਟਣ ਦੇ ਕਈ ਕਾਰਨ ਹਨ ਜਿਵੇਂ: ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਛੋਟੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦਾ ਬੋਝ ਜਿਹੜੀ ਉਮਰ ਵਿਚ ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰਾ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹ ਲਿਆ ਸੀ ਯਾਨੀ ਨੌਵੀ, ਦਸਵੀਂ, ਗਿਆਰਵੀਂ ਵਿਚ ਹੁਣ ਉਹੀ ਕਲਾਸਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਲਈ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਮੌਤ ਦਾ ਸਵਾਲ ਬਣੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਯਾਨੀ ਪ੍ਰਫੈਸ਼ਨਲ ਕਾਲਜਾਂ ਵਿਚ ਦਾਖਲਾਂ ਲੈਣ ਦੀ ਦੌੜ। ਮਾਂ-ਬਾਪ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਡਾਕਟਰ, ਇੰਜੀਨੀਅਰ ਜਾਂ ਹੋਰ ਪ੍ਰਫੈਸ਼ਨਲ ਬਣਾਉਣ ਦੇ ਚੱਕਰ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਸ਼ੌਕ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਸਾਡੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਚੀਆਂ ਦੀ ਕਮੀ। ਸਾਡੇ ਬਹੁਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀਆਂ ਦੀ ਅਣਹੋਂਦ। ਇਸਦਾ ਇਹ ਹੱਲ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚੇਟਕ ਲਗਾਉਣ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਰੋਲ ਮਾਪੇ ਅਤੇ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਅਧਿਆਪਕ ਬੜੇ ਸੁਲਝੇ ਹੋਏ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਰੂਚੀਆਂ ਵਾਲੇ ਹੋਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ। ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਅਧਿਆਪਕ ਜਿਆਦਾ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਬੀਜ ਬੀਜਣਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਉਹ ਦਸਵੀਂ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੇ.ਬੀ.ਟੀ ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰਕੇ ਪੜ੍ਹਾਉਣ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਜੇਕਰ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਬੀ.ਏ, ਬੀ.ਐਡ ਅਤੇ ਐਮ.ਐਡ ਦਾ ਕੋਰਸ ਕਰਕੇ ਪ੍ਰਾਇਮਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਲੱਗਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਵੱਡੇ ਹੋ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਆਵੇਗੀ। ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਦਾ ਪੀਰੀਅਡ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਰਕਾਰ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਹਰ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਲਾਇਬ੍ਰੇਰੀ ਖੋਲਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ।

12.ਸਵਾਲ-ਅਜੀਤ ਅਖ਼ਬਾਰ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡਾ ਸੰਪਰਕ ਕਿਵੇਂ ਜੁੜਿਆ ?

ਜਵਾਬ- ਸਰੀਰਕ ਹਾਲਤ ਨਾ ਠੀਕ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਬੈਡ ਰੈਸਟ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਘਰ ਰਹਿਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਮੈਂ ਦੋ ਚਾਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂਆਂ ਦਾ ਬਚਪਨ ਲੈ ਕੇ ਸਾਖੀਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਤੇ 'ਗੁਰੂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ'(1990) ਮੇਰੀ ਪਹਿਲੀ ਕਿਤਾਬ ਸੀ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਛੱਪਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਹੁਤ ਸਲਾਘਾਂ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਸੌਖੀ ਹੈ

ਅਤੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਸਮਝ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਹੈ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਨੂੰ ਲਗਾਤਾਰ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਜਾਵੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਬੀਮਾਰ ਹੋਣ ਸਮੇਂ ਜੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਸੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਸਿਰਿਓ ਸੋਧਿਆ ਤੇ ਸੌਧ ਕੇ ਹੋਰ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵੀ ਲਿਖੀਆਂ। ਫਿਰ ਐਵੈ ਬੈਠੇ- ਬੈਠੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚ ਵਿਚਾਰ ਆਇਆ ਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਭੇਜ ਕੇ ਦੇਖੀਏ ਕਿ ਛਪਦੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਜੀਤ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਮੈਂ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਚੁਣ ਕੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਦਿੱਤਾ 'ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ'। ਇਸ ਪਿਛੇ ਕੋਈ ਕਾਰਨ ਨਹੀਂ ਸੀ ਤੇ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੂਰੀਆਂ ਮੌਲਿਕ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਮੈਂ ਨਾਲ ਹੀ ਚਿੱਠੀ ਲਿਖ ਕੇ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਇਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਜੇ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਚੰਗੀ ਲੱਗੇ ਤਾਂ ਛਾਪ ਦਿਉ। ਜਦੋਂ ਚਾਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਛਪ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਫੋਨ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਹੋਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਭੇਜੋ ਉਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹੀਆਂ ਬਹੁਤ ਫੋਨ ਤੇ ਚਿੱਠੀਆਂ ਆਈਆਂ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਕਾਰਡ ਤੇ ਮਾਪਿਆਂ ਦੇ ਫੋਨ ਆਏ। ਮੈਂ ਦੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੋਰ ਭੇਜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਫੋਨ ਆਇਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਇੰਝ ਹੀ ਹਰ ਹਫ਼ਤੇ ਜਾਰੀ ਰੱਖੋ। ਜੇਕਰ ਲੇਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਤਾਂ ਫੈਕਸ ਕਰਵਾਉਣੀਆਂ ਪੈਂਦੀਆਂ। ਇਹ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮੇਰੇ ਮੋਢਿਆਂ ਤੇ ਪੈ ਗਈ ਕਿ ਹਫ਼ਤੇ 'ਚ ਇਕ ਕਹਾਣੀ ਭੇਜਣੀ ਹੀ ਹੈ ਤੇ ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਦੋਂ ਘਰਦੇ ਸਾਰੇ ਸੌ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਇੱਕਲਾਂ ਬੈਠ ਕੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਦਾ ਤੇ ਇਸੇ ਦੌਰਾਨ ਹੀ ਮੈਂ ਪੀ. ਐਚ.ਡੀ ਵੀ ਕੀਤੀ। ਇਸ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੋਰ ਸੁਝਦੀਆਂ ਵੀ ਸੀ ਤੇ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਵੀ ਪਰਿਪੱਕਤਾ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ 8 ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਛਪੀਆਂ ਅਤੇ ਮੈਂ 350 ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਕਾਲਮ ਇਕ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਹੀ ਛਪੇਗਾ ਪਰ 'ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ' ਦਾ ਕਾਲਮ 8 ਸਾਲ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਜੇਕਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਾਈਆਂ ਤਾਂ ਉਹ ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਲਿਖਵਾਈਆਂ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਐਨੀ ਸਪੀਡ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀਆਂ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਸਕਦਾ। ਜੇਕਰ ਸਚਿਆਈ ਪੁਛੋ ਤਾਂ 'ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ' ਨੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਪ੍ਰਸਿਧੀ ਦਵਾਈ।

13.ਸਵਾਲ- ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਚੰਗੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਾਰੀਆਂ ਦੀ ਘਾਟ ਹੈ। ਤੁਹਾਡੇ ਕੀ ਵਿਚਾਰ ਹਨ ?

ਜਵਾਬ- ਪਹਿਲਾਂ ਸਮਾਂ ਸੀ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲਿਖਦਾ ਪਰ ਹੁਣ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਇਸ ਵੱਲ ਵੀ ਆਕਰਸ਼ਿਕ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ, ਬਲਰਾਜ ਸਾਹਨੀ, ਜਸਬੀਰ ਭੁੱਲਰ, ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਭੁੱਲਰ, ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਸ਼ਟ, ਆਦਿ। ਕੁਝ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਵੱਡਿਆਂ ਦੇ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਵੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਪਹਿਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੰਦੀਆਂ ਸੀ ਜਿਵੇਂ ਪਿੰਜਰਾਂ ਟੰਗਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਹੈ ਉਸ ਵਿਚ ਤੋਤਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰੀ ਦੀ ਜਾਨ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸੋਚ ਵਿਗਿਆਨਕ ਹੋ ਗਈ ਹੈ ਉਹ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਰੱਖਦੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ ਵਾਲੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਨਾ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਿਹੜੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੰਬਲ ਭੁਸਿਆਂ ਵਿਚ ਪਾ ਦੇਣ। ਮੈਂ ਤੇ ਇਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਜੇ ਕੋਈ

ਲਿਖਾਰੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੋਚ ਵਾਲਾ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਲਿਖੇ ਜਿਸ ਤੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸੇਧ ਮਿਲ ਸਕੇ।

14.ਸਵਾਲ- ਉਹ ਕਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇ ਹਨ ਜੋ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਅਜੇ ਅਛੂਤੇ ਪਏ ਹਨ ? ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜਿਆਦਾਤਰ ਕਿਸ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਉਪਰ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ?

ਜਵਾਬ- ਜਿਹੜੇ ਵਿਸ਼ੇ ਅਛੂਤੇ ਪਏ ਹਨ ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਬੰਧੀ, ਸਮਾਜਕ ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਬੰਧੀ, ਸਿਹਤ ਵਿਗਿਆਨ ਸੰਬੰਧੀ, ਆਮ ਵਾਕਫ਼ੀ ਸੰਬੰਧੀ (ਦੇਸ਼ ਦੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਪ੍ਰਾਤਾਂ ਬਾਰੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੋਲੀ, ਰਹਿਣੀ-ਬਹਿਣੀ, ਜੀਵਨ ਨਿਰਬਾਹ, ਸਭਿਆਚਾਰ, ਆਰਥਿਕ ਸਾਧਨਾਂ) ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕਿਸ਼ੋਰ ਅਵਸਥਾ ਲਈ ਜਾਨ ਹਲੂਵੇਂ ਕਾਰਨਾਮੇ (ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਪਹਾੜ ਤੇ ਚੜਨਾ, ਸਾਹਸੀ ਕਾਰਨਾਮੇ)। ਮੈਂ ਆਰਟਸ ਦਾ ਵਿਦਿਆਰਥੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਵਿਗਿਆਨ ਦਾ ਡੂੰਘਾ ਗਿਆਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਧੀਰ ਬ੍ਰਹਿਮੰਡ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਰਹੇ ਪਰ ਹੁਣ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਤੋਂ ਰੀਟਾਇਰ ਹੋ ਚੁਕੇ ਹਨ। ਡਾ.ਜਸਵੰਤ ਸਿੰਘ ਅਤੇ ਗੁਰਬਖਸ਼ ਸਿੰਘ ਨੇ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਪਰ ਉਹ ਵੱਡਿਆ ਦੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਹੈ ਬੱਚਿਆ ਦੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਫਿਰੋਜਪੁਰ ਦੀ ਇਕ ਲੜਕੀ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਪਰ ਉਸਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਹੈ ਉਹ ਆਪਣਾ ਮੋਬਾਇਲ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਦਿੰਦੀ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਕਹਿਣਾ ਸੀ। ਉਹ ਜੋ ਲਿਖਦੀ ਹੈ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੈ। ਡਾ. ਹਰਸਿੰਦਰ ਕੌਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਣਾ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਪੱਧਰ ਦਾ ਸਿਹਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਦੀ ਹੈ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ, ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੂਝ ਬੂਝ ਵਾਲਾ ਸਾਹਿਤ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਅਜੇ ਦਾਇਰਾ ਬਹੁਤ ਖਾਲੀ ਹੈ ਜਿਹੜੇ ਵਿਗਿਆਨਕ ਦੇ ਬੰਦੇ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਆ ਰਹੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਲਿਖਣ ਦੀ ਲੋੜ ਹੈ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸਾਹਿਤ ਵਿਗਿਆਨਕ ਸੂਝ ਬੂਝ ਵਾਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸੂਝ ਬੂਝ ਵੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਸਾਇੰਟੀਫਿਕ ਤੌਰ ਤੇ ਛੋਟਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਉਸ ਦੀ ਅਜੇ ਬਹੁਤ ਕਮੀ ਹੈ ਇਹ ਵਿਸ਼ੇ ਵੀ ਅਜੇ ਅਛੂਤੇ ਪਏ ਹਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਕਵਿਤਾ ਲਿਖੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਵੀ ਠੀਕ ਠੀਕ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਵੀ ਅੰਗ੍ਰੇਜ਼ੀ ਵਿਚ ਉਹੀ ਕਵਿਤਾ ਚਲੀ ਆ ਰਹੀ ਹੈ ਬਹੁਤ ਸਮੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ 'Twinkle Twinkle little star', 'Have You any fool yes sir yes sir', ਨਵੀਂ ਪੀੜੀ ਦਾ ਬੱਚਾ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹੀ ਕਵਿਤਾ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਇਸ ਦੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਘਾਟ ਹੈ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਨਾਵਲ ਦੀ ਵੀ।

15.ਸਵਾਲ- ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਲੱਗਿਆ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਮੌੜ ਦਿੰਦੇ ਹੋ ਜਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਹੋ ਕੁਝ ਵਾਪਰ ਰਿਹਾ ਉਸਨੂੰ ਉਵੇਂ ਹੀ ਲਿਖ ਦਿੰਦੇ ਹੋ?

ਜਵਾਬ-ਮੈਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੋ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ 'ਚ ਜੋ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਦਿੰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੌੜ ਦੇ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹੈ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ

ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੌਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਉਵੇਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਚੌਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਪਾਤਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਭਾਬੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੰਗਣ ਉਤਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਤੇ ਹੀ ਰੱਖੇ ਸੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਘਰ ਵਿਚ ਕਲੀ ਵਾਸਤੇ ਆਦਮੀ ਬੁਲਾਏ ਸੀ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਉਹ ਕੰਗਣ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਉਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਜਿਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਅਲਮੀਰਾ ਖੁੱਲੀ ਪਈ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਡਿੱਬਾ ਪਿਆ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਡਿੱਬਾ ਚੁਰਾਂ ਲਵਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵਖਤ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਤੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਡਿੱਬਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਫੜਾਉਣ ਜਾਦਾਂ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਨ ਤੁਹਾਡੀ ਅਲਮੀਰਾ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਖੁੱਲੀ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਮਾਲਕ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਧੀਆਂ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਵੀ ਪੜਨ ਲਈ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਬੈਠੇ-ਬੈਠੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

16. **ਸਵਾਲ**-ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ ?

ਜਵਾਬ-ਮੈਨੂੰ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਅੱਛਾ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਲੇਖਕ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਅੱਜ ਤੋਂ 20 ਸਾਲ ਪਿਛੇ ਚਲੇ ਜਾਈਏ ਤਾਂ ਅਖ਼ਬਾਰਾਂ ਰਸਾਲਿਆਂ ਵਿਚ ਹੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਬਾਰੇ ਲਿਖਿਆ ਮਿਲਦਾ ਸੀ ਕੋਈ ਕਿਤਾਬ ਛਪੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦੀ ਪਰ ਕੁਝ ਸਾਲਾਂ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਆ ਚੁੱਕੀਆਂ ਹਨ। ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਚੰਗਾ ਸਾਹਿਤ ਦਿਆਂਗੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਦਿਲਚਸਪੀ ਵਾਲੀਆਂ ਰਚਨਾਵਾਂ ਲਿਖਾਂਗੇ ਤਾਂ ਬੱਚਾ ਜ਼ਰੂਰ ਸਾਹਿਤ ਪੜੇਗਾ ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਨਾਲ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੂਰਾ ਸਹਿਯੋਗ ਦੇਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਇਕ ਇਹ ਗੱਲ ਵੀ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹਵਾਂਗਾ ਕਿ ਅਧਿਆਪਕਾਂ ਦੀ ਯੋਗਤਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਜੇ.ਬੀ.ਟੀ ਅਤੇ ਈ.ਟੀ.ਟੀ ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾ ਲਗਾਏ ਜਾਣ ਕਿਉਂਕਿ ਘੱਟ ਪੜ੍ਹੇ ਲਿਖੇ ਅਧਿਆਪਕ ਬੱਚੇ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਨਹੀਂ ਸਵਾਰ ਸਕਦੇ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਪੈਸ਼ਲ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਵੇ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਨੀਂਹ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਵੇ। ਮਾਪੇ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਨਾਲੋਂ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਬੱਚੇ ਇਸ ਲਈ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕਿਉਂਕਿ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਦੀ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਮਾੜੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਤੇ ਪਬਲਿਕ ਸਕੂਲਾਂ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਫਰਕ ਹੈ ਜਦਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਏਦਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਰਕਾਰੀ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਪੜ੍ਹੇ ਹਾਂ ਸਧਾਰਨ ਸਕੂਲਾਂ ਵਿਚ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਏਡੀਆਂ ਵੱਡੀਆਂ ਪੋਸਟਾਂ ਤੇ ਲੱਗੇ ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਉਦੋਂ ਅਧਿਆਪਕ ਸਮਰਪਿਤ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਸ਼ਰਧਾ ਨਹੀਂ ਰਹੀ। ਅੱਜ ਦੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਅਧਿਆਪਕ ਸਾਰੀ ਮਿਹਨਤ ਲਗਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਨੌਕਰੀ ਲੱਭਣ ਵਿਚ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਨੌਕਰੀ

ਪੱਕੀ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਹ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਛੱਡ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਥੋਂ ਤੱਕ ਕੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪ੍ਰੋਫੈਸਰ ਵੀ ਇਉਂ ਈ ਕਰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਨੌਕਰੀ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਨਾ ਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਦੀ ਖਾਤਿਰ।

17.ਸਵਾਲ- ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕੁਝ ਨਵਾਂ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ ?

ਜਵਾਬ- ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ‘ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ’ ਨਾਵਲ ਲਿਖਿਆ ਹੈ ਜੋ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਤੋਂ ਰੋਜ਼ਾਨਾ ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ਲੜੀਵਾਰ ਛਪ ਰਿਹਾ ਸੀ ਹੁਣ ਸਮਾਪਤ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਇਕ ਸਾਲ ਵਿਚ ਦੋ ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਸੋਧ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਉਹ ਹੁਣੇ ਹੀ ਕਿਤਾਬੀ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ। ਅੱਗੋਂ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਪਾਉਣ ਅਤੇ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਕਾਇਮ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕੁਝ ਬਣਕੇ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਹਨ। ਵੇਖੋ ਉਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪ ਧਾਰਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਨਾਵਲ ਦਾ। ਅਜੇ ਇਸ ਬਾਰੇ ਮੈਂ ਕੁਝ ਕਹਿ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ।

18.ਸਵਾਲ- ਆਪਣੇ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਸਾਹਿਤਕ ਲੀਹਾਂ ਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰਨ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਚਾਹੋਗੇ?

ਜਵਾਬ- ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਇਹੀ ਸੰਦੇਸ਼ ਦੇਣਾ ਚਾਹਾਂਗਾ ਕਿ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਜੋ ਗੱਲਾਂ ਲਿਖੀਆਂ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਘੱਟੋ ਘੱਟ ਕਿਸੇ ਇਕ ਗੱਲ ਤੇ ਅਮਲ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਕੇਵਲ ਮੰਨੋਰੰਜਨ ਲਈ ਹੀ ਨਾ ਪੜ੍ਹੋ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਗਿਆਨ ਵਰਧਕ ਸਮਝ ਕੇ ਉਸਤੇ ਅਮਲ ਵੀ ਕਰੋ ਕਿਉਂਕਿ ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਨਿਚੋੜ ਹੀ ਲਿਖਤਾ ਵਿਚ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

19.ਸਵਾਲ-ਕੋਈ ਹੋਰ ਗੱਲ ਜਿਹੜੀ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿਣੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ?

ਜਵਾਬ-ਮੇਰਾ ਜਨਮ ਹੀ ਸਾਹਿਤਕ ਮਾਹੌਲ ਵਾਲੇ ਘਰ ਵਿਚ ਹੋਇਆ ਜਿਸ ਕਰਕੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਸ਼ੌਕ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਨੌਵੀਂ ਦਸਵੀਂ ਕਲਾਸ ਵਿਚ ਹੀ ਮਾੜੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਸ਼ੋਧ ਸੁਧਾਈ ਕਰਕੇ ਕਾਲਜ ਮੈਂਗਜ਼ੀਨ ਵਿਚ ਛਪਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਕਾਲਜ ਪੜ੍ਹਦਿਆਂ ਕਈ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦੇ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੇ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਸ਼੍ਰੀ ਕ੍ਰਿਸ਼ਨ ਜੀ ਦਾ ਨਾਵਲ ਇਕ ‘ਗਧੇ ਦੀ ਆਤਮਕਥਾ’ ਕਾਫੀ ਮਸ਼ਹੂਰ ਹੋਇਆ। ਉਸਦੇ ਕਈ ਲਗਾਤਾਰ ਐਡੀਸ਼ਨ ਛਪ ਚੁੱਕੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਸ਼੍ਰੀ ਸਆਦਤ ਹਸਨ ਮੰਟੋ ਸਾਹਬ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਨੁਵਾਦ ਕੀਤੀਆਂ ਜੋ ਠੰਡਾ ਗੋਸ਼ਟ ਪੁਸਤਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਛਪੀਆਂ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਪੁਸਤਕਾਂ ਸੰਪਾਦਿਤ ਵੀ ਕੀਤੀਆਂ।

ਉਪਰੋਕਤ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਰਚਨਾ ਅਤੇ ਯੋਗਦਾਨ ਬਾਰੇ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਲਝੇ ਬਾਲ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹਨ ਦੀ ਚੇਸ਼ਟਾ ਕੀਤੀ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਜੋ ਵੀ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਉਹ ਸਮਾਜ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਲਿਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਹੋਏ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਵੀ ਕਮਾਲ ਦੇ ਸਨ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਸਵਾਲਾਂ ਦੇ ਜਵਾਬ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਅਤੇ ਸਹਿਜਤਾ,

ਠਰੁੰਮੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾਵਾ ਨਾਲ ਦਿੱਤੇ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰਾ ਅਨੁਸਾਰ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਉਹ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇ ਸਕੇ।

ਅਧਿਆਇ ਤੀਜਾ

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤ ਅਧਿਐਨ

ਸਾਹਿਤ ਲਿਖਤ ਕਲਾ ਦਾ ਉਤਮ ਨਮੂਨਾ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਸਿਰਜਨਾ ਦਾ ਅਨੋਖਾ ਅਮਲ ਹੈ। ਸਾਹਿਤ ਰਚਨਾ ਬਹੁਪਰਤੀ, ਬਹੁਅਰਥੀ ਤੇ ਬਹੁਦਿਸ਼ਾਵੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਕਿਰਤ ਨੂੰ ਰਚਨਾ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ, ਰਚਨਾ ਜਾਂ ਸਿਰਜਨਾ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਪ੍ਰਯੋਗ ਉਨ੍ਹਾਂ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਕੀਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਜਦੋਂ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਵਿਲੱਖਣ, ਸਾਰਥਕ ਅਤੇ ਸਹੁਜ ਸਵਾਦ ਦੇਣ ਵਾਲੀ ਚੀਜ਼ ਜਨਮ ਲੈਂਦੀ ਹੈ। ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਸਪਾਟ ਕਿਸਮ ਦੀ ਫੋਟੋਗ੍ਰਾਫੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਸਗੋਂ ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਖਰੀ ਕਿਸਮ ਦਾ ਅਮਲ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਵਿਅਕਤੀ ਦੀ ਯਾਦਸ਼ਕਤੀ ਜਾਂ ਉਸਦੇ ਮੌਖਿਕ ਰੂਪ ਵਿਚ ਜਾਰੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਕਦੇ ਵੀ ਪੂਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਨਸ਼ਟ ਨਾ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਅਨੋਖਾ ਪ੍ਰਪੰਚ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਆਪਣਾ ਵਿਲੱਖਣ ਅਸਤਿਤਵ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਚਨਾਕਾਰ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜੇ ਮਨੁੱਖ ਭਾਵੇਂ ਵਸਤੂ ਸੰਸਾਰ ਦੇ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਰਗੇ ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਗਦੇ ਮਨੁੱਖ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ ਜਾ ਸਕਦਾ ਸਗੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਪਾਤਰ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮਨੁੱਖ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜਿਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਪਾਤਰ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਰੋਲ ਨਿਭਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਸੋ ਸਾਹਿਤ ਕਲਾ ਦਾ ਰਹੱਸ ਭ੍ਰਾਂਤੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਉਤੇ ਯਥਾਰਥ ਦਾ ਮਲੋਮ ਚੜਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।¹

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਗਿਣੇ ਚੁਣੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਇਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਬਾਲ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਣੂ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਬੜੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲਿਖਦੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਅੱਠ ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਨ (2004-2014) ਤੱਕ ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ‘ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ’ ਦਾ ਕਾਲਮ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੱਚੇ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਲਾਘਾਂ ਹੋਈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ ਸੁਣੀ ਸੁਣਾਈ ਗੱਲ ਤੇ ਯਕੀਨ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਪਰਿਵਾਰ ਦੇ ਸਾਰੇ ਮੈਂਬਰਾਂ ਨੂੰ ਹਰ ਕੰਮ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਸਹਿਮਤੀ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸੇਵਾ ਭਾਵ ਹੋਣਾ ਇਕ ਵੱਡਾ ਗੁਣ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਲ ਵਿਚ ਹੌਸਲਾ ਨਹੀਂ ਹਾਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਜਿਆਦਾ ਕੰਜੂਸੀ ਕਰਦੇ ਹਨ, ਉਹ ਕੁਝ ਕੁ ਪੈਸਿਆਂ ਖਾਤਿਰ ਆਪਣਾ ਬਹੁਤਾ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਂ ਅਜਾਈ ਗਵਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ, ਸਾਨੂੰ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚੇ ਸਮਝੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੇ ਸਿਆਣਪ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ, ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਸਲੀਅਤ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਆਦਿ ਸਿੱਖਿਆਦਾਇਕ ਗੱਲਾਂ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਭਵਿੱਖ ਨੂੰ ਵਧੀਆ ਬਣਾਉਣ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵਿਚ ਹਨ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ

ਤਾਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਸੰਦੇਸ਼ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਤਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਹੀ ਚੰਗਾ ਗਿਆਨ ਹਾਸਿਲ ਕਰਨਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੇ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਵਿਚ ਹੋਰ ਵੀ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸ਼ਾਮਿਲ ਹਨ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਵਿਚ ਲੋਕਧਰਾਣੀ, ਸਮਾਜਕ, ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ, ਵਿਦਿਅਕ, ਪਰਿਵਾਰਿਕ ਸਰੋਕਾਰ ਹਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ 'ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ' ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਵਿਸ਼ਾ ਪ੍ਰਗਟਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।

ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ ਸਰੋਕਾਰ

ਸੁਪਨਿਆਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ-ਇਨਸਾਨੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਖਾਸ ਅਹਿਮੀਅਤ ਹੈ। ਸ਼ਾਇਦ ਹੀ ਦੁਨੀਆ ਦਾ ਕੋਈ ਇਨਸਾਨ ਐਸਾ ਹੋਵੇਗਾ ਜਿਸਦਾ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀ ਦੁਨੀਆ ਨਾਲ ਵਾਹ ਨਾ ਪਿਆ ਹੋਵੇ। ਸੁਪਨੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਅਸਲੀਅਤ ਨਾਲੋਂ ਹਸੀਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ, ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਸੁਪਨਿਆਂ 'ਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਣ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਸੁਪਨੇ ਹੁੰਦੇ ਤਾਂ ਭਾਂਵੇ ਮੀਂਹ ਤੋਂ ਪਿੱਛੋਂ ਅਸਮਾਨ 'ਚ ਪਈ ਸਤਰੰਗੀ ਪੀਂਘ ਵਰਗੇ ਸੁੰਦਰ ਪਰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਰੰਗ ਬਹੁਤ ਛੇਤੀ ਹੀ ਖੁਰਨ ਲੱਗ ਪੈਂਦੇ ਹਨ। ਸੁਪਨੇ ਲੈਣੇ ਮਾੜੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਪਰ ਸਾਬਤ ਕਦਮੀ ਜ਼ਮੀਨ ਤੇ ਤੁਰਨਾ ਵੀ ਸਿੱਖੋ। ਜਿਹੜਾ ਇਨਸਾਨ ਸੁਪਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ, ਅਸਲ 'ਚ ਹਸੀਨ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਉਹੀ ਜਿਉਂਦਾ ਹੈ। ਬਿਨਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨਹੀਂ ਗੁਜ਼ਾਰੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਕਿਉਂਕਿ ਨਿਰੀ ਪੁਰੀ ਅਸਲੀਅਤ ਏਨੀ ਡਰਾਉਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਇਨਸਾਨ ਆਤਮ-ਘਾਤ ਕਰਨ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗ ਪੈਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਸੁਪਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਲਵੋ ਪਰ ਮਿਹਨਤ-ਮੁਸ਼ੱਕਤ ਕਰਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੋ। ਜਿਹੜਾ ਇਨਸਾਨ ਚੰਗਾ ਲਿਖਾਰੀ ਬਣਨ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਤਾਬਾਂ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਗੰਢਦਾ ਹੈ। ਚੰਗੀਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੀ ਸੋਚ ਨੂੰ ਏਨੀ ਅਮੀਰ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਵੇਂ-ਨਵੇਂ ਖਿਆਲ ਆ ਕੇ ਉਸਦੀ ਕਲਮ ਤੇ ਬੈਠਦੇ ਹਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਜ਼ਰੂਰ ਛੋਟੇ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੱਡੇ ਸੁਪਨੇ ਲਏ ਹੋਣਗੇ ਤੇ ਫਿਰ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋਏ।

'ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ' ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਛੋਟਾ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੇ ਕਿਸ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਤੋਂ ਉਤਸ਼ਾਹਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਬਣਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਸਕੇ ਚਾਹੇ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਵੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆ ਜਾਵੇ ਉਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਉਸ ਨੂੰ ਤਾਕਤਵਰ, ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਬਣਾਉਣਾ ਅਤੇ ਸ਼ਸਤਰ ਵਿਦਿਆ ਸਖਾਉਣੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਸ ਦੀ ਰੂਚੀ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਨੂੰ ਇਸ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਵਿਵਹਾਰ ਲਈ ਝਿੜਕਾਂ ਵੀ ਪੈਂਦੀਆਂ ਸਨ ਪਰ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮਾਸੂਮ ਸੀ ਉਹ ਲੜਾਈ ਝਗੜੇ, ਖੂਨ ਖਰਾਬੇ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਡਰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਡਰਾ ਧਮਕਾਂ ਕੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪਿਆਰ ਮਹੁੱਬਤ ਨਾਲ ਚਲਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸ ਦਾ ਜਿਕਰ

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਸੁਪਨੇ ਵਿਚ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਰਾਜ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ। “ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਸੁਣਨ ਕੇ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਇਆ ਤੇ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਰਾਜ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਤੀਰ ਅੰਦਾਜ਼ੀ, ਘੋੜ ਸਵਾਰੀ, ਖੂਨ ਖਰਾਬਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ? ਚੰਦਰਮਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਚੰਦਰਮਾ ਦੀਆਂ ਨਿਰਮਲ ਰਿਸ਼ਮਾ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੇ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਉਹ ਚੰਦਰਮਾ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਥੇ ਅੰਗਾਰਿਆ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਰਮਲ ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੋਣ। ਭੈੜੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਹੋਵੇ। ਸਖਤ ਸਿਜ਼ਾਵਾ ਦੀ ਥਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਜਾਣ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਲਮ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ। ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਦੌਲਤ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਜਾਵੇ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹ ਸੁਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੇ ਰੌਣਕ ਆ ਜਾਵੇ...। ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾਵਾਂਗਾ। ਇਹ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਖੜਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਚੋ ਸਾਰਾ ਬੋਝ ਉਤਰ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਲਈ ਰਾਜ ਮਹੱਲ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।”²

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸੁਪਨੇ ਨੂੰ ਸਾਕਾਰ ਕਰਨ ਦੀ ਕਹਾਣੀ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਮਮਤਾ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ- ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਨਿਰਸੁਆਰਥ ਚੀਜ਼ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਮਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਹਾਂ। ਮਾਂ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਪੜਿਆ, ਲਿਖਿਆ ਅਤੇ ਸੁਣਿਆ ਜਾ ਚੁੱਕਾ ਹੈ ਪਰ ਮਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਸਿਰਫ ਤੇ ਸਿਰਫ ਉਸ ਦੀ ਮੌਹ ਮਮਤਾ ਲਈ ਹੈ। ਜਿਵੇਂ ਫੁੱਲ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਸਦੀ ਖੁਸ਼ਬੂ ਲਈ ਹੈ। ਉਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮਾਂ ਦੀ ਕੀਮਤ ਉਸਦੀ ਮਮਤਾ ਲਈ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਗਰਭ 'ਚੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੀਟਣ ਤੱਕ ਨਿਰੰਤਰ ਸੁਆਰਥ ਰਹਿਤ ਚਲਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਮਮਤਾ ਮਾਂ ਬਿਨਾਂ ਅਧੂਰੀ ਹੈ। ਮਾਂ ਅਤੇ ਮਮਤਾ ਦਾ ਸੁਮੇਲ ਜਿਸਮ ਅਤੇ ਰੂਹਾਂ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਝਿੜਕਾਂ ਅਤੇ ਗੋਦ ਵਿਚਲੀਆਂ ਲੋਰੀਆਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਮਮਤਾ ਸਮਾਈ ਬੈਠੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਆਭਾਗੇ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਮਾਂ ਦਾ ਲਾਡ ਪਿਆਰ ਨਾ ਮਿਲੇ ਉਹ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਤਣਾਅ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰੇਗਾ।

‘ਮਮਤਾ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਰਾਜੇ ਦੀ ਕਚਹਿਰੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਅਜੀਬ ਮੁਕੱਦਮਾ ਆਇਆ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੋ ਔਰਤਾਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਉਸ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਮਾਂ ਕਹਿ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਰਾਜਾ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ ਕਿ ਇਕ ਬੱਚੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮਾਵਾਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋ ਸਕਦੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਇਸਦੀ ਅਸਲੀਅਤ ਦਾ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗੇ। ਇਸ ਵਾਸਤੇ ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਇਕ ਵਿਉਂਤ ਆਈ ਜਿਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇੰਝ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ:-

“ਬੜੇ ਸੋਚ-ਵਿਚਾਰ ਪਿਛੋਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਇਨਸਾਫ਼ ਦੀ ਕਚਿਹਰੀ ਹੈ, ਇਥੇ ਹਰ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਪੂਰਾ ਪੂਰਾ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਏਗਾ।” ਰਾਜੇ ਨੇ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ, ਇਕ ਕਸਾਈ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆਂ ਜਾਵੇ।” ਕੁਝ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿਚ ਹੀ ਕਸਾਈ ਆ ਗਿਆ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਸਾਈ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਇਸ ਲੜਕੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਮਾਵਾਂ ਹਨ। ਤੂੰ ਇਸ ਲੜਕੇ ਨੇ ਵਿਚਕਾਰੋ ਚੀਰ ਕੇ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਅੱਧਾ-ਅੱਧਾ ਦੇ ਦੇ।”

ਰਾਜੇ ਦਾ ਹੁਕਮ ਸੁਣ ਕੇ ਦੋਹਾਂ ਔਰਤਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਅਤੇ ਰੋਂਦੀ ਹੋਈ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਹਜ਼ੂਰ ਮੇਰੀ ਇਕ ਅਰਜ਼ ਸੁਣੀ ਜਾਵੇ। ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਚੀਰਿਆਂ ਨਾ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਨੂੰ ਬੇਸ਼ਕ ਦੂਸਰੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਜਾਵੇ। ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਸਾਹਮਣੇ ਮਰਦਾ ਨਹੀਂ ਵੇਖ ਸਕਦੀ।”³

ਰਾਜੇ ਨੇ ਦੂਸਰੀ ਔਰਤ ਨੂੰ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਉਪਰ ਮਾਰੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਅਸਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਉਹ ਜਿੱਤ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਖੜੀ ਸੀ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਹੁਕਮ ਦਿੱਤਾ ਕਿ, “ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਚੀਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ। ਜਿਹੜੀ ਔਰਤ ਰੋ-ਰੋ ਕੇ ਇਸ ਨੂੰ ਚੀਰਿਆ ਨਾ ਜਾਣ ਦੇ ਤਰਲੇ ਲੈ ਰਹੀ ਹੈ ਇਹ ਬੱਚਾ ਉਸਦਾ ਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜੀ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਗਈ ਤੇ ਬੱਚਾ ਅਸਲੀ ਮਾਂ ਦੇ ਝੋਲੀ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਦੀ ਮਮਤਾ ਕਦੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੁੱਕ ਸਕਦੀ।

ਸਮਾਜਕ ਸਰੋਕਾਰ

ਹੰਕਾਰ ਨਾ ਕਰਨ ਦੀ ਸਿਖਿਆ-ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਵਿਚ ਬੱਝ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸਭਿਅਤਾ ਵੱਲ ਵਧੇ ਹਾਂ। ਵਿਕਾਸ ਦੀਆਂ ਮੰਜ਼ਿਲਾਂ ਪਾਰ ਕੀਤੀਆਂ ਹਨ, ਇਸ ਲਈ ਰਿਸ਼ਤਿਆ ਦਾ ਸਤਿਕਾਰ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ। ਮਾਂ-ਪੁੱਤ, ਭੈਣ-ਭਰਾ, ਪਿਉ-ਧੀ ਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹਨ। ਨੂੰਹ-ਸੱਸ, ਦਿਉਰ-ਭਾਬੀ, ਨਨਾਣ-ਭਰਜਾਈ, ਦਰਾਣੀ-ਜਠਾਣੀ ਅਲਹੂ ਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇ ਹਨ। ਕੁਝ ਹੋਰ ਸਥਾਪਿਤ ਰਿਸ਼ਤੇ ਵੀ ਹਨ ਅਧਿਕਾਰੀ-ਕਰਮਚਾਰੀ, ਅਧਿਆਪਕ-ਵਿਦਿਆਰਥੀ, ਡਾਕਟਰ-ਮਰੀਜ਼। ਸਭ ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦਾ ਆਧਾਰ ਪਿਆਰ ਰਹੇ ਤਾਂ ਗੱਡੀ ਸੁਖਾਵੀਂ ਚਲਦੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਹੰਕਾਰ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਲੜਖੜਾ ਜਾਈਦਾ ਹੈ। ਹੰਕਾਰ ਮਨੁੱਖ ਦੇ ਪੰਜ ਦੁਸ਼ਮਣਾ (ਕਾਮ, ਕ੍ਰੋਧ, ਲੋਭ, ਮੋਹ, ਹੰਕਾਰ) ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੱਧ ਪੈਸੇ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਦਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੱਧ ਸਿੱਖਿਆ ਤੇ ਅਕਲਮੰਦੀ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਹੈ। ਗੱਲ ਕੀ ਇਸ ਹੰਕਾਰ ਨੇ ਮਨੁੱਖੀ ਰਿਸ਼ਤੇ ਬਹੁਤ ਹੱਦ ਤੱਕ ਤਾਰ ਤਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ। ਅੱਜ ਮਾਂ ਦੀ ਕੁਖੋਂ ਪੈਦਾ ਹੋਣ ਵਾਲੇ, ਇਕ ਵਿਹੜੇ ਵਿਚ ਪਲ ਕੇ ਖੇਡਣ ਵਾਲੇ ਭੈਣ-ਭਰਾ ਦੂਰੀ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹਨ। ਪੈਸੇ ਕਾਰਨ ਭਰਾ ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਛੱਡੀ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਦੁਸ਼ਮਣੀ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ, ਲਹੂ ਦਾ ਰੰਗ ਸਫੈਦ ਹੋਈ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਟੁੱਟਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਕਿਸੇ ਸੀਮਾ ਅੰਦਰ ਰਹਿ ਕੇ ਜੀਵੀ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਵਧੇਰੇ ਚੰਗਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਹੀ ਨੁਕਸਾਨ। ਹੰਕਾਰ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਦਾ ਵੱਡਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਹੈ।

‘ਹੰਕਾਰ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਹਾਥੀ ਤੇ ਤਿੱਤਲੀ ਹਨ। ਦੋਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਤਿੱਤਲੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਪਰਾਂ ਤੇ ਹੰਕਾਰ ਹੋ ਜਾਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹਾਥੀ ਨਾਲੋਂ ਤੇਜ਼, ਫੁਰਤੀਲੀ ਤੇ ਉੱਡ ਸਕਣ ਕਰਕੇ ਹੰਕਾਰ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਪਰ ਹਾਥੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਕਹੀ ਤੇ ਸੁਣੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਹੰਕਾਰ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਤਿੱਤਲੀ ਇਧਰ ਉਧਰ ਉੱਡ ਰਹੀ ਸੀ ਉਹ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣੀ ਸੀ ਉਸ ਝਾੜੀਆ ਵਿਚ ਹਿਲਜੁਲ ਹੁੰਦੀ ਵੇਖੀ।

“ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਪਿਛੋਂ ਤਿੱਤਲੀ ਨੇ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਭਾਰੀ ਭਰਕਮ ਚੀਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਵੇਖੀ ਉਹ ਹਾਥੀ ਸੀ। ਤਿੱਤਲੀ ਹਾਥੀ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਈ।

ਹਾਥੀ ਨੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅਤੇ ਨਾਜੁਕ ਜਿਹੀ ਚੀਜ਼ ਉਡਦੀ ਆਉਂਦੀ ਅਤੇ ਫੇਰ ਆਪਣੇ ਸਿਰ ਤੇ ਬੈਠਦੀ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ “ਤੂੰ ਕੌਣ ਹੈ ?”

“ਹੈ ! ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ? ਮੈਂ ਨਾਜੁਕ ਪਰਾਂ ਵਾਲੀ, ਹਰ ਪੰਛੀ ਤੋਂ ਸੋਹਣੀ ਤਿੱਤਲੀ ਹਾਂ।” ਤਿੱਤਲੀ ਨੇ ਬੜੀ ਆਕੜ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

ਹਾਥੀ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, ਅੱਛਾ ਤੂੰ ਤਿੱਤਲੀ ਹੈ। ਤੇਰੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਬਾਰੇ ਤਾਂ ਬੜਾ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਪਰ ਦਰਸ਼ਨ ਅੱਜ ਹੋਏ ਹਨ”।⁴

ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੱਤਲੀ ਆਪਣੀ ਖੂਬਸੂਰਤੀ ਦੇ ਪੁੱਲ ਬਨਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਹਾਥੀ ਦੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਭਾਰੀ-ਭਰਕਮ ਅਤੇ ਭੱਦਾ ਹੋਣ ਬਾਰੇ ਪੁਛਦੀ ਹੈ ਪਰ ਹਾਥੀ ਕਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਕਿ “ਮੈਂ ਇਸ ਬਾਰੇ ਕੀ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹਾਂ। ਸ਼ਕਲ, ਸੂਰਤ ਅਤੇ ਅਕਲ ਤਾਂ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਦੇਣ ਹੈ”। ਹਾਥੀ ਬੜੇ ਠਰੁਮੇ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਤਿੱਤਲੀ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ। ਮੇਰੀਆਂ ਛੇ ਲੱਤਾਂ ਹਨ ਤੇਰੀਆਂ ਸਿਰਫ ਚਾਰ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਡਣ ਵਾਸਤੇ ਰੰਗ ਬਰੰਗੇ ਪਰ ਹਨ ਪਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕੁਝ ਵੀ ਨਹੀਂ। ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਰਸ ਚੂਸਣ ਵਾਸਤੇ ਦੋ ਚੂਸਣੀਆਂ ਹਨ ਪਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਇਕ ਸੁੰਢ ਤੇ ਉਹ ਫੁੱਲਾਂ ਦਾ ਰਸ ਨਹੀਂ ਚੂਸ ਸਕਦੀ”। ਤਿੱਤਲੀ ਹੰਕਾਰ ਵਿਚ ਹਾਥੀ ਨੂੰ ਤੁੱਛ ਸਮਝ ਰਹੀ ਸੀ।

ਹਾਥੀ ਬੜੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹਵਾ ਦਾ ਬੁੱਲਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਤਿੱਤਲੀ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲ ਨਾ ਸਕੀ ਅਤੇ ਹਵਾ ਨਾਲ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਢਿੱਗ ਗਈ। ਹਾਥੀ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਉਸਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਹਵਾ ਦਾ ਇਕ ਹੋਰ ਬੁੱਲਾਂ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ। ਹਾਥੀ ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚਿਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਉਸ ਦੇ ਪਰ ਟੁੱਟ ਕੇ ਮਿੱਟੀ ਵਿਚ ਪਏ ਹਨ ਅਤੇ ਕੋਲ ਹੀ ਪਰਾਂ ਤੋਂ ਸੱਖਣਾ ਕੀੜਾ ਜਿਹਾ ਮਰਿਆਂ ਪਿਆ ਸੀ। ਹਾਥੀ ਤੇਜ਼ ਵੱਗਦੀ ਹਨੇਰੀ ਵਿਚ ਅਡੋਲ ਤੁਰਦਾ ਹੋਇਆ ਸੁੰਦਰ ਤਿੱਤਲੀ ਦੇ ਫੋਕੇ ਹੰਕਾਰ ਉਤੇ ਅਫਸੋਸ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ”। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਹੰਕਾਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਚੰਗੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਦਾ ਮਹੱਤਵ - ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਉਸਦੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਰੱਖਦੀਆਂ ਹਨ, ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚੰਗੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਪੈ ਜਾਣ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸਵਰਗ ਬਣ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਮਾੜੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਬਰਬਾਦ ਵੀ ਕਰ ਦਿੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਪ੍ਰਸਿੱਧ ਵਿਦਵਾਨ ਜਾਨ ਡਰਾਡੈਨ ਦੇ ਕਥਨ ਅਨੁਸਾਰ, ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆਦਤਾਂ ਬਣਾਉਂਦੇ ਹਾਂ, ਫਿਰ ਆਦਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬਣਾਉਂਦੀਆਂ ਹਨ।” ਬਚਪਨ ਦੀਆਂ ਪਈਆਂ ਆਦਤਾਂ ਇਨਸਾਨ ਰੂਪੀ ਮਕਾਨ ਦੀ ਨੀਂਹ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਬਾ ਫਰੀਦ ਦੀ ਮਾਤਾ ਸੁਨੀਤਾ ਉਤੇ ਭਗਤ ਕਬੀਰ ਦੀ ਮਾਤਾ ਨੀਮਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਲਗਨ ਅਤੇ ਭਗਤੀ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ ਬਚਪਨ ਵਿਚ ਹੀ ਪਾ ਦਿੱਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਵਿਚ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸ੍ਰੀ ਗੁਰੂ ਗੋਬਿੰਦ ਸਿੰਘ ਜੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਧਰਮ ਪ੍ਰਤੀ ਦ੍ਰਿੜਤਾ ਅਤੇ ਮੌਤ ਤੋਂ ਨਾ ਡਰਨ

ਦੀ ਆਦਤ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਦਾਦੀ ਮਾਤਾ ਗੁਜਰੀ ਜੀ ਨੇ ਬਚਪਨ ਤੋਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਿੱਖ ਇਤਿਹਾਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਸੁਣਾ-ਸੁਣਾ ਕੇ ਪੱਕੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਜਿਸ ਕਾਰਨ ਚਾਰੇ ਸਾਹਿਬਜ਼ਾਦਿਆਂ ਨੇ ਸੱਚ ਅਤੇ ਧਰਮ ਦੀ ਖਾਤਰ ਹੱਸ-ਹੱਸ ਕੇ ਸ਼ਹੀਦੀਆਂ ਪ੍ਰਾਪਤ ਕੀਤੀਆਂ। ਕਈ ਇਨਸਾਨ, ਕੁਝ ਆਦਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਸ਼ਰਾਬ ਪੀਣ ਦੀ ਆਦਤ, ਨਸ਼ਾ ਕਰਨ ਦੀ ਆਦਤ, ਸਿਗਰਟ ਪੀਣ ਦੀ ਆਦਤ ਜਾਂ ਜੂਏ ਬਾਜ਼ੀ ਦੀ ਆਦਤ ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ੌਕ ਵਜੋਂ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਹ ਸ਼ੌਕ ਵਜੋਂ ਪਈਆਂ ਆਦਤਾਂ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੱਕੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ, ਫਿਰ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੋਇਆਂ ਵੀ ਇਨਸਾਨ ਇਹਨਾਂ ਤੋਂ ਖਹਿੜਾ ਨਹੀਂ ਛੁਡਾ ਸਕਦਾ।

‘ਡੰਗ’ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕੱਛੂ ਅਤੇ ਬਿੱਛੂ ਦੋਵੇਂ ਮਿੱਤਰ ਸੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਬਿੱਛੂ ਆਪਣੀ ਆਦਤ ਤੋਂ ਮਜ਼ਬੂਰ ਹੋ ਕਿ ਡੰਗ ਚਲਾਉਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਅਖੀਰ ਉਸਦੀ ਇਹ ਆਦਤ ਨੇ ਉਸਦੀ ਜਾਨ ਲੈ ਗਈ।

“ਕੱਛੂ ਕੁੰਮਾ ਅਤੇ ਬਿੱਛੂ ਦੋਵੇਂ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਪੱਕੇ ਮਿੱਤਰ ਸਨ ਕੱਛੂ ਕੁੰਮਾ ਨਰਮ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ ਅਤੇ ਬਿੱਛੂ ਡੰਗ ਚਲਾਉਂਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਨਦੀ ਦੀ ਸੈਰ ਤੇ ਨਿਕਲੇ ਅਤੇ ਬਿੱਛੂ ਕੱਛੂ ਕੁੰਮੇ ਦੀ ਪਿੱਠ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ, ਕੱਛੂ ਅਜੇ ਥੋੜਾ ਰਸਤਾ ਹੀ ਅੱਗੇ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਬਿੱਛੂ ਨੇ ਕੱਛੂ ਦੇ ਡੰਗ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੱਛੂ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਏਂ? ਮੈਨੂੰ ਪੀੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।” “ਉਹੋ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਡੰਗ ਵੱਜ ਗਿਆ ਹੈ, ਸੌਰੀ। ਬਿੱਛੂ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਿੱਛੂ ਨੇ ਉਪਰੋਂ ਥੱਲੇ ਦੋ ਤਿੰਨ ਡੰਗ ਹੋਰ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ, ਕੱਛੂ ਦੀਆਂ ਚੀਕਾਂ ਨਿਕਲ ਗਈਆਂ ਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੀੜ ਨਾਲ ਮੇਰਾ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਡੰਗ ਮਾਰਨਾ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਐ”। ਬਿੱਛੂ ਨੇ ਐਤਕੀਂ ਬੜਾ ਆਕੜ ਕੇ ਕਿਹਾ।

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਕੱਛੂਏ ਨੂੰ ਬੜਾ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਗੁੱਸੇ ਵਿਚ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿਚ ਚੁੱਭੀ ਮਾਰੀ। ਚੁੱਭੀ ਮਾਰਨ ਨਾਲ ਬਿੱਛੂ ਨੂੰ ਗੋਤਾ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਬੁਰੀ ਹਾਲਤ ਹੋ ਗਈ। ਉਹ ਟੁੱਟੀ ਜਿਹੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ, “ਯਾਰ ਕੱਛੂਏ ਇਹ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ”?

ਇਹ ਮੇਰੀ ਆਦਤ ਹੈ।” ਕੱਛੂਆ ਉਚੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆਂ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਹੋਰ ਚੁੱਭੀ ਲਾ ਦਿੱਤੀ। ਜਦੋਂ ਕੱਛੂਆ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆਂ ਤਾਂ ਬਿੱਛੂ ਉਸ ਦੀ ਪਿੱਠ ਉਪਰ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਐਨੀ ਦੇਰ ਵਿਚ ਉਹ ਆਪਣੇ ਘਰਵਾਲੇ ਪਾਸੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਨਾਰੇ ਉਤੇ ਖਲੋ ਕਿ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਬਿੱਛੂ ਮਰਿਆ ਹੋਇਆ ਰੁੜਿਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ”।⁵

ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਹੈ ਜੈਸਾ ਕਰੋਗੇ ਵੈਸਾ ਭਰੋਗੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਵਿਵਹਾਰ ਕਰੋਗੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਇਨਸਾਨਾ ਉਪਰ ਖੂਬ ਢੁੱਕਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਆਪਣੀਆਂ ਬੁਰੀਆਂ ਆਦਤਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।

ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਮਹੱਤਵ-ਮਨੁੱਖ ਇਕ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ। ਉਹ ਇੱਕਲਾ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਸੰਗੀ ਸਾਥੀ ਜਾ ਸਿਹਾਰੇ ਦੀ ਲੋੜ ਪੈਂਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਆਪਣੇ ਦੁੱਖ ਸੁੱਖ ਸਾਝੇ ਕਰਨ ਲਈ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਾਜ ਨਾਲ ਸਾਂਝ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਆਪਸੀ ਸਾਂਝ ਹੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਸੰਗਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਹ ਇਕ ਅਟੱਲ ਸਚਾਈ ਹੈ ਕਿ ਸੰਗਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪ੍ਰਭਾਵ, ਆਪਣਾ ਰੰਗ ਵਖਾਉਣਾ ਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਸੰਗੀਸਾਥੀ ਜਿੰਨਾਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਭੈੜੇ ਹੋਣ, ਮੰਨ ਵਿਚ ਖੋਟ ਹੋਵੇ, ਫਲ ਕਪਟ, ਫਰੇਬ ਧੋਖਾ ਆਦਿ ਹੋਵੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਮਾੜੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦਾ ਆਚਰਨ ਨੀਵਾਂ ਤੇ ਭੈੜਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦੇ ਵਿਚਾਰ ਉਚੇ-ਸੁੱਚੇ, ਨੇਕ, ਸਰਬੱਤ ਦੇ ਭਲੇ ਵਾਲੇ ਹੋਣ, ਉਹ ਸੰਗਤ ‘ਸਤਿ ਸੰਗਤ’ ਦਾ ਦਰਜਾ ਹਾਸਿਲ ਕਰਦੀ ਹੈ। ਅਜਿਹੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਦਾ ਆਚਰਨ ਵੀ ਉਚਾ ਸੁੱਚਾ ਤੇ ਪਾਕ-ਪਵਿੱਤਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਪਾਰਸ ਦੀ ਛੋਹ ਵਿਅਕਤੀ ਨੂੰ ਲੋਹਾ ਬਣਾ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਇਹੋ ਹਾਲ ਵਿਅਕਤੀ ਦਾ ਹੈ, ਉਹ ਜਿਹੋ ਜਿਹੀ ਸੰਗਤ ਨਾਲ ਮੇਲ ਮਿਲਾਪ ਬਣਾਏਗਾ, ਉਹ ਉਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਢਲ ਜਾਵੇਗਾ। ਚੰਗੀ ਸੰਗਤ ਮਨੁੱਖੀ ਦਿਮਾਗ ਨੂੰ ਰੋਸ਼ਨ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਬਦਨਾਮ ਕਰ ਦਿੰਦੀ ਹੈ। ਸਿਆਣਿਆ ਨੇ ਠੀਕ ਹੀ ਕਿਹਾ ਹੈ, ‘ਕੋਲਿਆਂ ਦੀ ਦਲਾਲੀ ਵਿਚ ਮੂੰਹ ਕਾਲਾ’। ਇਹ ਵੀ ਇਕ ਸੱਚ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ ਦਾ ਅਸਰ ਜਲਦੀ ਕਬੂਲਦਾ ਹੈ।

ਸੰਗਤ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਜੋ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀ ਲਿਖੀ ਹੋਈ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਇਕ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਦਾ ਇਕਲੌਤਾ ਪੁੱਤਰ ਗਲਤ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਦਮੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦਾ ਪੁੱਤਰ ਪੜ੍ਹ ਲਿਖ ਕੇ ਉਸਦਾ ਕੰਮ ਦੁਗਣਾ ਕਰੇ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਆਸਾਂ ਤੇ ਪਾਣੀ ਫਿਰ ਗਿਆ ਉਸਦੇ ਪਿਤਾ ਨੇ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਮਾੜੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸੇਬ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਮੰਗਵਾ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ:-

“ਆਖਿਰ ਪਿਉ ਨੂੰ ਇਕ ਤਰੀਕਾ ਸੁਝਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਫਲਾਂ ਦੀ ਇਕ ਟੋਕਰੀ ਮੰਗਵਾਈ ਤੇ ਗਲਿਆ ਖਰਾਬ ਸੇਬ ਵੀ ਲੈ ਲਿਆ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਰੱਖਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਪਿਓ ਨੇ ਲਿਫਾਫੇ ਵਿਚੋਂ ਗਲਿਆ ਸੇਬ ਵੀ ਦਿੰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ, “ਇਹ ਵੀ ਸੇਬਾਂ ਵਾਲੀ ਟੋਕਰੀ ਵਿਚ ਰੱਖ ਦੇ।” ਉਸੇ ਨੇ ਉਵੇਂ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਸੱਦਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, “ਕਿ ਉਹ ਫਲਾਂ ਦੀ ਟੋਕਰੀ ਲੈ ਕੇ ਆ।” ਪੁੱਤਰ ਰਸੋਈ ਵਿਚੋਂ ਟੋਕਰੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੇਬ ਖਰਾਬ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਬਿਲਕੁਲ ਵੀ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ। ਪਿਓ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਇਕ ਖਰਾਬ ਸੇਬ ਨੇ ਸਾਰੇ ਸੇਬ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਹਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਦੋਸਤਾਂ ਦੀ ਸੰਗਤ ਵਿਚ ਇਕ ਲੜਕਾ ਵੀ ਮਾੜਾ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਸਾਰੇ ਚੰਗਿਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਗਾੜ ਦਿੰਦਾ ਹੈ।” ਇਸ ਉਦਾਹਰਨ ਨੇ ਮੁੰਡੇ ਉਤੇ ਚੰਗਾ ਅਸਰ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ ਨੂੰ ਇਕ ਦਮ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿਓ ਨਾਲ ਕੰਮ ਉੱਪਰ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।”⁶ ਇਸ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਰੀ ਸੰਗਤ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚੇ ਸਾਡੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਸਮੇਂ ਦਾ ਭਵਿੱਖ ਹਨ।

ਲਾਲਚ ਬੁਰੀ ਬਲਾ ਹੈ-ਸਿਆਣੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਲਾਲਚ ਦੀ ਕੋਈ ਹੱਦ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਇਹ ਇਕ ਅਜਿਹਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦਾ ਰਸਤਾ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਦਾ ਨਹੀਂ। ਲਾਲਚੀ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਕਦੇ ਨੀਅਤ ਨਹੀਂ ਭਰਦੀ ਅਤੇ ਇਹ ਸਾਰੇ ਬੁਰੇ ਕੰਮਾਂ ਦੀ ਜੁੜ ਹੈ।

‘ਲਾਲਚ’ ਕਹਾਣੀ ਇਕ ਕੁੱਤੇ ਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪਿੰਡ ਵਿਚੋਂ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦੀ ਤੇ ਜੇ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਖਾ ਲੈਂਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਭੁੱਖਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਇਕ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਮੀਟ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੱਡੀ ਮਿਲੀ। ਬਿੱਲੀ ਭਾਣੇ ਛਿੱਕਾ ਟੁੱਟਾ। ਉਸ ਨੇ ਹੱਡੀ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਈ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵਲ ਦੌੜ ਪਿਆ। ਉਹ ਕਿਸੇ ਆਕਾਂਤ ਥਾਂ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਲਾਲਚੀ ਕੁੱਤੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ ਹੋਇਆ ਜਿਸਦਾ ਦਾ ਵਰਣਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

“ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੀ ਨਹਿਰ ਆਈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਕਿਸਾਨ ਵਾਰੀ ਸਿਰ ਆਪਣੀਆਂ ਕਣਕਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਹੱਡੀ ਫੜੀ ਕੁੱਤਾ ਜਦੋਂ ਨਹਿਰ ਦੇ ਪੁੱਲ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਣ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਨਹਿਰ ਦੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚ ਆਪਣਾ ਪਰਛਾਵਾਂ ਦਿੱਸਿਆ। ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਹੋਰ ਕੁੱਤਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਮਾਸ ਵਾਲੀ ਹੱਡੀ ਫੜੀ ਹੋਈ ਹੈ। ਕੁੱਤਾ ਬੜਾ ਲਾਲਚੀ ਸੀ। ਕੁੱਤੇ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇ ਦੂਸਰੇ ਕੁੱਤੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਮਾਸ ਵਾਲੀ ਹੱਡੀ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਵੇ ਫਿਰ ਮੇਰਾ ਪੇਟ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਭਰ ਜਾਵੇਗਾ। ਇਹ ਸੋਚਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਪਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਵੇ ਨੂੰ ਭੌਕਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਭੌਕਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਸ ਵਾਲੀ ਹੱਡੀ ਨਹਿਰ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਹੁਣ ਉਹ ਪਛਤਾਉਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਲਾਲਚ ਵਿਚ ਆ ਕੇ ਉਹ ਅਗਲੇ ਦੀ ਹੱਡੀ ਲੈਂਦਾ ਲੈਂਦਾ ਆਪਣੀ ਹੱਡੀ ਤੇ ਵੀ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠਾ। ਹੁਣ ਉਹ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਪਛਤਾਉਂਦਾ ਅਤੇ ਇਹ ਕਹਿੰਦਾ, “ਮੈਂ ਲਾਲਚ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਲਾਲਚ ਕਿਉਂ ਕੀਤਾ।” ਪਿੰਡ ਵੱਲ ਤੁਰੀ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ।⁷

ਜੇ ਅੱਧੀ ਛੱਡ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਅੱਧੀ ਰਹੇ ਨਾ ਸਾਰੀ ਖਾਵੇ। ਇਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿ ਜੇ ਇਨਸਾਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਮਿਲਿਆ ਹੈ ਉਸ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਬਹੁਤੀ ਵੱਲ ਨਿਗ੍ਰਾ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਪਹਿਲੀ ਤੋਂ ਵੀ ਹੱਥ ਧੋ ਬੈਠਦੇ ਹਨ।

ਮਿਲਵਰਤਨ ਨਾਲ ਰਹਿਣ ਦੀ ਸਿਖਿਆ-ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਾਂਝਾ ਪਰਿਵਾਰ, ਦੋਸਤ, ਮਿੱਤਰ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਚੀਜ਼ ਇਕ ਹੋਵੇਗੀ ਭਾਵ ਸਾਂਝੀ ਹੋਵੇਗੀ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਆਪਸ ਵਿਚ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਇਕੱਠੇ ਵਰਤਣਗੇ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਇਕ ਨੂੰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਈਰਖਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਜਾਂਦੇ ਹੈ। ਇਸ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਉਹ ਚੀਜ਼ ਵੰਡਣਗੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਵੇਚ ਦੇਣਗੇ। ਪਰ ਕਈ ਚੀਜ਼ਾ ਏਦਾਂ ਦੀਆਂ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਵੰਡਣ ਵਿਚ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਪੈਦਾ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਅਜਿਹੇ ਸਮੇਂ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈਣੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

‘ਸਾਂਝੀ ਮੱਝ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਦੋ ਮਿੱਤਰ ਪ੍ਰੇਮ ਅਤੇ ਨੰਦੂ ਸਨ। ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਥੋੜੀ ਜ਼ਮੀਨ ਸੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਖੇਤੀ ਕਰਕੇ ਉਹ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰਦਾ। ਨੰਦੂ ਦੀ ਲੂਣ ਤੇਲ ਦੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਦੁਕਾਨ ਸੀ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਸਾਂਝੀ

ਮੱਝ ਖਰੀਦ ਲਈ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋਵੇਂ ਰਲ ਕੇ ਪੱਠੇ ਪਾਉਂਦੇ ਹਨ ਦੁੱਧ ਕੱਢ ਕੇ ਪੀ ਲੈਂਦੇ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਬੀਤ ਗਏ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੱਝ ਨੂੰ ਵੰਡਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਅਗਲਾ ਹਿੱਸਾ ਨੰਦੂ ਅਤੇ ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨੰਦੂ ਦੁੱਧ ਕੱਢ ਕੇ ਲੈ ਜਾਇਆ ਕਰੇ ਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਵਿਚਾਰਾ ਪੱਠੇ ਪਾਇਆ ਕਰੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਵਿਚ ਦੋਸਤੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਲੀ ਨਾ ਰਹੀ। ਕੁਝ ਦਿਨ ਹੋਰ ਬੀਤ ਗਏ ਤਾਂ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੈਂ ਮੱਝ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਮੱਝ ਦਾ ਸਾਰਾ ਦੁੱਧ ਕੱਢ ਕੇ ਨੰਦੂ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਚਾਹ ਬਨਾਉਣ ਜੋਗਾ ਵੀ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਮਿਲਦਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਸੇ ਸਿਆਣੇ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲਈ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

“ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਪਿੰਡ ਦੇ ਇਕ ਸਿਆਣੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਕਿ ਜਦੋਂ ਨੰਦੂ ਮੱਝ ਚੌਦਾਂ ਹੈ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੱਝ ਦੇ ਸਿਰ ਵਿਚ ਡੰਡਾ ਮਾਰਿਆ ਕਰ ਇੰਝ ਮੱਝ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ ਦੇਵੇਗੀ ਜੇ ਉਹ ਪੁਛੇਗਾ ਤਾਂ ਤੂੰ ਕਹੀ ਮੱਝ ਦਾ ਅਗਲਾ ਹਿੱਸਾ ਮੇਰਾ ਹੈ ਮੈਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਾਂ। ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕੀਤਾ। ਨੰਦੂ ਨੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੇ ਬੜੇ ਤਰਲੇ ਕੀਤੇ ਕਿ ਉਹ ਇੰਝ ਨਾ ਕਰੇ ਪਰ ਪ੍ਰੇਮ ਨੇ ਇਕੋ ਗੱਲ ਫੜ ਲਈ, “ਮੱਝ ਦਾ ਅਗਲਾ ਹਿੱਸਾ ਮੇਰਾ ਹੈ। ਮੈਂ ਭਾਵੇਂ ਪੱਠੇ ਪਾਵਾ ਤੇ ਭਾਵੇਂ ਸਿਰ ਵਿਚ ਸੋਟਾ ਮਾਰਾ ਤੈਨੂੰ ਕੀ।”⁸

ਅਖੀਰ ਨੰਦੂ ਆਪਣੀ ਗਲਤੀ ਮੰਨ ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅੱਧਾ ਦੁੱਧ ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲਾਲਚ ਬੁਰੀ ਬਲਾ ਹੈ।

ਚਲਾਕ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਬਚਣ ਦੀ ਸਿੱਖਿਆ-ਅਸੀਂ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਦੇਖੇ ਹੋਣਗੇ ਜੋ ਸਿਰਫ ਆਪਣੇ ਮਤਲਬ ਦੀ ਖਾਤਿਰ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਤਾਲ ਮੇਲ ਰਖਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਤਲਬ ਨਿਕਲ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਭੁੱਲ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਜਦਕਿ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਕਰਨਾ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਸਿਰਫ ਭਲਾਮਾਣਸ ਲੋਕਾਂ ਕੋਲ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾ 'ਤੇ ਪਛਤਾਵਾ ਹੀ ਰਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਦੇਖੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਤਾਰੀਫ ਸੁਣਨੀ ਬਹੁਤ ਚੰਗੀ ਲਗਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਸਲ ਵਿਚ ਉਹ ਇਹ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦੇ ਕੇ ਇਹ ਤਾਰੀਫ ਕਿਉਂ ਹੋ ਰਹੀ ਹੈ ਜਿਆਦਾਤਰ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਔਖੇ ਤੋਂ ਔਖਾ ਕੰਮ ਕਢਵਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਤਾਰੀਫ ਸੁਣ ਕੇ ਮੂਰਖ ਲੋਕ ਕੰਮ ਕਰ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

‘ਖੁਸ਼ਾਮਦ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਇਸੇ ਵਿਚਾਰਾ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਬਾਗ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਇਕ ਲੁੰਮੜੀ ਵੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ ਜੋ ਬਹੁਤ ਚਲਾਕ ਸੀ ਉਹ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਮਿੱਠੀਆਂ ਅਤੇ ਮੋਮੋਠਗਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕੱਢਵਾ ਲੈਂਦੀ ਪਰ ਜੇ ਕਿਸੇ ਦੂਸਰੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਅਣਸੁਣੀ ਕਰਕੇ ਪਾਸਾ ਵੱਟ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਂਦੀ ਅਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਖਾਣੇ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿਚ ਨਿਕਲੀ ਪਰ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਧਰੇ ਵੀ ਖਾਣਾ ਨਾ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਹੱਕ ਹਾਰ ਕੇ ਕਿਸੇ ਪੇੜ ਦੇ ਨੀਚੇ ਸੋ ਗਈ। ਉਸ ਦੀ ਨਿਗਾਂ ਇਕ ਟਾਹਣੀ ਉਪਰ ਬੈਠੇ ਕਾਂ ਤੇ ਪਈ ਜਿਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਨੀਰ ਦਾ ਟੁੱਕੜਾ ਸੀ ਤੇ ਲੁੰਮੜੀ ਦੀਆਂ ਵਾਛਾਂ ਖਿੜ ਗਈਆਂ ਉਹ ਸੋਚਾਂ ਦੇ ਘੋੜੇ ਦੜਾਉਣ ਲੱਗੀ।

“ਉਹ ਬੜੀ ਮਿੱਠੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿਚ ਬੋਲੀ, “ਕਾਂ ਜੀ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੈ?” ਕਾਂ ਨੇ ਸਿਰ ਹਿਲਾਂ ਕੇ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਠੀਕ। ਲੂਮੜੀ ਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਦਾਅ ਖਾਲੀ ਗਿਆ। ਉਹ ਫਿਰ ਮਿੱਠੀ ਜ਼ਬਾਨ ਨਾਲ ਬੋਲੀ, “ਮੇਰੇ ਕਾਂ ਰਾਜਾ! ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਸਹਿਣੇ ਅਤੇ ਪਿਆਰੇ ਹੋ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੀ ਆਵਾਜ਼ ਵੀ ਉਨੀ ਸੋਹਣੀ ਅਤੇ ਪਿਆਰੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਡਾ ਗੀਤ ਸੁਣਕੇ ਬਾਗ ਦੇ ਸਾਰੇ ਪਸ਼ੂ ਪੰਛੀ ਮੰਤਰ-ਮੁਗਧ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਸਿਰਫ਼ ਤਾਰੀਫ਼ ਹੀ ਸੁਣੀ ਹੈ ਗੀਤ ਨਹੀਂ ਸੁਣਿਆ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡਾ ਗੀਤ ਸੁਣਕੇ ਹੀ ਜਾਵਾਂਗੀ।” ਕਾਂ ਆਪਣੀ ਵਡਿਆਈ ਸੁਣ ਕੇ ਕੁੱਪਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸੇ ਵਕਤ ਕਾਂ-ਆਂ, ਕਾਂ-ਆਂ, ਕਾਂ-ਆਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਪਨੀਰ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਨੀਚੇ ਡਿੱਗ ਗਿਆ ਲੂਮੜੀ ਨੇ ਪਨੀਰ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਪਾਇਆ ਅਤੇ ਤੁਰਦੀ ਬਣੀ।⁹

ਕਾਂ ਲੂਮੜੀ ਨੂੰ ਸਵਾਦ ਨਾਲ ਪਨੀਰ ਦਾ ਟੁਕੜਾ ਖਾਦਿਆਂ ਵੱਖ ਕੇ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾ ਤੇ ਪਛਤਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਸ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਤੇ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੀ ਝੂਠੀ ਖੁਸ਼ਾਮਦ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾ ਦਾ ਤਿਆਗ-ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵਿਚਰਦਿਆਂ ਹੋਇਆਂ ਮਨੁੱਖ ਬਹੁਤ ਸਾਰੀਆਂ ਚੰਗੀਆਂ ਮਾੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਹੋਇਆ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਮੇਲ-ਮਿਲਾਪ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਇਹ ਕਹਿਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਤੇ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨਾਲ ਮਿਲਦਾ ਹੈ ਉਹ ਸਾਰੇ ਵਧੀਆ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਹੋਣਗੇ। ਇਹਨਾਂ ਲੋਕਾਂ ਨਾਲ ਮਿਲਕੇ ਇਨਸਾਨ ਵਿਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਬੁਰੇ ਭਾਵ ਪੈਦਾ ਹੋਣਗੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਚੰਗੇ। ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਜੇ ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰ ਗ੍ਰਹਿਣ ਕਰਨੇ ਹਨ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਕਾਰਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਪਵੇਗਾ। ਬੁਰੇ ਵਿਚਾਰ ਦਿਲ ਦਿਮਾਗ ਚੋ ਕੱਢਕੇ ਹੀ ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ ਹੈ।

‘ਉਪਦੇਸ਼’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਮਹਾਤਮ ਕਿਸੇ ਰਾਜ ਦੀ ਨਗਰੀ ਆਏ। ਇਹ ਖ਼ਬਰ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਮਹਾਤਮਾ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਲਈ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਮਹਾਤਮਾ ਨੂੰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ ਕਿ ਮਹਾਰਾਜ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਉ। ਮਹਾਤਮਾ ਸਾਰਿਆ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿੰਦਾ ਸੀ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਕੁਝ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿੱਤਾ:-

ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ, “ਤੁਹਾਡੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਦੇਣ ਦੀ ਥਾਂ ਕੋਈ ਖਾਸ ਹੋਣੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਇਕ ਨਵਾਂ ਮਕਾਨ ਬਣਾਓ।” ਮਕਾਨ ਤਿਆਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮਹਾਤਮਾਂ ਜੀ ਨੂੰ ਵਿਖਾਇਆ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਾਰੀਗਰਾਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਇਸ ਵਿਚ ਥੰਮੀਆਂ ਗੱਡ ਦਿਓ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਥੰਮੀਆਂ ਗੱਡੀਆ ਗਈਆਂ ਤਾਂ ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਰਾਜਨ! ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਮਕਾਨ ਵਿਚ ਨਿਵਾਸ ਕਰੋ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਤਹਾਨੂੰ ਉਪਦੇਸ਼ ਦਿਆਂ।”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮਹਾਤਮਾ ਜੀ ਇਹ ਮਕਾਨ ਤਾਂ ਸਾਰਾ ਥੰਮੀਆਂ ਨਾਲ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਮੈਂ ਕਿਵੇਂ ਇਸ ਵਿਚ ਰਹਿ ਸਕਦਾ ਹਾਂ?” ਮਹਾਤਮਾ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਰਾਜਨ! ਤੇਰਾਂ ਮੰਨ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਰਾਜ ਭੋਗਾ ਦੀਆਂ ਭੁੱਖਾਂ ਨਾਲ ਸਾਰਾ ਭਰਿਆ ਪਿਆ ਹੈ। ਉਥੇ ਮੇਰੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਖਾਲੀ ਨਹੀਂ। ਸੋ ਆਪਣੇ ਮਨ ਅੰਦਰ

ਵਿਸ਼ੇ ਵਿਕਾਰਾਂ ਅਤੇ ਹੋਰ ਭੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਪਦੇਸ਼ ਲਈ ਥਾਂ ਬਣਾਓ। ਫੇਰ ਹੀ ਉਪਦੇਸ਼ ਮਨ ਅੰਦਰ ਟਿਕੇ ਰਹਿਣਗੇ।¹⁰

ਇਸ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਚੰਗੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਅਪਣਾਉਣ ਲਈ ਬੁਰੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਤਿਆਗਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ।

ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ-ਸਬਰ ਤੇ ਸੰਤੋਖ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਬਹੁਤ ਵੱਡਾ ਸਰਮਾਇਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਵਿਅਕਤੀ ਕੋਲ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਹੈ, ਉਹ ਦੁਨੀਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਧ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਹੈ। ਜਿਸ ਕੋਲ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਧਨ ਹੋਣ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਹੋਰ ਧੰਨ ਦੀ ਲੋੜ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ। ਭਾਵੇਂ ਦਿਨੋ ਦਿਨ ਮਨੁੱਖੀ ਸਮਾਜ ਦੀ ਲਾਲਸਾ ਵੱਧ ਰਹੀ ਹੈ ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੁਝ ਲੋਕ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਸਹੀ ਅਰਥਾਂ ਵਿਚ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਜੀਅ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਲੋਕ ਸਿਰਫ ਦੋ ਵੇਲੇ ਦੀ ਰੋਟੀ ਤੱਕ ਹੀ ਸੀਮਿਤ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ।

‘ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਸੰਤੋਸ਼ ਨਾਮ ਦੀ ਲੜਕੀ ਸੀ। ਜੋ ਕਾਲ ਪੈਣ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਲੰਗਰ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਸੀ ਜਿਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਲਈ ਲੰਗਰ ਸੀ ਪਰ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਮੁੰਡੇ ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਹੜੇ ਅਜੇ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਰਦੇ। ਸਵੇਰੇ ਸ਼ਾਮ ਲੰਗਰ ਵਾਲੀ ਥਾਂ ਤੇ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਹੋ ਕੇ ਰੋਟੀਆਂ ਲੈਂਦੇ ਤਾਂ ਜੋ ਬਾਅਦ ਵਿਚ ਖਤਮ ਨਾ ਹੋ ਜਾਣ। ਸੰਤੋਸ਼ ਨਾਂ ਦੀ ਲੜਕੀ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠੀ ਰਹਿੰਦੀ ਤੇ ਅਖੀਰ ਵਿਚ ਸਾਰਿਆਂ ਤੇ ਮਗਰੋ ਰੋਟੀ ਲੈਂਦੀ ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦਾਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਵੇਖਦੇ ਤੇ ਅਖੀਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਉਸ ਲੜਕੀ ਦੇ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਖਿਆ।

“ਉਹ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਕਿ ਅੱਜ ਰੋਟੀ ਮੋਟੀ ਵੀ ਹੈ ਅਤੇ ਭਾਰੀ ਵੀ। ਰੋਟੀ ਖਾਂਦਿਆਂ ਖਾਂਦਿਆਂ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਖਤ ਚੀਜ਼ ਆ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਸਖਤ ਚੀਜ਼ ਕੱਢੀ ਤਾਂ ਉਹ ਸੋਨੇ ਦੀ ਮੋਹਰ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੀ ਰੋਟੀ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵਿਚ ਇਕ ਮੋਹਰ ਹੋਰ ਪਈ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਮੋਹਰ ਦਿਖਾਈ ਅਤੇ ਕਿਹਾ, “ਮਾਂ ਅੱਜ ਰੋਟੀ ਵਿਚ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀ ਨਿਕਲਿਆਂ ਹੈ?”

ਮਾਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਪੁੱਤਰ, ਇਹ ਤਾਂ ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ ਹਨ। ਇਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਮਹਿੰਗੀ ਚੀਜ਼ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੂੰ ਇਹ ਲੰਗਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਕਿਤੇ ਗਲਤੀ ਨਾਲ ਆਏ ਵਿਚ ਡਿੱਗ ਪਈਆਂ ਹੋਣਗੀਆਂ।”

ਸੰਤੋਸ਼ ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦਾਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚੀਆਂ ਅਤੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦਾਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਾਈ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਮੋਹਰਾਂ ਉਸਦੇ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੀਆਂ।

“ਉਸ ਦਾਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਬੇਟਾ, ਇਹ ਮੋਹਰਾਂ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਆਏ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਡਿੱਗੀਆਂ ਸਗੋਂ ਮੈਂ ਜਾਣ ਕੇ ਇਕ ਰੋਟੀ ਵਿਚ ਪੁਆਈਆਂ ਸਨ ਅਤੇ ਉਹ ਮੋਹਰਾਂ ਵਾਲੀ ਰੋਟੀ ਸਭ ਤੋਂ ਥੱਲੇ ਰੱਖੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖਦੇ ਸੀ ਕਿ ਤੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ।”¹¹

ਉਸ ਦੇ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਦਾਨੀ ਪੁਰਸ਼ ਨੇ ਉਹ ਦੋ ਮੋਹਰਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਭੇਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਉਤੇ ਸੰਤੋਸ਼ ਨੂੰ ਸ਼ਾਬਾਸ਼ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਫੈਕਟਰੀ ਵਿਚ ਕੰਮੇ ਲਾ ਲਿਆ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਬਰ ਸੰਤੋਖ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ।

ਵਿਦਿਅਕ ਸਰੋਕਾਰ

ਸੱਚ ਦਾ ਪੱਲਾ ਫੜਨਾ-ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ। ਜੇਕਰ ਇਕ ਵਾਰ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਪਿਛੇ ਕਈ ਹੋਰ ਝੂਠ ਬੋਲਣੇ ਪੈਂਦੇ ਹਨ ਇਸ ਲਈ ਹਮੇਸ਼ਾ ਸੱਚ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਸੱਚ ਦੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਜਿੱਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਝੂਠ ਦੀ ਹਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਪਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਵਾਰਨ ਵਾਸਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਝੂਠ ਵੀ ਬੋਲਣਾ ਪੈਂਦਾ ਹੈ ਜੋ ਜ਼ਾਇਜ਼ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰ ਐਵੇਂ ਮਜ਼ਾਕ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ ਝੂਠ ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਦਾ ਕਾਰਨ ਵੀ ਬਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

‘ਸ਼ਰਾਰਤ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਲੜਕਾ ਜੋ ਬਹੁਤ ਸ਼ੈਤਾਨ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਸਕੂਲ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਕਲਾਸ ਪਾਸ ਕੀਤੀਆਂ ਸਕੂਲ ਚੋਂ ਹੱਟ ਗਿਆ ਅਤੇ ਕਰਿਆਨੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ ਉਤੇ ਰਖਵਾ ਦਿੱਤਾ ਪਰ ਉਹ ਉਥੇ ਵੀ ਨਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਅਖੀਰ ਲੜਕੇ ਦੀ ਮਨ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉਸ ਨੂੰ ਭੇਡਾਂ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਤੇ ਰੋਜ਼ ਪਿੰਡੋਂ ਬਾਹਰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਜੰਗਲ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਭੇਡਾਂ ਚਾਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਅਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰ ਲੈ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਭੇਡਾਂ ਚਾਰਨ ਦੇ ਬਹਾਨੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕਰਦਾ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਰਾਰਤ ਸੁੱਝੀ ਜਿਸ ਨਾਲ ਪਿੰਡ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਮੁਸੀਬਤ ਪੈ ਗਈ ਪਰ ਉਹ ਹਕੀਕਤ ਨਹੀਂ ਸ਼ਰਾਰਤ ਹੀ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਨਾ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਹ ਹਾਦਸਾ ਉਸ ਲੜਕੇ ਨਾਲ ਸੱਚੀ ਵਾਪਰ ਗਿਆ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਉਸਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਤੇ ਅਖੀਰ ਲੜਕਾ ਤੇ ਉਸਦੀਆਂ ਭੇਡਾਂ ਜਖ਼ਮੀ ਹੋ ਗਈਆਂ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਜੋ ਬੱਚੇ ਨੇ ਸ਼ਰਾਰਤ ਕੀਤੀ ਉਹ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

“ਉਸ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਅਚਾਨਕ ਸ਼ਰਾਰਤ ਸੁੱਝੀ। ਉਸ ਨੇ ਉੱਚੀ ਉੱਚੀ ਰੋਲਾਂ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, “ਬਚਾਓ! ਬਚਾਓ। ਭੇੜੀਆ ਆਇਆ, ਭੇੜੀਆ ਆਇਆ, ਭੇੜੀਏ ਕੋਲੋਂ ਬਚਾਓ।” ਉਸ ਲੜਕੇ ਦਾ ਰੋਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕੀ ਡਾਗਾਂ ਚੁੱਕ ਕੇ ਕਿਰਪਾਨਾਂ ਲੈ ਕੇ ਭੱਜੇ ਆਏ। ਜਦੋਂ ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਨੇੜੇ ਆਏ ਤਾਂ ਉਹ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ “ਮੈਂ ਤੇ ਮਜ਼ਾਕ ਕੀਤਾ ਸੀ।” ਪਿੰਡ ਦੇ ਲੋਕ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮੂੰਹ ਵੱਟ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਏ। ਰੱਬ ਦੀ ਕਰਨੀ ਇਕ ਦਿਨ ਐਸਾ ਹੋਇਆ ਕਿ ਸੱਚੀ ਭੇੜੀਆ ਆ ਗਿਆ। ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਮਦਦ ਲਈ ਸੱਚੀ ਰੋਲਾਂ ਪਾਇਆ ਪਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਮੁੰਡਾ ਐਵੇਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹੋਣਾ ਤੇ ਕੋਈ ਵੀ ਨਾ ਪਹੁੰਚਾ ਅਤੇ ਭੇੜੀਏ ਨੇ ਉਸ

ਦੀਆਂ ਬਹੁਤ ਭੇਡ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਲੜਕੇ ਨੂੰ ਵੀ ਜ਼ਖਮੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਲੜਕੇ ਨੇ ਸਬਕ ਸਿੱਖ ਲਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਦੇ ਤੋਂ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲੇਗਾ ਅਤੇ ਨਾ ਹੀ ਸ਼ਰਾਸਤ ਕਰੇਗਾ।”¹² ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਦੇ ਵੀ ਝੂਠ ਨਹੀਂ ਬੋਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ।

ਸਫਲਤਾ ਦਾ ਰਾਜ-ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਿੰਮਤ ਅੱਗੇ ਲਛਮੀ ਤੇ ਪੱਖੇ ਅੱਗੇ ਪੌਣ। ਹਿੰਮਤ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਅਸਲ ਪਹਿਚਾਣ ਬਣਦੀ ਹੈ। ਹਿੰਮਤ ਤੇ ਦਲੇਰੀ ਨਾਲ ਸਰ ਕੀਤੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਹੀ ਇਨਸਾਨ ਦੀ ਅਸਲੀ ਪਹਿਚਾਣ ਹੈ ਤੇ ਜੇਕਰ ਬੰਦਾ ਕਿਸੇ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਪਰ ਉਸ ਕੋਲ ਇਸ ਕੰਮ ਲਈ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤਾਂ ਫਿਰ ਉਹ ਸਫਲਤਾ ਹਾਸਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇੰਝ ਕਹਿ ਲਓ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਸਫਲ ਇਨਸਾਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਿਣਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਹੁਣ ਜਿਸ ਆਦਮੀ ਦੀ ਦਲੇਰੀ ਮਰ ਚੱਕੀ ਹੈ ਜਾਂ ਡਾਵਾਂ ਡੋਲ ਹੁੰਦੀ ਨਜ਼ਰੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜੀਵਿਤ ਆਦਮੀਆਂ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਗਿਣਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਅਰਥਾਤ ਉਸਨੂੰ ਮਰਦਾ ਘੋਸ਼ਿਤ ਕਰਨਾ ਵੀ ਅਪਰਾਧ ਹੈ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਜੀਵਿਤ ਹੋਣ ਦਾ ਸਬੂਤ ਦੇਣਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਠੋ ਖੜੋ ਹੋਵੋਜਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਰਾਹਾਂ 'ਤੇ ਜੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੂਲ੍ਹਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲਹੂ ਲੁਹਾਨ ਵਿਚ ਕੋਈ ਕਸਰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੀਆਂ। ਦਿਖਾ ਦਓ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿਚ ਕੁਝ ਕਰਨ ਦੀ ਕੋਈ ਜੁਗਤ ਅਤੇ ਕੋਈ ਹੌਂਦ ਹੈ। ਗੱਲ ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਚੰਗੀ ਭਾਸਦੀ ਕਿ ਆਪਣੀ ਹਿੰਮਤ ਅਤੇ ਦਲੇਰੀ ਸਦਕਾ ਦੂਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਇਆ ਜਾਵੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹਿੰਮਤ ਜਾਂ ਦਲੇਰੀ ਦੇ ਤਾਂ ਲਾਹਨਤਾ ਈ ਪੈਂਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰ ਆਉਣਗੀਆਂ। ਅਜਿਹਾ ਇਨਸਾਨ ਫਿਰ ਅਸਲੀ ਇਨਸਾਨ ਕਹਾਉਣ ਦਾ ਵੀ ਹੱਕਦਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਅਸਲ ਹਿੰਮਤੀ ਤੇ ਦਲੇਰ ਉਹੀ ਇਨਸਾਨ ਗਿਣੇ ਜਾ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਿਹੜੇ ਕਿ ਆਪਣੀ ਦਲੇਰ ਸਦਕਾ ਦੁਨੀਆਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਮਿਸਾਲ ਪੈਦਾ ਕਰ ਸਕਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਚੰਗੇ ਕੰਮ ਕਰਕੇ ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਚੰਗਾ ਨਾਮ ਖੱਟ ਸਕਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਵਿਸ਼ੇ ਅਧੀਨ ਦੋ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ।

‘ਹਿੰਮਤ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜਾ ਸੀ ਜਿਸ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਇਜ਼ਤ ਮਾਣ ਸੀ ਉਹ ਆਪਣੀ ਪਰਜਾ ਵਿਚ ਬਾਰੇ ਸੋਚਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਥੋਂ ਦੀ ਪਰਜਾ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ਹਾਲ ਸੀ ਤੇ ਸੁੱਖ ਦੀ ਨੀਂਦ ਸੌਂਦੀ ਸੀ। ਗਵਾਂਢ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹਮੇਸ਼ਾ ਆਪਣੇ ਗੁਆਢੀਂ ਰਾਜ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਸੈਨਾ ਜਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਿੱਤ ਜਾਂਦਾ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਉਸਨੇ ਸੁਖੀ ਵਸਦੇ ਗੁਆਢੀਂ ਰਾਜ ਉਤੇ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਜਿੱਤ ਹਾਸਿਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਫੜਨ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹ ਭੱਜ ਕੇ ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਲੁੱਕ ਗਿਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਬੈਠਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਇਕ ਗੁਫਾ ਤੇ ਗਈ ਤੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਮਕੜੀ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਉਸ ਰਾਜੇ ਵਿਚ ਹਿੰਮਤ ਆਈ ਜਿਸ ਦਾ ਸਪੱਸ਼ਟੀਕਰਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ।

“ਉਹ ਅਜੇ ਇਸ ਸੋਚ ਵਿਚ ਈ ਸੀ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਗੁਫਾ ਦੀ ਨੁਕਰ ਵਿਚ ਇਕ ਪਤਲੇ ਜਿਹੇ ਧਾਗੇ ਨਾਲ ਲਟਕਦੀ ਮੱਕੜੀ ਉਪਰ ਪਈ। ਉਹ ਮੱਕੜੀ ਆਪਣੇ ਬੁਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਹ ਜਦੋਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਹਰ ਵਾਰੀ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਮੱਕੜੀ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰੀ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਦਾ ਯਤਨ ਜ਼ਾਰੀ ਰੱਖਿਆ।”

“ਗੁਫਾ ਵਿਚ ਬੈਠੇ ਨਿਰਾਸ਼ ਰਾਜੇ ਨੇ ਮੱਕੜੀ ਵੱਲ ਵੱਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਨ 'ਤੇ ਮੱਕੜੀ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਗਈ। ਮੱਕੜੀ ਦੇ ਜਾਲ ਵਿਚ ਪਹੁੰਚਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ ਕਿ ਰਾਜੇ ਅੰਦਰ ਵੀ ਨਵੀਂ ਹਿੰਮਤ, ਨਵੀਂ ਰੋਸ਼ਨੀ, ਨਵਾਂ ਜੋਸ਼ ਪੈਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਉਸੇ ਵਕਤ ਤੋਂ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਕਰਵਾਉਣ ਦੀ ਸਕੀਮ ਤਿਆਰ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਉਥੋਂ ਦੀ ਜਨਤਾ ਰਾਜੇ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਲੁਕ ਛਿਪ ਕੇ ਸਾਰੀ ਜਨਤਾ ਦੀ ਅਗਵਾਈ ਕੀਤੀ। ਉਸ ਦੀ ਅਥਾਹ ਸ਼ਕਤੀ ਅਤੇ ਰਾਜੇ ਸੀ ਨੇਕ ਨੀਤੀ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਅੱਗੇ ਵੱਡੇ ਰਾਜ ਦਾ ਰਾਜਾ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਫੌਜ ਟਿੱਕ ਨਾ ਸਕੀ। ਛੋਟੇ ਰਾਜ ਦਾ ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਨੂੰ ਆਜ਼ਾਦ ਕਰਵਾਉਣ ਵਿਚ ਸਫਲ ਹੋ ਗਿਆ।”¹³

ਇਸ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ। ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਕਰਕੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਲਾਹਇਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸਦੀ ਚਰਚਾ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਵੀ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਚੰਗੇ ਗੁਣ, ਵਿਚਾਰ ਆਦਮੀ ਦੀ ਉਨਤੀ ਵਿਚ ਵਧੀਆਂ ਸਾਧਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਚੰਗੇ ਇਨਸਾਨ ਸਾਰੇ ਵਿਅਕਤੀਆਂ ਨੂੰ ਇਕੋ ਜਿਹਾ ਸਮਝਦੇ ਹਨ ਤੇ ਜੇਕਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਈਗਰੀਬ ਇਨਸਾਨ ਆ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਦਿਲੋਂ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵੀ ਲੋਕ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਦਾ ਜਾ ਬਾਹਰ ਦਾ ਹਰ ਕੋਈ ਕਾਰਜ ਅਰੰਭਿਆਂ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਜੀਵਨ ਟੇਢੀ ਮੇਢੀ ਪਗਡੰਡੀ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ। ਅਨੇਕਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਵਿਚੋਂ ਗੁਜ਼ਰਦੇ ਹੋਏ ਜੂਝਣ ਦੀ ਕਲਾ ਜੀਵਨ ਨੂੰ ਨਿਖਾਰਦੀ ਹੈ। ਜੀਵਨ ਇਕਸਾਰਤਾ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਜਹਿਦ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਆਪਣਾ ਹੌਸਲਾ ਹਾਰ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ। ਹੌਸਲੇ ਤੋਂ ਭਾਵ ਅੱਗੇ ਵਧਣ ਦਾ ਜ਼ਜ਼ਬਾ, ਸਾਕਾਰਤਮਕ ਸੋਚ ਅਤੇ ਮਨ ਦਾ ਮਜ਼ਬੂਤ ਹੋਣਾ ਹੈ। ਹੌਸਲਾ ਪਹਾੜ ਵਾਂਗ ਅਡੋਲ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ਾਲ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਲਗਨ ਸੂਈ ਦੇ ਨੱਕੇ ਤੋਂ ਵੀ ਬਾਰੀਕ। ਹੌਸਲਾ ਅਤੇ ਲਗਨ ਕਰਮਸ਼ੀਲ ਮਨੁੱਖ ਨੂੰ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਵਿਚ ਸਹਾਈ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਉਸ ਚਟਾਨ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦ੍ਰਿੜ ਕਰਦੇ ਹਨ।

‘ਪਿਆਸ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਕਾਂ ਹੈ ਜੋ ਗਰਮੀ ਦੀ ਤਿਖੜ ਦੁਪਹਿਰ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਦੀ ਪਿਆਸ ਵਿਚ ਤੜਫਦਾ ਹੋਇਆ ਕਿਸੇ ਹਰਿਆਵਲ ਥਾਂ ਤੇ ਪੁੱਜਾ ਉਸ ਨੂੰ ਉਥੇ ਇਕ ਘੜਾ ਪਿਆ ਦੇਖਿਆ ਜਿਸ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਨਿਰਾਸ਼ ਹੋਇਆ ਪਰ ਉਸ ਨੇ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਹਾਰੀ।

“ਕਾਂ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਘੜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਛੋਟੇ ਛੋਟੇ ਰੋੜੇ ਪਏ ਹੋਏ ਹਨ। ਕਾਂ ਨੇ ਉਹ ਰੋੜੇ ਇਕ ਇਕ ਕਰਕੇ ਚੁੰਝ ਵਿਚ ਫੜ ਕੇ ਘੜੇ ਵਿਚ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਕਾਂ ਜਿਵੇਂ ਜਿਵੇਂ ਘੜੇ ਵਿਚ ਪਾਣੀ ਪਾਉਂਦਾ ਗਿਆ ਪਾਣੀ ਉਪਰ ਆ ਗਿਆ। ਅਖੀਰ ਪਾਣੀ ਘੜੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਕਾਂ ਬੜੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਪੀ ਸਕਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵੱਲ ਉੱਡ ਗਿਆ।”¹⁴ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਲੋੜ ਕਾਢ ਦੀ ਮਾਂ ਹੈ।

ਪਰਉਪਕਾਰ ਦਾ ਮਹੱਤਵ-ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਦਾਨੀ ਲੋਕ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ। ਜਿਹੜੇ ਹਰ ਸਾਲ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਨਾਲ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਹੋ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾਨੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਜਨਤਾ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਿਛੇ ਲਾਉਂਦੇ ਹਨ ਤੇ ਕਈ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਨਾਲ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲਈ ਦਾਨ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਅਜਿਹੇ ਮਨੁੱਖ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਦਿਲੋਂ ਪਿਆਰ ਤੇ ਇਜ਼ਤ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਕਈ ਅਮੀਰ, ਜਾਗੀਰਦਾਰੀ, ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਲੋਕਾਂ ਤੋਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਚੜਾਈ ਨਹੀਂ ਵੇਖੀ ਜਾਂਦੀ ਅਤੇ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਵਿਰੋਧ ਕਰਨ ਲਗਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨੁਕਸਾਨ ਪਹੁੰਚਾਉਂਦੇ ਹਨ। ਆਖਿਰ ਜਿੱਤ ਤੇ ਸਚਾਈ ਤੇ ਈਮਾਨਦਾਰੀ ਦੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

‘ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅਰਬ ਦੇਸ਼ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਲੋਕ ਉਸ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਤੇ ਹਮਦਰਦੀ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਈ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਮਾਰਨ ਲਈ ਹਮਲਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਹ ਭੱਜ ਕੇ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿਚ ਲੁੱਕ ਗਿਆ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਲੱਭਣ ਲਈ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰਾਂ ਇਨਾਮ ਦਾ ਐਲਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋੜਾ ਲੱਕੜਾਂ ਕੱਟ ਰਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਲੋੜ ਹੈ ਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਲੁਕਿਆ ਰਾਜਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿਉਂ ਨਾ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕੀਤੀ ਜਾਵੇ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੰਨ ਦਾਨ ਹੈ।

“ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ ਦਰਖਤਾਂ ਦੇ ਝੁੰਡ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਅਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋੜੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਮੈਂਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਲੈ ਚਲੋ, ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰੇ ਦੁੱਖ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣਗੇ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋੜਾ ਇਹ ਗੱਲ ਮੰਨਣ ਨੂੰ ਤਿਆਰ ਨਾ ਹੋਇਆ। ਐਨੇ ਨੂੰ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੇ ਸਿਪਾਹੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਲੱਭਦੇ-ਲੱਭਦੇ ਆ ਗਏ। ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਕੋਲ ਲੈ ਗਏ। ਪਰ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਮੈਂਨੂੰ ਇਹ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋੜੇ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਹੈ, ਇਸ ਲਈ ਇਨਾਮ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਦੁਚਿੱਤੀ ਵਿਚ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋੜੇ ਨੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸੱਚੋਂ ਸੱਚ ਦੱਸ ਦਿੱਤੀ। ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਜਿਸ ਨੂੰ ਨਫਰਤ ਕਰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਉਤੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ। ਬਜ਼ੁਰਗ ਜੋੜੇ ਨੂੰ ਪੰਜ ਸੌ ਮੋਹਰਾਂ ਇਨਾਮ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦੇ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਦੇਸ਼ ਬਣਾ ਲਿਆਂ।”¹⁵ ਇਸ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇ ਕੰਮ ਆਉਣਾ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡਾ ਪੁੰਨ ਹੈ।

ਲੋਕਧਰਾਈ ਸਰੋਕਾਰ

‘ਪਾਰਸ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਰਾਜਾ ਸੀ ਜੋ ਆਪਣੀ ਜਨਤਾ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਜੇਕਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਉਤੇ ਕੋਈ ਮੁਸੀਬਤ ਪੈਂਦੀ ਤਾਂ ਉਹ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਦਿਲੋਂ ਮਦਦ ਕਰਦਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਜਿਆਦਾ ਸੋਨਾਂ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦਿੰਦਾ ਤੇ ਉਹ ਵਿਅਕਤੀ ਰਾਤੋ ਰਾਤ ਅਮੀਰ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪਾਰਸ ਕਹਿਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਜਿਸ ਨੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਕਾਲਾ ਤਵਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਸੀ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਦੱਸੀ ਤੇ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਬਜ਼ੁਰਗ ਦੀ ਮਦਦ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ।

“ਰਾਜਾ ਮੁਆਨਾ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਇਨ੍ਹਾਂ ਗਲੀਆਂ ਵਿਚ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਤਕਲੀਫ਼ ਤਾਂ ਨਹੀਂ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਗਲੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਤਾ ਜਿਸ ਨੇ ਹੱਥ ਵਿਚ ਵੱਡਾ ਸਾਰਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਕਾਲਾ ਤਵਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ, ਉਸ ਵੱਲ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਘੋੜਾ ਖੜਾ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਸਲਾਮ ਕੀਤਾ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਰੇਸ਼ਮੀ ਪਜਾਮਾ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਔਰਤ ਤਵਾ ਉਸ ਦੇ ਪੈਰਾਂ ਨਾਲ ਰਗੜਨ ਲੱਗੀ ਤਾਂ ਉਹ ਕਾਲਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ, “ਮਾਤਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋ?”

“ਮਹਾਰਾਜ! ਆਪਣਾ ਲੋਹੇ ਦਾ ਤਵਾ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਰਗੜ ਰਹੀ ਹਾਂ।”

“ਕਿਉਂ?”

“ਮੈਂ ਸੁਣਿਆ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਪਾਰਸ ਹੋ। ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਚਰਨਾਂ ਨਾਲ ਤਵਾ ਰਗੜ ਕੇ ਸੀਨੇ ਦਾ ਬਨਾਉਣਾ ਚਾਹੁੰਦੀ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਸੋਨੇ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੈ।” ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਤਾ ਨੇ ਭੋਲੇ ਭਾਅ ਉਤਰ ਦਿੱਤਾ।

ਰਾਜਾ ਇਹ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਖੂਬ ਹੱਸਿਆ ਅਤੇ ਹਸਦਿਆਂ ਹਸਦਿਆਂ ਕਿਹਾ—“ਮੈਂ ਪਾਰਸ ਨਹੀਂ ਹਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਹੀ ਸਧਾਰਨ ਇਨਸਾਨ ਹਾਂ।”

ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਤਾ ਉਦਾਸ ਹੋ ਗਈ। ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਉਦਾਸ ਹੁੰਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਉਦਾਸ ਨਾ ਹੋ, ਮੈਂ ਪਾਰਸ ਨਹੀਂ ਹਾਂ ਪਰ ਤੇਰਾ ਤਵਾ ਸੋਨੇ ਦਾ ਬਣ ਗਿਆ ਹੈ।”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਮਾਤਾ ਨੂੰ ਤਵੇ ਦੇ ਭਾਰ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਸੋਨਾ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁੜੀ ਦੇ ਵਿਆਹ ਵਾਸਤੇ ਪੈਸੇ ਅਤੇ ਕਪੜੇ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਰਾਜੇ ਨੇ ਸੱਚੀ ਮੁੱਚੀ ਪਾਰਸ ਬਣਾ ਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤਾ।”¹⁶ ਇਸ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਅਪਣਾਉਣੇ ਚਾਹੀਦੇ ਹਨ।

ਪੰਜਾਬੀ ਪਕਵਾਨ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ-ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਬਹੁਤ ਪਕਵਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜੋ ਅਸੀਂ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਖਾਂਦੇ ਹੁੰਦੇ ਖਾਸ ਕਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਲੈ ਲਈਏ ਤਾਂ ਜੇਕਰ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਦੂਜੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਚੱਖਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਸੇ ਰੈਸਟੋਰੈਂਟ ਵਿਚ ਚਲਾ ਜਾਵੇ ਤਾਂ ਉਥੇ ਜਾਂ ਕੇ ਬੱਸ ‘ਦਾਲ ਮੱਖਣੀ’ ਹੀ ਮੰਗੇਗਾ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਸ ਨੇ ਖਾਧੀ ਨਾ ਹੋਵੇ ਪਰ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਉਹ ਸਾਰੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸਵਾਦ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਪਰ ਜੇਕਰ ਗਰੀਬ ਲੋਕਾਂ ਅਤੇ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰੀਏ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਕਦੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਥਾਵਾਂ ਤੇ ਖਾਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਕਿਉਂਕਿ ਅਜਿਹੀਆਂ ਥਾਵਾਂ ਵਿਚ ਪੈਸੇ ਬਹੁਤ ਲਗਦੇ ਹਨ। ਵਿਆਹ ਸ਼ਾਦੀਆਂ ਦੇ ਸਮੇਂ ਅਮੀਰ ਲੋਕਾਂ ਦਾ ਖਾਣਾ ਸ਼ਾਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਨਾਈਂ, ਸਾਂਸੀ ਆਦਿ ਨੀਵੀਆਂ ਜਾਤਾਂ ਨੂੰ ਦਾਣਾ ਫੱਕਾ, ਕਪੜੇ ਦਿੰਦੇ ਅਤੇ ਖਾਣ ਲਈ ਸਮਾਨ ਵੀ ਦਿੰਦੇ ਹੈ। ਜੱਟ ਲੋਕ ਆਪਣੇ ਕੁੜੀਆਂ ਦੇ ਵਿਆਹ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਭਾਜੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਤਿਉਹਾਰ ਤੇ ਮਠਿਆਈ ਆਦਿ ਭੇਜਦੇ ਹਨ ਤੇ ਉਹ ਅੱਗੇਉਂ ਵੀ ਕੁਝ ਖਾਣ ਲਈ ਸਮਾਨ ਜਾ ਹੋਰ ਵਧੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

‘ਗੁਲਗਲੇ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਬਚਨ ਨਾਂ ਦਾ ਰਾਜਾ (ਨਾਈ) ਅਤੇ ਉਸਦੀ ਪਤਨੀ ਬਹੁਤ ਸੋਹਣਾ ਜੀਵਨ ਬਤੀਤ ਕਰ ਰਹੇ ਹੋਏ ਹਨ ਤੇ ਜਦੋਂ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵਿਆਹ ਹੁੰਦਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਉਹੀ ਸੰਭਾਲਦੇ ਤੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਦੋਂ ਉਹ ਜੱਟ ਦੀ ਕੁੜੀ ਦੇ ਸਹੁਰੇ ਘਰ ਤਿਉਹਾਰ ਦੀ ਮਨਿਆਈ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਉਸਦੀ ਆਓ ਭਗਤ ਵਿਚ ਖਾਣਾ ਖਵਾਇਆ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਅਤੇ ਆਉਂਦੇ ਵਕਤ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਖਾਣ ਲਈ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆਂ ਚੀਜ਼ ਗੁਲਗਲੇ ਦਿੱਤੇ ਜੋ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਵਾਦ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਨਾ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆਂ ਉਸ ਨੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਭੁੱਖ ਲੱਗਣ ਤੇ ਸਾਰੇ ਖਾ ਲਏ ਅਤੇ ਵਾਪਿਸ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦੇ ਸਮੇਂ ਉਸਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀਆਂ ਆਈਆਂ ਜੋ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ।

“ਬਚਨ ਰਾਜਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਥੇ ਇਕ ਖਾਲ ਸੀ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਮੂਡ ਵਿਚ ਟੱਪਣ ਲੱਗਾ ‘ਹੰਭੜੇ’ ਬੋਲਦਾ ਸੀ। ਸੋ ਅੱਜ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ‘ਹੰਭੜੇ’ ਨਿਕਲ ਗਿਆ। ਖਾਲ ਟੱਪਣ ਦੀ ਦੇਰ ਸੀ, ਉਸ ਨੂੰ ਗੁਲਗੁਲੇ ਭੁੱਲ ਗਏ ਅਤੇ ‘ਹੰਭੜੇ’ ‘ਹੰਭੜੇ’ ਕਰਦਾ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।”

ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਵਹੁਟੀ ਨੂੰ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਸੁਣਾਇਆ ਅਤੇ ਇਹ ਵੀ ਦੱਸਿਆ, ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਖਾਣ ਲਈ ‘ਹੰਭੜੇ’ ਬਣਾ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਉਹ ਏਨੇ ਈ ਸਵਾਦ ਸੀ ਕਿ ਮੈਂ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਉਠ ਕੇ ‘ਹੰਭੜੇ’ ਬਣਾ ਅਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਖਾਵਾ ਅਤੇ ਤੂੰ ਵੀ ਖਾ।

“ਹੰਭੜੇ? ਹੰਭੜੇ ਕੀ ਹੁੰਦੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ। ਮੈਂ ਖਾਣੇ ਕੀ ਨੇ ਮੈਂ ਤੇ ਨਾਂ ਈ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸੁਣਿਆ ਏ।” ਉਸਨੇ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਭਲੀਏ ਲੋਕੇ, ਤੈਨੂੰ ‘ਹੰਭੜੇ’ ਨਹੀਂ ਪਤਾ? ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੋ ਗਈ ਤੈਨੂੰ ਆਪਣੀ ਅਤੇ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ, ਤੈਨੂੰ ਹੰਭੜੇ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣੇ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਆਉਂਦਾ ਤੈਨੂੰ ਸਵਾਹ ਏ।”¹⁷

ਇੰਝ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਆਇਆ ਤੇ ਉਹ ਗੁਸੇ ਵਿਚ ਗਲਤ ਬੋਲੀ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਆਪਿਸ ਵਿਚ ਲੜਾਈ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਾਰਿਆ ਤੇ ਇਸੇ ਨਾਲ ਗੁਆਂਡਣ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਵੇ ਬਚਨਿਆਂ ਤੂੰ ਤਾਂ ਵਿਚਾਰੀ ਨੂੰ ਕੁੱਟ-ਕੁੱਟ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਮੂੰਹ ਗੁਲਗਲੇ ਵਰਗਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਯਾਦ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ‘ਹੰਭੜੇ’ ਨਹੀਂ ‘ਗੁਲਗੁਲੇ’ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਤੋਂ ਮੁਆਫੀ ਮੰਗੀ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਹੁਣ ਗੁਲਗਲੇ ਬਣਾ ਪਰ ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ ਮੈਂ ਮੁਆਫ ਤਾਂ ਕਰਨਾ ਹੈ ਜੇ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਗੁਲਗਲੇ ਬਣਾ ਕੇ ਖੁਆਵੇਂਗਾ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਕਿਹਾ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੀ ਜਾ ਮੈਂ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਖੁਆਏ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਖਾਂਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਖੁਸ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਰਿਸ਼ਤੇ ਨਿਭਾਉਣੇ ਹਨ ਤਾਂ ਛੋਟੀਆਂ ਮੋਟੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਨੂੰ ਮੁਆਫ ਕਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਈ ਜੀਵਨ ਸੁਖਾਲਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ।

ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਮਹੱਤਤਾ-ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਲੋਕ ਅਜਿਹੇ ਹਨ ਜੋ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਹਨ ਕਿ ਬੰਦਾ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਜੇਕਰ ਇਹ ਸੋਚਿਆ ਜਾਵੇ ਕਿ ਉਸ ਬੰਦੇ ਕੋਲੋਂ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਕਿਵੇਂ ਆਇਆ ਉਹ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਤ ਦੀ ਹੀ ਦੇਣ ਹੈ ਜੋ ਲੋਕ ਐਨੇ ਅਮੀਰ, ਪੂੰਜੀਪਤੀ ਤੇ ਰਾਜੇ ਮਹਾਰਾਜੇ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਹ ਸਭ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦੀ ਹੀ ਮਿਹਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।

‘ਦਾਤਾ’ ਕਹਾਣੀ ਜਿਸ ਤੋਂ ਭਾਵ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਅਕਾਲ ਪੁਰਖ ਸਭ ਨੂੰ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ ਸਾਰਿਆ ਦੀਆਂ ਲੋੜਾਂ ਉਹ ਹੀ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਬੰਦਾ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ। ਇਕ ਦਿਨ ਰਾਜਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਖੇਡਦਾ ਹੋਇਆ ਗਰਮੀ ਕਰਕੇ ਕਿਸੇ ਕਿਸਾਨ ਕੋਲ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਗੰਨਿਆਂ ਦੀ ਰੌਹ ਪਿਆਈ ਤਾਂ ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ ਜੇ ਕੋਈ ਕੰਮ ਹੋਵੇ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰ ਦਸੀ ਤੇ ਕੁਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਉਹੀ ਕਿਸਾਨ ਜਿਸ ਦੀਆਂ ਫ਼ਸਲਾਂ ਬਾਰਸ਼ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸੋਕੇ ਦੀ ਹਾਲਤ ਵਿਚ ਹਾਲਤ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਦੀ ਪਤਨੀ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੂੰ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਕੋਲੋਂ ਮਦਦ ਮੰਗ ਲੈ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤ ਕੋਲ ਗਿਆ ਰਾਜੇ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਭੋਜਨ ਕਰਾਇਆ। ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਮ ਪਈ ਤਾਂ ਰਾਜਾ ਪਾਠ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਿਆ। ਕਿਸਾਨ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਬਿਆਨ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹੈ:-

ਜਦੋਂ ਰਾਜੇ ਦੀ ਅਰਦਾਸ ਖਤਮ ਹੋਈ ਤਾਂ ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ, “ਤੁਸੀਂ ਰੱਬ ਕੋਲੋਂ ਕੀ ਮੰਗ ਰਹੇ ਸੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਕੋਈ ਕਮੀ ਨਹੀਂ?” ਰਾਜੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਉਸ ਦਾ ਦਿੱਤਾ ਸਭ ਕੁਝ ਹੈ ਪਰ ਹੋਰ ਵਾਧੇ ਲਈ ਅਤੇ ਤੰਦਰੁਸਤੀ ਲਈ ਮੈਂ ਉਸ ਕੋਲ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਮੰਗਦਾ ਹਾਂ।”

ਕਿਸਾਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਮਦਦ ਮੰਗਣ ਆਇਆ ਸਾਂ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੋਲੋਂ ਸਭ ਕੁਝ ਮੰਗਦੇ ਪਏ ਹੋ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਹੁਣ ਉਸ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਮੰਗਾਂਗਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਨਹੀਂ।”¹⁸

ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਕਿਸਾਨ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ। ਘਰ ਆ ਕੇ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪਤਨੀ ਨੂੰ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝਾਈ ਕਿ ਉਹ ਤਾਂ ਆਪ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੋਲੋਂ ਮੰਗਦਾ ਪਿਆ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਦੇਣਾ ਹੈ ਹੁਣ ਮੈਂ ਵੀ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਮੰਗਾਂਗਾ। ਇਸ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬੰਦਾ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕਦਾ, ਉਹ ਦਾਤਾ ਹੀ ਸਭ ਕੁਝ ਦੇਣ ਵਾਲਾ ਹੈ।

‘ਮੋਰ ਦੇ ਖੰਭ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ਿਵਜੀ ਅਤੇ ਪਾਰਬਤੀ ਜੋ ਕਿ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਰਹੇ ਸੀ ਤੇ ਪਾਰਬਤੀ ਥੱਕ ਗਈ ਤੇ ਉਹ ਕਿਸੇ ਰੁੱਖ ਹੇਠ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਲਈ ਲੇਟ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ। ਲਾਗੇ ਹੀ ਮੋਰ ਤੇ ਮੋਰਨੀ ਚੋਗਾ ਚੁਗਦੇ ਪਏ ਸੀ ਮੋਰ ਨੇ ਦੇਖਿਆ ਕੇ ਪਾਰਬਤੀ ਦੇ ਮੂੰਹ ਤੇ ਧੁੱਪ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਰੁੱਖ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਤੋੜ ਕੇ ਪੱਖਾ ਬਣਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਪਾਰਬਤੀ ਨੂੰ ਝੱਲਣ ਲੱਗਾ। ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁਝ ਵੇਖ ਲਿਆ ਤੇ ਏਨੇ ਨੂੰ ਪਾਰਬਤੀ ਦੀ ਵੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ ਗਈ ਉਹ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੋਰ ਨੂੰ ਵਰ ਦਿੱਤਾ ਜੋ ਇਸ ਤਰਾਂ ਹੈ।

ਸ਼ਿਵਜੀ ਪਾਰਬਤੀ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ, “ਇਹ ਮੋਰ ਬਹੁਤ ਚੰਗਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੇ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਪੱਖਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ ਅਤੇ ਤੈਨੂੰ ਝੱਲ ਕੇ ਗਰਮੀ ਤੋਂ ਬਚਾਈ ਰੱਖਿਆ। ਇਸ ਨੂੰ ਵਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਤੂੰ ਦੱਸ ਇਸਨੂੰ ਕੀ ਵਰ ਦੇਈਏ?”

ਪਾਰਬਤੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਮੋਰ ਨੂੰ ਇਕ ਖੂਬਸੂਰਤ ਪੱਖਾ ਦੇ ਦਿਓ, ਜੋ ਹਮੇਸ਼ਾ ਉਸ ਦੇ ਕੋਲ ਰਹੇ। ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਜੱਲ ਦਾ ਇਕ ਛੱਟਾ ਉਸ ਪੱਖੇ ਉਪਰ ਛਿੜਕਿਆ। ਰੱਬ ਦੀ ਕਰਨੀ ਉਹ ਟਾਹਣੀਆਂ ਅਤੇ ਪੱਤਿਆਂ ਦਾ ਪੱਖਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਰੰਗਾਂ ਦੇ ਖੰਡਾਂ ਵਿਚ ਬਦਲ ਗਿਆ। ਸ਼ਿਵਜੀ ਨੇ ਮੋਰ ਦੀ ਪਿੱਠ ਨਾਲ ਉਹ ਰੰਗ-ਬਰੰਗੇ ਖੰਡ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤੇ। ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਪਿਆਰੇ ਅਤੇ ਖੂਬਸੂਰਤ ਖੰਡ ਹਰੇਕ ਮੋਰ ਦਾ ਵਿਰਸਾ ਹਨ। ਮੋਰਨੀ ਨੂੰ ਇਹ ਪੱਖਾ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ।¹⁹ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸੇਵਾ ਦਾ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਗਵਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ।

ਪਰਿਵਾਰਕ ਸਰੋਕਾਰ

ਰਿਸ਼ਤਿਆਂ ਦੀ ਅਹਿਮੀਅਤ-ਦੁਨੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਂ ਈ ਇਕ ਐਸਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਹੈ ਜੋ ਪਰਿਵਾਰ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਮਾਂ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀ ਹਰ ਖੁਸ਼ੀ ਲਈ ਯਤਨ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਪੂਰੇ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਅਜਿਹੀਆਂ ਵੀ ਮਾਂਵਾਂ ਹੋਣਗੀਆਂ ਜੋ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਦੀ ਗੈਰ ਮੌਜੂਦਗੀ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਖੁਦ ਪਾਲਦੀਆਂ ਹਨ। ਅਜਿਹੀ ਸਥਿਤੀ ਵਿਚ ਜਾਂ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪਤੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਕਿਸੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਤੇ ਸਰ ਕਰਨ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਰ ਗਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਪਤੀ ਦੀ ਮੌਤ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਦੇਖ-ਭਾਲ ਕਰਨੀ ਬਹੁਤ ਔਖੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਕਮਾਈ ਦਾ ਸਾਧਨ ਮਾਂ ਖੁਦ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਕਾਫੀ ਹੱਦ ਤੱਕ ਲੋੜਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਮਾਂ-ਪਿਓ, ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਲੈਣੀ ਹੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ।

‘ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਬੱਚਾ ਜਿਸ ਦਾ ਪਿਤਾ ਸਿਰ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਕੁਝ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੁੱਧ, ਘਿਓ, ਨਾਨਕੇ ਘਰ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ, ਆਦਿ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦੇਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਦੂਜਿਆਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਾਂਗ ਮੋਟਾ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਸਕੇ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸਾਥੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਹਾਰ ਦਾ ਮੂੰਹ ਨਾ ਵੇਖਣਾ ਪਵੇ ਪਰ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਉਸਦੀ ਖੁਰਾਕ ਵੱਲ ਪੂਰਾ ਧਿਆਨ ਨਹੀਂ ਦੇ ਸਕੀ ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਨਾਨਕੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕਹਿੰਦੀ ਹੈ ਤਾਂ ਹੋ ਉਹ ਕੋਲ ਮੱਝਾਂ, ਦੁੱਧ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਥੇ ਮੋਟਾ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋਕੇ ਆ ਸਕੇ। ਗੋਲੂ ਜੰਗਲ ਦੇ ਰਸਤੇ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲਾਂ ਪੂਰੀਆਂ ਕਰਦਾ ਹੋਇਆ ਨਾਨਕੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਤਰ੍ਹਾਂ-ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਖੁਆਇਆ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ ਤੇ ਇਕ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਘਰ ਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅਜਿਹੇ ਵਿਸ਼ਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜੋ ਸਾਡੀ ਰੋਜ਼ ਮਰਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਆਮ ਵਾਪਰਦੇ ਹਨ। ਬੇਰੁਜ਼ਗਾਰੀ, ਬੱਚਿਆਂ ਦੀਆਂ ਈਛਾਵਾਂ, ਅਮੀਰ ਲੋਕ, ਪੇਕੇ ਘਰ ਦੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ, ਮਾਂ ਵੱਲੋਂ ਨਸੀਹਤ ਦੇਣੀ, ਦਲੇਰੀ, ਮਹਿਮਾਨਾਂ ਦੀ ਆਉ-ਭਗਤ ਕਰਨੀ, ਆਦਿ ਗੱਲਾਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

“ਗੋਲੂ ਆਪਣੇ ਦੋਸਤਾਂ ਸਾਥੀਆਂ ਨਾਲ ਜਦੋਂ ਵੀ ਖੇਡਦਾ ਤਾਂ ਉਹ ਹਾਰ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਇਕ ਦਿਨ ਹਾਰ ਕੇ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਦੁੱਧ, ਲੱਸੀ ਪੀਣ ਨੂੰ ਅਤੇ ਮੱਖਣ-ਘਿਓ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿਆ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਵੀ

ਆਪਣੇ ਵਾਂਗ ਤਗੜਾ ਹੋ ਜਾਵਾਂ ਅਤੇ ਖੇਡਾਂ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੋਲੋਂ ਜਿੱਤ ਸਕਾ।” ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਅੱਥਰੂ ਆ ਗਏ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਪੁੱਤਰ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ, “ਪੁੱਤਰਾਂ! ਏਥੇ ਤੈਨੂੰ ਦੋ ਵੇਲੇ ਦੀ ਜੇ ਸੁੱਕੀ ਰੋਟੀ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਏ ਤਾਂ ਵੀ ਤੂੰ ਗਨੀਮਤ ਸਮਝ। ਇਸ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤਾਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁਝ ਨਹੀਂ ਖਵਾ ਸਕਦੀ। ਤੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ, ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਚਲਾ ਜਾ। ਉਹ ਕਾਫੀ ਪੈਸੇ ਵਾਲੇ ਹਨ। ਤੂੰ ਉਥੇ ਰਹਿ ਪਈ। ਨਾਨੀ ਤੈਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਮੱਖਣ, ਘਿਓ ਵੀ ਦਵੇਗੀ ਅਤੇ ਪੀਣ ਲਈ ਦੱਧ ਵੀ ਦਵੇਗੀ। ਉਥੇ ਗੋਲੂਆਂ ਕਿਸੇ ਚੀਜ਼ ਦੀ ਘਾਟ ਨਹੀਂ। ਘਰ ਵਿਚ ਚਾਰ-ਚਾਰ, ਪੰਜ-ਪੰਜ ਲਵੇਰੀਆਂ ਬੱਝੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਬਣਾ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਨਾ ਆ ਜਾਈ।” ਗੋਲੂ ਨਾਨੀ ਦੇ ਪਿੰਡ ਤੁਰ ਪਿਆ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਘੰਟੇ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਜੰਗਲ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚੋਂ ਲੰਘਦੇ ਹੋਏ ਉਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਚੀਤਾ ਆ ਗਿਆ। ਚੀਤਾ ਵੇਖ ਕੇ ਗੋਲੂ ਘਬਰਾ ਗਿਆ ਫਿਰ ਮਾਂ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਕਿ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਜਾਨਵਰ ਕੋਲੋਂ ਡਰਨਾ ਨਹੀਂ। ਐਨੇ ਦੇਰ ਵਿਚ ਚੀਤਾ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

“ਉਏ! ਕੌਣ ਹੈ ਤੂੰ?” ਚੀਤਾ ਉਚੀ ਸੁਰ ਵਿਚ ਬੋਲਿਆ।

“ਮੈਂ ਗੋਲੂ ਆ ਜੀ।” ਗੋਲੂ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਮੈਨੂੰ ਬੜੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਏ, ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖਾਣਾ ਹੈ।”

“ਮੈਂ ਬਹੁਤ ਛੋਟਾ ਤੇ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਤੁਹਾਡੀ ਭੁੱਖ ਪੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ।

ਮੈਂ ਨਾਨੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ-

ਨਾਨੀ ਦੇ ਘਰ ਜਾਵਾਂਗਾਂ,

ਲੱਡੂ ਪੇੜੇ ਖਾਵਾਂਗਾਂ,

ਮੋਟਾ ਹੋ ਕੇ ਆਵਾਂਗਾਂ,

ਫਿਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਖਾਈ।”

“ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਹੈ ਤੇਰੀ। ਤੂੰ ਜਲਦੀ ਜਲਦੀ ਮੋਟਾ ਹੋ ਕੇ ਆ ਤਾਂ ਜੋ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਖਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਭੁੱਖ ਮਿਟਾ ਸਕਾ।” ਚੀਤਾ ਗੋਲੂ ਦੀ ਗੱਲ ਨਾਲ ਸਹਿਮਤ ਹੁੰਦਾ ਬੋਲਿਆ।²⁰

ਇੰਝ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਉਸਨੂੰ ਭਾਲੂ, ਸ਼ੇਰ ਮਿਲੇ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਉਸੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਆ ਗਏ। ਗੋਲੂ ਆਪਣੇ ਨਾਨਕੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਨਾਨੀ ਗੋਲੂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਮਿਲੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਟੱਬਰ- ਮਾਮੇ, ਮਾਮੀਆਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਪਿਛੇ ਫਿਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਦੁੱਧ ਪਿਲਾਂ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੇੜੇ ਖੁਵਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਉਸਦਾ

ਬਹੁਤ ਧਿਆਨ ਰੱਖਿਆ। ਗੋਲੂ ਮਹੀਨੇ ਵਿਚ ਹੀ ਮੋਟਾ ਤਾਜ਼ਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਹ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਦਾ ਅਸਲੀ ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ ਬਣ ਗਿਆ ਅਤੇ ਡੇਢ ਕੁ ਮਹੀਨਾ ਰਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬੱਚਦਾ ਬਚਾਉਂਦਾ ਆਪਣੀ ਮਾਂ ਕੋਲ ਪੁੱਜਾ ਹੁਣ ਉਸਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਖੁਸ਼ੀ ਦੇ ਹੰਝੂ ਸਨ।”

ਉਪਰੋਕਤ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੁਆਰਾ ਰਚਿਤ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਅਧਿਐਨ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਧ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ, ਲੋਕਧਰਾਈ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਚਿਤਰਨ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ ਰਖਦੇ ਹਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਜਿਆਦਾ ਮਹੱਤਤਾ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਜੋਸ਼ੀ ਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ), ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਬਦਲਦੇ ਪਰਿਪੇਖ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰਗੁੰ, ਪੰਨਾ- 35
2. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ-5
3. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜਾਦਾ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 7
4. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 6,7
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 13
6. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 20,21
7. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 23
8. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 8,9
9. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 54
10. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜਾਦਾ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 13
11. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਚੌਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 19,20
12. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 23,24
13. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 26,27
14. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 21
15. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜਾਦਾ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 5
16. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 32
17. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ-11
18. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜਾਦਾ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 11
19. ਉਹੀ, ਪੰਨਾਂ- 28
20. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਚੰਡੀਗੁੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 4,5

ਅਧਿਆਇ ਚੌਥਾ

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪਗਤ ਅਧਿਐਨ

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਗਿਣੇ-ਚੁਣੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਮ ਹੈ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਇਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਬਾਲ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਪੂਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਣੂ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੌਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਰਤੀ ਹੈ; ਟਕਸਾਲੀ ਬੋਲੀ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਹੈ; ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਰਾਹੀਂ ਗੱਲ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਹੈ। ਵਾਰਾਤਾਲਾਪ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜ਼ਰੀਏ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸਿੱਖਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰੋਚਿਕਤਾ ਵਧਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਨ ਵੀ ਸੁਚੱਜੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।

ਗੋਂਦ/ਪਲਾਟ

ਪਲਾਟ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਕੋਈ ਵੀ ਰਚਨਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਪਲਾਟ ਅਥਵਾ ਗੋਂਦ ਅਜਿਹਾ ਬੁਨਿਆਦੀ ਤੱਤ ਹੈ ਜਿਹੜਾ ਸਾਹਿਤਕ ਰਚਨਾ ਦੇ ਢਾਂਚੇ ਦੀ ਸਰੰਚਨਾ ਕਰਦਾ ਹੈ। ਗੋਂਦ ਦਾ ਅਰਥ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਮਟਕਾਉਣਾ, ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਕਰਮਾਂ ਨੂੰ ਜੋੜਨਾ ਹੈ। ਪਲਾਟ ਦਾ ਕੰਮ ਘਟਨਾਵਾਂ ਨੂੰ ਤਰਾਸ਼-ਤਰਾਸ਼ ਕੇ ਇਉਂ ਜੋੜਨਾ, ਬੰਨਣਾ, ਖਿਲਾਰਨਾ ਤੇ ਚਮਕਾਉਣਾ ਹੈ ਕਿ ਸਾਰੀਆਂ ਘਟਨਾਵਾਂ ਇਕ-ਮੁਖੀ ਹੋ ਜਾਣ ਅਤੇ ਬੱਝਵਾਂ, ਇਕਸੁਰ ਪ੍ਰਭਾਵ ਸਿਰਜ ਸਕਣ। ਗੋਂਦ ਦਾ ਵੀ ਇਹੀ ਕੰਮ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਰੰਭ, ਸਿਖਰ ਅਤੇ ਅੰਤ ਨੂੰ ਵਿਧੀਪੂਰਕ ਠੀਕ ਥਾਂ ਤੇ ਸਮੇਂ 'ਤੇ ਲਿਆਵੇ ਤਾਂ ਜੋ ਪ੍ਰਭਾਵ ਤੇਜ਼ ਹੋ ਸਕੇ। 'ਬਾਲ ਜੀਵਨ ਵਿਚ ਵਾਪਰੀ ਕੋਈ ਘਟਨਾ, ਪਰਾਸਰੀਰਕਤਾ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧ, ਵਰਤਮਾਨ ਪ੍ਰਸਥਿਤੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀ ਜਾਂ ਜੀਵ-ਜੰਤੂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖੀ ਘਟਨਾ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜੀ ਕੋਈ ਘਟਨਾ ਹੀ ਪਲਾਟ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜੋ ਕਿਸੇ ਪੱਖ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਕੇ ਬਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਤੰਦ ਨੂੰ ਮੁੱਢ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੰਤ ਤੱਕ ਜੋੜੀ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਪਲਾਟ ਹੀ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਆਧਾਰ ਹੁੰਦਾ ਹੈ।

ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਸੁਜਾਨ ਸਿੰਘ ਅਨੁਸਾਰ:-

“ਪਲਾਟ ਬਾਰੇ ਮੇਰੇ ਵਿਚਾਰ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹਨ, ਕੀ ਪਲਾਟ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ? ਪਲਾਟ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਢਾਂਚਾ ਹੈ। ਸਰੀਰ ਵਿਚੋਂ ਪਿੰਜਰ ਕੱਢ ਕੇ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੀ ਰਹਿ ਜਾਵੇਗਾ?”²

ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਘਟਨਾਵਾਂ ਤੇ ਸਥਿਤੀਆਂ ਦੀ ਜਿਥੇ ਮਿਕਦਾਰ ਜਿਆਦਾ ਹੁੰਦੀ ਹੈ, ਉਥੇ ਉਹ ਇਕ ਗੋਲਾਈ ਵਿਚ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ। ਅੰਤ ਵਿਚ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ, ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਠਿਕਾਣੇ ਲਗਾਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ, ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਠਿਕਾਣੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਬਾਲਗ ਪਾਠਕਾਂ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਸਿਖਿਆ ਵੀ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਨ

ਗੋਂਦ ਵਾਂਗ ਪਾਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਬੜਾ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਤਰਾਂ ਬਿਨ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖੀ ਨਹੀਂ ਜਾ ਸਕਦੀ। ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਦੀ ਕਲਾ ਦਾ ਕਮਾਲ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਚੋਣ ਕਰਨ ਵਿਚ ਨਹੀਂ, ਸਗੋਂ ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਨ ਵਿਚ ਹੈ। ਕਹਾਣੀਕਾਰ ਪੰਛੀ, ਜਾਨਵਰ, ਬੱਚੇ, ਬੁੱਢੇ, ਜਵਾਨ, ਅਮੀਰ, ਗਰੀਬ, ਔਰਤ ਮਰਦ ਗੱਲ ਕੀ ਕਿਤਿਉਂ ਵੀ ਪਾਤਰ ਲੈ ਸਕਦਾ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰੋਚਿਕਤਾ ਨੂੰ ਵਧਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਢੰਗ ਨਾਲ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਭਾਵ ਇਹ ਕਿ ਹੈ ਕਿ ਜਾਨਵਰਾਂ ਅਤੇ ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਮਨੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਨਾਲ ਜੋੜਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਅਤੇ ਜਾਨਵਰਾਂ ਵਿਚ ਵੀ ਦੋਹਾਂ ਦਾ ਸੁਭਾਅ ਸਮਾਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਜਿਵੇਂ- ਲੂੰਮੜੀ ਤੇ ਖਰਗੋਸ਼ ਨੂੰ ਚਲਾਕ ਮਨੁੱਖ ਵਾਸਤੇ ਲਿਆ ਹੈ, ਸ਼ੇਰ ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਨੂੰ ਨਿਰਦਈ ਤੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਲਈ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ, ਕੱਛੂਕੁੰਮੇ ਨੂੰ ਸੁਸਤ ਪਰ ਹਿੰਮਤ ਨਾ ਹਾਰਨ ਵਾਲੇ ਮਨੁੱਖ ਵਜੋਂ ਰਤਿਆ ਹੈ, ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੂੰ ਰਾਖੀ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆ ਵਜੋਂ ਪ੍ਰਸਤੁਤ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਭੇਡਾਂ ਨੂੰ ਭੋਲੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਜੋਂ ਵਰਤਿਆ ਗਿਆ ਹੈ, ਕੇਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ, ਇਸ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਇੱਕਲੇ ਜਾਨਵਰ ਪਾਤਰ ਵੀ ਲਏ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਕੀੜੀ ਨੂੰ ਕੋਮਲ ਦਿਲ ਅਤੇ ਮਿਹਨਤੀ, ਬੀਂਡੇ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਰਤੀ, ਜਿਨਾਂ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਇਉਂ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ।

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ‘ਮਾਣ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸ਼ੇਰ ਦੇ ਪਾਤਰ ਰਾਹੀਂ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਇਸ ਕਿਸਮ ਦੇ ਬਹੁਤ ਲੋਕ ਬਹੁਤ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਹ ਦਾਦਾਗਿਰੀ ਬਹੁਤ ਥੋੜੇ ਸਮੇਂ ਤੱਕ ਹੀ ਚੱਲਦੀ ਹੈ ਪਰ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਇਨਸਾਨ ਨੇ ਇਹ ਅਤਿਆਚਾਰ ਬਰਦਾਸ਼ਤ ਕੀਤੇ ਹੁੰਦੇ ਹਨ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦਾ ਇਸ ਲਈ ਸਮਾਂ ਤੇ ਮੌਕਾਂ ਆਉਣ ਤੇ ਉਹ ਆਪਣੇ ਅਤਿਆਚਾਰ ਦਾ ਬਦਲਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ ਅਤੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵੀ ਸਾਰੇ ਜਾਨਵਰ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਆ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾਂ ਕਹਿ ਕੇ ਜਾਂਦੇ ਅਤੇ ਬਲਦ ਨੇ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਜਖਮੀ ਹੀ ਕਰ

ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਉਸਦਾ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ‘ਮਾਣ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਆਪਣੀ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਜਵਾਨੀ ਦਾ ਮਾਣ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਚਾਹੀਦਾ।

“ਇਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਇਕ ਸ਼ੇਰ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਵਾਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮੌਜ-ਮਸਤੀ ਕੀਤੀ। ਆਪਣੀ ਲੋੜ ਤੋਂ ਕਈ ਗੁਣਾ ਜਿਆਦਾ ਜਾਨਵਰਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰਦਾ ਰਿਹਾ। ਕਈ ਜਾਨਵਰਾਂ ਦੇ ਤਰਲੇ ਕਰਨ ਉਪਰ ਵੀ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦੀ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣਦਾ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਾਰੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਜਾਨਵਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਸਨ। ਉਹ ਇੱਕਠੇ ਹੋ ਕੇ ਕਈ ਸਕੀਮਾਂ ਘੜਦੇ ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਇਕ ਨਾ ਚਲਦੀ। ਸਮਾਂ ਬੀਤਦਾ ਗਿਆ। ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਜਵਾਨੀ ਢੱਲਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਉਸ ਦੇ ਸਰੀਰ ਵਿਚ ਉਹ ਤਾਕਤ ਅਤੇ ਫੁਰਤੀ ਨਾ ਰਹੀ ਉਹ ਮਸਾਂ ਗੁਜ਼ਾਰੇ ਜੋਗਾ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਸੀ।”³

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਅਸੀਂ ਆਮ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਮਨੁੱਖ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਲੋਕ ਉਸ ਦਾ ਉਹੀ ਨਾਮ ਰੱਖ ਦਿੰਦੇ ਹਨ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਭਾਵ ਕਿ ਜੇ ਉਸਦਾ ਅਸਲੀ ਨਾਮ ਹੈ ਉਸਦੇ ਵਜੋਂ ਮਨੁੱਖ ਨਹੀਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸਗੋਂ ਜੋ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਉਹੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਉਸ ਨਕਲੀ ਨਾਮ ਵਜੋਂ ਜਾਣਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚਲੇ ਆਪਸੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਦੱਸਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਆਦਮੀ ਸਿਰਫ ਨੇਕੀ ਰਾਮ ਦਾ ਘੋੜਾ ਚੁਸਤ ਚਲਾਕੀ ਨਾਲ ਲੈਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਜਦਕਿ ਨੇਕੀ ਰਾਮ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਿਮਰਤਾ ਤੇ ਦੂਜਿਆਂ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਇਨਸਾਨ ਸੀ। ਨੇਕੀ ਰਾਮ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਲੋਕ ਸੱਚ-ਮੁੱਚ ਬੀਮਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੇ ਹਨ ਤੇਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਮਦਦ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਤਾਂ ਉਹ ਆਦਮੀ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਚਾਹਿਆ ਨੇਕੀ ਰਾਮ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਰ ਇਕ ਦੁਖੀ ਬੰਦੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਨਸਾਨ ਨੂੰ ਕਦੇ ਝੂਠ ਬੋਲ ਕੇ ਕੋਈ ਵੀ ਚੀਜ਼ ਪ੍ਰਾਪਤ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ।

ਜਿਵੇਂ-

“ਨੇਕੀ ਰਾਮ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬੜੇ ਠਰੁੰਮੇ ਨਾਲ ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਭਰਾਵਾਂ! ਤੈਨੂੰ ਘੋੜਾ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਵੇਸੈ ਕਹਿ ਦਿੰਦਾ ਤੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਲਾ ਕਿ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।”

“ਕਿਉ?” ਬਿਮਾਰੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਆਦਮੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਇਹ ਗੱਲ ਹੁਣ ਸਾਰਿਆ ਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਏਗੀ ਕਿ ਤੂੰ ਬੀਮਾਰ ਨਹੀਂ ਹੈ ਅਤੇ ਤੂੰ ਬੀਮਾਰੀ ਤੇ ਲਾਚਾਰੀ ਦਾ ਬਹਾਨਾ ਕਰਕੇ ਘੋੜੇ ਉਪਰ ਚੜਿਆ ਅਤੇ ਫਿਰ ਘੋੜੇ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਥੱਲੇ ਸੁਟ ਕੇ ਘੋੜਾ ਦੋੜਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ।” ਨੇਕੀ ਰਾਮ ਨੇ ਕਿਹਾ

“ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਏ ਮੇਰਾ ਕੀ ਜਾਣਾ ਹੈ?”⁴

ਅਗਿਆਨਤਾ' ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਅਨਪੜਤਾ ਨੂੰ ਇਕ ਲਕੜਹਾਰੇ ਪਾਤਰ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਹੈ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ ਤੇ ਲੱਕੜਹਾਰ ਦੀ ਗੱਲ ਬਾਤ ਤੋਂ ਹੀ ਲੱਕੜਹਾਰ ਦੀ ਬੇਵਕੂਫੀ ਦਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹਾਈ ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਤਾ ਰੱਖਦੀ ਹੈ ਤੇ ਹਰ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਨੀ ਚਾਹੀਦੀ ਹੈ ਇਸ ਤੋਂ ਵਾਂਝੇ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀ ਲੱਕੜਹਾਰੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਮਤੀ ਚੀਜ਼ਾਂ ਦੀ ਪਛਾਣ ਕਰਨਾ ਭੁੱਲ ਜਾਵਾਂਗੇ। ਜਿਵੇਂ-

“ਲੱਕੜਹਾਰਾ ਵਪਾਰੀ ਕੋਲ ਕੋਲਿਆਂ ਦਾ ਸੌਦਾ ਕਰਕੇ ਅਤੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕਿ ਮੁੜਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਵਪਾਰੀ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਕੁਹਾੜੀ ਦੇ ਦਸਤੇ ਤੇ ਪਈ ਤੇ ਵਪਾਰੀ ਨੇ ਉਸ ਕੋਲ ਕੁਹਾੜਾ ਮੰਗਿਆ ਅਤੇ ਹੱਥ ਫੇਰ ਕੇ ਸੁੰਘ ਕੇ ਦੇਖਿਆ ਅਤੇ ਵਪਾਰੀ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਇਸ ਗਰੀਬ ਜਿਹੇ ਲੱਕੜਹਾਰੇ ਨੇ, ਜਿਸ ਨੇ ਐਨੀ ਮਿਹਨਤ ਨਾਲ ਕੋਲੇ ਬਣਾ ਕੇ ਥੋੜੇ ਜਿਹੇ ਪੈਸੇ ਵੱਟੇ ਹਨ, ਦੀ ਕੁਹਾੜੀ ਦਾ ਦਸਤਾ ਚੰਦਨ ਦਾ ਹੈ।

ਉਸ ਵਪਾਰੀ ਨੇ ਲੱਕੜਹਾਰੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਉਹ ਕੁਹਾੜੀ ਦਾ ਦਸਤਾ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇ ਅਤੇ ਜਿੰਨੇ ਤੂੰ ਕੋਲਿਆਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਵੱਟੇ ਹਨ, ਉਸ ਤੋਂ ਦੂਣੇ ਪੈਸੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੇ ਲੈ ਲੈ।”

ਲੱਕੜਹਾਰਾ ਵਪਾਰੀ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹੈਰਾਨ ਤੇ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਇਸ ਦਸਤੇ ਵਿਚ ਕੋਈ ਖਾਸ ਗੁਣ ਹੈ?”

ਵਪਾਰੀ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਚੰਦਨ ਦੀ ਲੱਕੜੀ ਦਾ ਹੈ, ਜੋ ਬੜੀ ਕੀਮਤੀ ਅਤੇ ਖੁਸ਼ਬੂਦਾਰ ਹੁੰਦੀ ਹੈ।”

ਲੱਕੜਹਾਰਾ ਅੱਪਣਾ ਮੱਥਾ ਫੜ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਵਪਾਰੀ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਇਸੇ ਲੱਕੜ ਦੇ ਤੇ ਮੈਂ ਕੋਲੇ ਬਣਾਏ ਹਨ।

ਲੱਕੜਹਾਰਾ ਕੋਲਿਆਂ ਦੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ ਅਤੇ ਰਸਤੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀ ਅਨਪੜਤਾ ਹੋਣ ਅਤੇ ਬੇਵਕੂਫੀ ਉਪਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਲਾਹਨਤਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ। ਉਹ ਸਾਰਾ ਕਸੂਰ ਆਪਣੀ ਅਨਪੜਤਾ ਹੋਣ ਵਿਚੋਂ ਲੱਭ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਰਹਿੰਦੇ ਚੰਦਨ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿਚ ਗਿਆ ਤੇ ਦਰੱਖਤ ਕੱਟ ਕੇ ਵਪਾਰੀ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਖੂਬ ਪੈਸੇ ਕਮਾਏ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਸਕੂਲ ਬਣਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਅਨਪੜ ਅਤੇ ਅਗਿਆਨਤਾ ਕਾਰਨ ਚੰਦਨ ਦੇ ਕੋਲੇ ਨਾ ਬਣਾਏ।⁵

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ‘ਆਲੁਣਾ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਦੋ ਚਿੜੇ ਅਤੇ ਇਕ ਖਰਗੋਸ਼ ਪਸ਼ੂ ਅਤੇ ਪੰਛੀ ਪਾਤਰ ਲਏ ਹਨ ਜਿੰਨ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਰੋਚਿਕਤਾ ਪੈਦਾ ਕੀਤੀ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਪਾਤਰ ਮਨੁੱਖਾਂ ਵਾਂਗ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੱਲ ਬਾਤ ਕਰਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਇਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਚਰਿੱਤਰ ਬਾਰੇ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕਿਹੋ ਜਿਹੇ ਪਾਤਰ ਹਨ। ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੌਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਭੈਣ-ਭਰਾਂ ਅਤੇ ਦੋਸਤਾਂ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਿਆਰ ਮਹੁੱਬਤ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕਠੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤੇ ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਇਸ

ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਰਹਾਂਗੇ ਤਾਂ ਇੱਲ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੋਈ ਬਾਹਰਲਾਂ ਮਨੁੱਖ ਆ ਕੇ ਸਾਡਾ ਨਜ਼ਾਇਜ਼ ਫਾਇਦਾ ਚੁਕੇਗਾ। ਜਿਵੇਂ ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ-

“ਪਹਿਲਾਂ ਚਿੜਾ ਆਪਣੀ ਅਧੂਰੀ ਗੱਲ ਜੋ ਉਹ ਖਰਖੋਸ਼ ਨੂੰ ਸੁਣਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਆਪਣੇ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿਚ ਗਿਆ ਅਤੇ ਦੂਸਰੇ ਚਿੜੇ ਨੂੰ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਣ ਲੱਗਾ। ਦੂਸਰਾ ਚਿੜਾ ਕਹੇ ਇਹ ਆਲ੍ਹਣਾ ਮੇਰਾ ਹੈ। ਹੇਠੋਂ ਖਰਖੋਸ਼ ਬਥੇਰਾ ਰੌਲਾ ਪਾਈ ਜਾਵੇ ਕਿ ਦੂਸਰੇ ਚਿੜੇ ਨੂੰ ਮੈਂ ਹੀ ਰਹਿਣ ਲਈ ਤੇਰੇ ਘਰ ਥਾਂ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਪਰ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਖਰਖੋਸ਼ ਦੀ ਇਕ ਨਾ ਸੁਣੀ ਅਤੇ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਚੁੰਝਾਂ ਮਾਰ ਮਾਰ ਕੇ ਲਹੂ ਲੁਹਾਣ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਲੜਦੇ-ਲੜਦੇ ਦਰੱਖਤ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਡਿੱਗ ਪਏ।”

“ਉਸ ਦਰੱਖਤ ਉਪਰ ਬੈਠੀ ਇਕ ਇੱਲ ਮੌਕਾ ਤਾੜ ਕੇ ਜਖਮੀ ਚਿੜਿਆਂ ਉਪਰ ਝਪਟਣ ਹੀ ਲੱਗੀ ਸੀ ਕਿ ਖਰਖੋਸ਼ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜਾਨ ਦੀ ਪਰਵਾਹ ਨਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਇੱਲ ਕੋਲੋਂ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਉਹ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਖੁੱਡ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਭਰਾ ਲੜੋਗੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦੁਸ਼ਮਣ ਤੁਹਾਡੇ ਉਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਹਮਲਾ ਕਰੇਗਾ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇਕ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿਚ ਹੀ ਰਹੋ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮਦਦ ਕਰੋ ਦੋਵੇਂ ਇਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਤਾਕਤ ਬਣੋ। ਖਰਖੋਸ਼ ਦੀ ਕੁਝ ਦਿਨਾਂ ਦੀ ਸੇਵਾ ਨੇ ਦੋਹਾਂ ਚਿੜਿਆਂ ਨੂੰ ਨੌਂ-ਬਰ-ਨੌਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਦੋਵੇਂ ਚਿੜੇ ਆਪਸ ਵਿਚ ਬੜੇ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਇੱਕੋ ਆਲ੍ਹਣੇ ਵਿਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ।”⁶

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ‘ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਰਿਸ਼ਵਤਖੋਰਾ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਕਿ ਪੈਸਾ ਦੇਣ ਨਾਲ ਹਰ ਅਸੰਭਵ ਕੰਮ ਵੀ ਜਲਦੀ ਨਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੂਰੀ ਨੇ ‘ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ’ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਨਾਲ ਜਿੰਦਗਾ ਖੁੱਲ੍ਹ ਜਾਂਦਾ ਭਾਵ ਹਰ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਕੰਮ ਦਾ ਹੱਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

“ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਗੇਟ ਖੜਕਾਇਆਂ। ਅੰਦਰੋਂ ਬੜੀ ਰੁਖੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਈ, “ਕੌਣ?”

“ਮੈਂ ਯਾਤਰੂ ਹਾਂ। ਰਾਤ ਇਸ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਵਿਚ ਰਹਿਣਾ ਹੈ। ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਗੇਟ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿਓ।” ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਇਹ ਗੇਟ ਨਹੀਂ ਖੁੱਲ੍ਹਣਾ, ਇਸਦੀ ਚਾਬੀ ਗਵਾਚ ਗਈ ਹੈ।”

“ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹੋ? ਮਿਹਰਬਾਨੀ ਕਰਕੇ ਚਾਬੀ ਲੱਭੋ, ਮੈਂ ਬਾਰਿਸ਼ ਵਿਚ ਬੁਰੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਾਲ ਭਿੱਜ ਰਿਹਾ ਹਾਂ।” ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫੇਰ ਬੇਨਤੀ ਕੀਤੀ।

“ਮੈਂ ਇਸ ਧਰਮਸ਼ਾਲਾ ਦਾ ਚੌਕੀਦਾਰ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਇਹ ਗੇਟ ਸਿਰਫ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ ਨਾਲ ਖੁਲਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਚਾਬੀ ਤੁਹਾਡੇ ਪਰਸ ਵਿਚ ਹੈ।” ਇਸ ਨਾਲ ਆਵਾਜ਼ ਅੰਦਰੋਂ ਕੁਝ ਨਰਮੀ ਨਾਲ ਆਈ।

ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਸਮਝ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੂੰ ਗੁੱਸਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਆਇਆ ਪਰ ਮੀਂਹ ਉਸ ਦੀ ਪੇਸ਼ ਨਹੀਂ ਸੀ ਜਾਣ ਦਿੰਦਾ। ਮੀਂਹ ਤੋਂ ਬਚਾ ਲਈ ਉਸ ਆਪਣੇ ਬੈਗ ਵਿਚ ਪਈਆਂ ਕਿਤਾਬਾਂ ਦਾ ਜਿਆਦਾ ਫਿਕਰ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਕੋਈ ਗੱਲ ਆਈ ਅਤੇ ਉਸ ਨੇ ਜੇਬ ਵਿਚੋਂ ਪੰਜਾਹ ਦਾ ਨੋਟ ਕੱਢ ਕੇ ਗੇਟ ਦੀ ਵਿਰਲ ਵਿਚੋਂ ਅੰਦਰ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਲਵੋ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ ਅਤੇ ਗੇਟ ਖੋਲ ਦਿਓ।” ਚੌਕੀਦਾਰ ਨੇ ਪੰਜਾਹ ਦਾ ਨੋਟ ਫੜਦਿਆਂ ਹੀ ਗੇਟ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ।

ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਨੇ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਬੜੀ ਹਲੀਮੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, “ਤੁਹਾਡਾ ਬਹੁਤ ਧੰਨਵਾਦ ਚੌਕੀਦਾਰ ਸਾਹਿਬ ਤੁਸੀਂ ਗੇਟ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ ਹੈ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਮੇਰਾ ਬਹੁਤ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ।”⁷

ਲੇਖਕ ਨੇ ‘ਅਕਲ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਹੈ ਕਿ ਮੁਸੀਬਤ ਪੈਣ ’ਤੇ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੀਦਾ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲੈਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਨਾਈ ਅਤੇ ਦਿਓ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਤੋਂ ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਨ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਾਈ ਜਿਸਨੇ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੋਂ ਕੰਮ ਲਿਆ ਤਾਂ ਦਿਓ ਵਰਗੇ ਨੂੰ ਵੀ ਹਰਾ ਕੇ ਆਪਣੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਵਿਚ ਲਿਆ ਕੇ ਉਸ ਤੋਂ ਸਾਰਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਲੈ ਲਿਆ। ਜਿਸ ਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਇਉਂ ਹੈ-

“ਨਾਈ ਖੂਹ ਤੇ ਬੈਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਦਿਓ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਉਹ ਨਾਈ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆਂ ਸ਼ਿਕਾਰ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਦਿਓ ਨੂੰ ਨੱਚਦਿਆਂ ਵੇਖ ਕੇ ਨਾਈ ਵੀ ਨੱਚਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਦਿਓ ਨੇ ਨਾਈ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਖਾਣਾ ਹੈ ਇਸ ਲਈ ਖੁਸ਼ ਹਾਂ ਪਰ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਕਿਉਂ ਹੋਇਆ ਹੈ?”

ਨਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਤਾਂ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ ਹਾਂ ਕਿ ਤੇਰੇ ਵਰਗਾ ਦਿਓ ਮੈਂ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਫੜ ਲਵਾਂਗਾ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਦੋ ਦਿਓ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।

ਦਿਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਨੂੰ ਦਿਖਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕਿਹੜਾ ਦਿਓ ਹੈ?”

ਨਾਈ ਨੇ ਉਸੇ ਵਖਤ ਆਪਣਾ ਸ਼ੀਸ਼ਾ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਦਿਓ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦਿਓ ਨੇ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਡਰ ਗਿਆ। ਦਿਓ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਇਹ ਬਹੁਤ ਖਤਰਨਾਕ ਪ੍ਰਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਫੜ ਲਵੇਗਾ। ਦਿਓ ਨੇ ਨਾਈ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਛੱਡ ਦੇ।”

ਨਾਈ ਕਿ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਇਕ ਸ਼ਰਤ ਉਪਰ ਛੱਡ ਸਕਦਾ ਹਾਂ।”

ਦਿਓ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਉਹ ਕਿਹੜੀ ਸ਼ਰਤ ਹੈ?”

ਨਾਈ ਨੇ ਕਿਹਾ ਤੈਨੂੰ ਸਾਰਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਆਪ ਮੇਰੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਣਾ ਹੋਏਗਾ।”

ਦਿਓ ਇਹ ਗੱਲ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਉਸ ਨੇ ਖੂਹ ਵਿਚੋਂ ਖਜ਼ਾਨਾ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਨਾਈ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰਾ ਖਜ਼ਾਨਾ ਉਸ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਨਾਈ ਦੀ ਵਹੁੱਟੀ ਨਾਈ ਨੂੰ ਅਤੇ ਖਜ਼ਾਨੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ ਅਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਰਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ।”⁸

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ‘ਭੁਲੇਖਾ’ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਕਬੂਤਰ ਅਤੇ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿ ਜੇ ਸ਼ਿਕਾਰ ਕਰਦਾ ਹੈ ਉਹ ਕਿਸੇ ਦਾ ਵੀ ਸਕਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਉਹ ਆਪਣੇ ਪਾਲਤੂਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਲੋੜ ਪੈਣ ਤੇ ਵਰਤ ਸਕਦਾ ਹੈ ਤੇ ਕਬੂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਨਰਮ ਦਿਲ ਅਤੇ ਮਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲਿਆਂ ਵਜੋਂ ਲਿਆ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹ ਸਿੱਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਭੁਲੇਖੇ ਵਿਚ ਨਹੀਂ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਚੌਕੰਨੇ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਕੋਈ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕਬੂਤਰਾਂ ਵਾਲਾ ਵਿਵਹਾਰ ਨਾ ਕਰੇ। ਜਿਵੇਂ-

“ਇਕ ਦਿਨ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਦੇ ਘਰ ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਇਕ ਪ੍ਰਾਹੁਣਾ ਆ ਗਿਆ। ਘਰ ਵਿਚ ਕੋਈ ਸਬਜ਼ੀ ਭਾਜੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਪਾਲਤੂ ਕਬੂਤਰ ਪਿੰਜਰੇ ਚੋਂ ਕੱਢਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦਾ ਗਲਾ ਮਰੋੜਣ ਲੱਗਾ।

ਕਬੂਤਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਭਰ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕੀਤੀ ਹੈ, ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਹੀ ਜਾਨ ਲੈਣ ਲੱਗੇ ਹੋ?”

“ਕਿਹੜੀ ਸੇਵਾ?” ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਆਪਣੇ ਭਾਈ-ਬੰਦਾਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਬੁਲਾ ਕੇ ਤੁਹਾਡੇ ਜਾਲ ’ਚ ਫਸਾਉਂਦਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਫੜ ਕੇ ਆਪਣਾ ਟੱਬਰ ਨੂੰ ਪਾਲ ਸਕੋ।” ਕਬੂਤਰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਜੇ ਤੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿਚ ਆਪਣੇ ਭਾਈ-ਬੰਦਾਂ ਲਈ ਕੋਈ ਪਿਆਰ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੋਰ ਕਿਸ ਲਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਇਸ ਲਈ ਤੂੰ ਤਾਂ ਮਾਰ ਦੇਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।” ਇਹ ਕਹਿੰਦਿਆਂ ਹੀ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਨੇ ਕਬੂਤਰ ਦੀ ਗਰਦਨ ਮਰੋੜ ਦਿੱਤੀ।”⁹

ਲੇਖਕ ਨੇ ਕੇਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਜਾਂ ਦੋਸਤ ਮਿੱਤਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੰਮ ਵਿਚ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਨਿਕਲ ਦਿੰਦੇ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੇਕੜਿਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਇਹ ਖੂਬੀ ਪਾਈ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਤੇ ਇਨਸਾਨਾਂ ਨੂੰ ਕੇਕੜਿਆਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ।

“ਕੇਕੜਿਆਂ ਦੀ ਲੱਤ ਖਿਚਣ ਦੀ ਆਦਤ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਲੀ ਹੀ ਹੈ।” ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

“ਉਹ ਕਿਵੇਂ?” ਕੇਕੜੇ ਇੱਕਠੇ ਕਰਦਾ ਉਹ ਆਦਮੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਉਹ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿ ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਾਡੇ ਵਿਚੋਂ ਕੋਈ ਵਿਅਕਤੀ ਜਾਂ ਬੱਚਾ ਸਮਾਜਕ ਜਾਂ ਆਰਥਿਕ ਤੌਰ ’ਤੇ ਉਪਰ ਉਠਣ ਲੱਗਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦਾ ਹੀ ਕੋਈ ਭੈਣ, ਭਰਾ ਹਾਂ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਉਸਦੀ ਲੱਤ ਦੀ ਖਿਚਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਹੈ-ਈਰਖਾ

ਵੱਸ ਤਾਂ ਜੋ ਉਹ ਬੱਚਾ ਜਾਂ ਵਿਅਕਤੀ ਸਾਡੇ ਬੱਚੇ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਨਾ ਨਿਕਲ ਜਾਏ।” ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਕਿਸੇ ਅਤੀਤ ਵਿਚ ਗਵਾਚੇ ਬੋਲ ਰਹੇ ਸਨ।

ਸਾਡੀ ਤਾਂ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਹੀ ਕੇਕੜੇ ਫੜਨ ਖਾਣ ਅਤੇ ਵੇਚਣ ਵਿਚ ਹੀ ਲੰਘ ਗਈ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕੇਕੜਿਆਂ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਖਿਚੀਆਂ। ਉਨਾਂ ਦਾ ਇਸੇ ਕੰਮਜ਼ੋਰੀ ਦਾ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਫਾਇਦਾ ਲਿਆ ਹੈ।” ਕੇਕੜਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹ ਬੋਰੀ ਵਿਚ ਪਾਉਂਦਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। “ਤੁਸੀਂ ਬੜੇ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਹੋ ਜੋ ਸਮਾਜ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਖਿਚਣ ਤੋਂ ਬਚੇ ਹੋਏ ਹੋ।” ਮਹਾਂਪੁਰਸ਼ ਸੋਚ ਰਹੇ ਸਨ- ਕਿੰਨੀ ਸਮਾਨਤਾ ਹੈ ਇਨਸਾਨ ਤੇ ਕੇਕੜਿਆਂ ਵਿਚ।”¹⁰

‘ਸਰਸਵਤੀ ਅਤੇ ਲੱਛਮੀ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਲੋਕਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ, ਸਮਾਜ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਕੇ ਖੁਸ਼ ਤਾਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਆਪਣੀ ਮੂਰਖਤਾ ਅਤੇ ਬੇਅਕਲ ਨੂੰ ਕੱਜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਉਸਦਾ ਇਹ ਔਗਣ ਕਿਸੇ ਨਾ ਕਿਸੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਹਰ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਇਸ ਗੱਲੋਂ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਮਹਿਸੂਸ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਕਿ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਮੇਰੀ ਪ੍ਰਸੰਸਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਪਰ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਆਪਣੇ ਚੰਗੇ ਵਿਚਾਰਾ ਕਰਕੇ ਮਹਾਨ ਸੀ ਨਾ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਦਿਖਾਵੇ ਕਰਕੇ ਤੇ ਉਸ ਬੇਅਕਲ ਆਦਮੀ ਨੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਦੇ ਬਾਹਰੀ ਦਿਖਾਵੇ ਦੀ ਨਿੰਦਾ ਕੀਤੀ ਜਦਕਿ ਉਸ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ। ਜਿਹੜੇ ਉਸਦੀ ਗਰੀਬੀ ਤੇ ਗੁਣਾਂ ਬਾਰੇ ਜਾਣੂ ਸਨ ਉਹ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਬੇਚੈਨਸਨ। ਜੇਕਰ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਚੰਗੇ ਗੁਣ ਹਨ ਤਾਂ ਉਹ ਗਰੀਬ ਹੈ ਤਾਂ ਉਸ ਦੀ ਗਰੀਬੀ ਛੁਪ ਜਾਂਦੀ ਹੈ ਪਰ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਕੇਵਲ ਹਰ ਜਗ੍ਹਾ ਪੈਸਾ ਹੋਣਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਨਾਲ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਗੁਣ ਵੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਇਸਦੀ ਉਦਾਹਰਨ ਹੇਠ ਲਿਖੇ ਅਨੁਸਾਰ ਹੈ-

“ਸਟੇਜ ਉਪਰ ਬੈਠਾ ਅਮੀਰ ਵਿਅਕਤੀ ਬੜਾ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਵਰਗਾ ਦਾਨੀ, ਸਾਹਿਤ ਪ੍ਰੇਮੀ ਅਤੇ ਸਮਾਜ ਸੇਵੀ ਦੀ ਐਨੀ ਬੇਇਜ਼ਤੀ ਕਿ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਇਸ ਲੇਖਕ ਨੇ ਇਕ ਸ਼ਬਦ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ। ਮੈਨੂੰ ਬਿਲਕੁਲ ਹੀ ਅੱਖੋਂ ਉਹਲੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਅਖੀਰ ਉਸ ਕੰਮ ਅਕਲ ਅਮੀਰ ਆਦਮੀ ਕੋਲੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ। ਹੋਰ ਤਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁਝ ਅਉਂਦਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਉਹ ਆਪਣੀ ਕੁਰਸੀ ਤੋਂ ਉਠਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਹੋ, ਉਹ ਠੀਕ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਗ਼ਲਤ ਵੀ ਪਰ ਤੁਹਾਡੀ ਘਸੀ ਹੋਈ ਕਮੀਜ਼ ਵਿਚੋਂ ਜਿਹੜੀ ਛੋਕੇ ਛੋਕੇ ਬੁਨੈਣ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਹੈ, ਉਹ ਬਿਲਕੁਲ ਸੱਚ ਹੈ।”

ਸਾਰੇ ਹਾਲ ਵਿਚ ਸੱਨਾਟਾ ਛਾ ਗਿਆ। ਹਰ ਕੋਈ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿ ਐਡੇ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਬਾਰੇ ਉਸ ਕੰਮ ਅਕਲ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।

ਉਸ ਮਹਾਨ ਲੇਖਕ ਨੇ ਚੁੱਪ ਤੋੜਦਿਆਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, “ਇਹ ਠੀਕ ਹੈ ਕਿ ਮੇਰੀ ਕਮੀਜ਼ ਘਸੀ ਹੋਈ ਹੈ ਪਰ ਇਹ ਗ਼ਲਤ ਹੈ ਕਿ ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਮੇਰੀ ਛੋਕੇ ਛੋਕੇ ਬੁਨੈਣ ਦਿੱਸ ਰਹੀ ਹੈ। ਇਸ ਵਿਚੋਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੂਰਖਤਾ ਅਤੇ ਕੰਮ ਅਕਲ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਹੋ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਸ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਮੇਰੇ ਬੱਚੇ, ਅਧਿਆਪਕ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਪਾਠਕ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਗ਼ਰੀਬੀ

ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵਾਕਿਫ਼ ਸਨ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰਾ ਚੀਥੜੇ ਚੀਥੜੇ ਹੋਇਆ ਲਿਬਾਸ ਦਿਖਾ ਕੇ ਆਪਣੀ ਅਕਲ ਤੋਂ ਵੀ ਜਾਣੂ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ ਹੈ।”

ਇਹ ਸੁਣਦਿਆਂ ਹੀ ਸਾਰਾ ਹਾਲ ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਗੂੰਜ ਉਠਿਆ।”¹¹

ਵਾਰਤਾਲਾਪ

ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸਰੰਚਨਾ ਵਿਚ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਸਥਾਨ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਨੂੰ ਸੰਵਾਦ ਵੀ ਕਿਹਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸੰਵਾਦ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਮੁੱਖ ਘਟਨਾ ਅਤੇ ਉਪ-ਘਟਨਾਵਾਂ ਵਿਚ ਜੋੜਦੇ ਹਨ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਦੁਆਰਾ ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਗਤੀ ਕਾਇਮ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਉਹੀ ਕਹਾਣੀ ਪਾਠਕ ਦੇ ਮਨ ਨੂੰ ਵਧੇਰੇ ਟੁੰਬਦੀ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ 'ਤੇ ਨਾ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਵੇ, ਬਲਕਿ ਕੁਦਰਤੀ ਹੋਣ। ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਕੁਦਰਤੀ, ਯਥਾਰਥਕ ਅਤੇ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਸੁਭਾਉ ਅਨੁਸਾਰ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਹੱਤਵ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਲਕਾਂ ਨੇ ਪਾਤਰਾਂ ਰਾਹੀਂ ਜਾਚ ਸਿਖਣੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਕਿ ਸਮੇਂ, ਸਥਾਨ ਤੇ ਸਥਿਤੀ ਅਨੁਸਾਰ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਕੀਤੀ ਜਾਏ। ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਰਾਹੀਂ ਹਰ ਗੱਲ ਸਪੱਸ਼ਟ ਤੇ ਸੌਖੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਮਝ ਆ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ, ਕੀੜਿਆਂ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਰਲ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੱਚਾ ਕਹਾਣੀ ਸੌਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚੋਂ ਕੁਝ ਕੁ ਉਦਾਹਰਨਾਂ ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਹਨ:-

ਬਗਲੇ ਅਤੇ ਬਘਿਆੜ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ- ਹੱਡੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣ 'ਤੇ ਬਘਿਆੜ ਨੇ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਲਿਆ। ਬਘਿਆੜ ਉਸਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਬਗਲਾ ਤਾਂ ਉੱਡ ਗਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਉੱਚੀ ਸਾਰੀ ਕਿਹਾ ਕਿ, “ਤੂੰ ਆਪਣਾ ਇਨਾਮ ਤਾਂ ਲੈ ਜਾ।” ਪਰ ਬੰਗਲੇ ਨੇ ਉੱਡਦਿਆਂ ਉੱਡਦਿਆਂ ਹੀ ਕਿਹਾ, “ਤੇਰੇ ਮੂੰਹੋਂ ਮੇਰੀ ਗਰਦਨ ਸਹੀ ਸਲਾਮਤ ਨਿਕਲ ਆਈ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਇਹੋ ਇਨਾਮ ਬਹੁਤ ਹੈ।” ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਬਘਿਆੜ ਦੀਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਤੋਂ ਦੂਰ ਹੋ ਗਿਆ।¹²

ਬਾਂਦਰ, ਸ਼ੇਰ ਅਤੇ ਸਾਧੂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ-“ਤੁਸੀਂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸਲਾਮਤ ਕਿਥੇ ਸੀ?” ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਪੁਛਿਆ।

ਸ਼ੇਰ ਹੌਲੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰਦਾ ਪਿੰਜਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਪਿੰਜਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਂ।”

ਪਿੰਜਰੇ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੀ ਕਿ ਬੰਦ?” ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਫੇਰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ

ਸ਼ੇਰ ਬੋਲਿਆ, “ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਸੀ।”

“ਸਾਧੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ ਤੁਸੀਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾਓ।” ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਹੁਕਮ ਕੀਤਾ।

ਸਾਧੂ ਨੇ ਉਸੇ ਵਕਤ ਪਿੰਜਰੇ ਦਾ ਦਰਵਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

ਬਾਂਦਰ ਨੇ ਸਾਧੂ ਨੂੰ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਕਿਹਾ, “ਆਓ ਸਾਧੂ ਜੀ ਮਹਾਰਾਜ, ਏਥੋਂ ਚੱਲੀਏ। ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਖੂਨਖਾਰ ਅਤੇ ਅਕ੍ਰਿਤਘਣ ਜਾਨਵਰ ਨਾਲ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਹੀ ਇਨਸਾਫ਼ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ।¹³”

ਨੰਦੂ ਅਤੇ ਪ੍ਰੇਮ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ- ਨੰਦੂ, ਪ੍ਰੇਮ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਆਪਾਂ ਦੋਵੇਂ ਮੱਝ ਨੂੰ ਵੰਡ ਲਈਏ।”

ਪ੍ਰੇਮ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮੱਝ ਨੂੰ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵੰਡ ਸਕਦੇ ਹਾਂ?”

ਨੰਦੂ ਨੇ ਕਿਹਾ ਇਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਤਰੀਕਾ ਹੈ। ਅਗਲਾ ਹਿੱਸਾ ਜਿਹੜਾ ਵਧੀਆ ਹੈ, ਉਹ ਤੂੰ ਲੈ ਲੈ। ਪਿਛਲਾ ਹਿੱਸਾ ਗੰਦ-ਮੰਦ ਵਾਲਾ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦੇ।”

ਪ੍ਰੇਮ ਬੜਾ ਭੋਲਾ ਸੀ, ਉਹ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੰਨ ਗਿਆ। ਪ੍ਰੇਮ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸ ਨੂੰ ਪੱਠੇ ਪਾਂਦਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਨੰਦੂ ਦੋਵੇਂ ਵਕਤ ਸਾਰਾ ਦੁੱਧ ਚੋਅ ਕੇ ਲੈ ਜਾਂਦਾ ਉਹ ਕੁਝ ਪੀ ਲਿਆ ਕਰੇ ਤੇ ਬਾਕੀ ਵੇਚ ਦਿਆ ਕਰੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੱਝ ਜਿਹੜਾ ਗੋਹਾ ਕਰਦੀ ਸੀ, ਉਸ ਦੀਆਂ ਵੀ ਨੰਦੂ ਪਾਥੀਆਂ ਪੱਥ ਕੇ ਵਚਣ ਲੱਗਾ।¹⁴

ਖਰਗੋਸ਼ ਅਤੇ ਕੱਛੂ ਕੁੰਮੇ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ-ਇਕ ਦਿਨ ਖਰਗੋਸ਼ ਨੇ ਕੱਛੂ ਕੁੰਮੇ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਯਾਰ ਕੱਛੂਏ, ਤੂੰ ਕੀ ਕੀੜੀ ਤੌਰ ਤੁਰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਏਂ, ਜ਼ਰਾ ਤੇਜ਼ ਤੁਰਿਆ ਕਰ। ਮੇਰੀ ਤੌਰ ਦਾ ਹਵਾ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦੀ।” ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਜਿਸ ਤੌਰ ਦਾ ਮਾਣ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੈ, ਹਵਾ ਤਾਂ ਇਕ ਪਾਸੇ ਰਹੀ ਤੂੰ ਮੇਰਾ ਵੀ ਮੁਕਾਬਲਾ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ।” ਕੱਛੂ ਕੁੰਮੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਸਿਰੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦਿਆਂ ਖਰਗੋਸ਼ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

ਖਰਗੋਸ਼ ਦੋਸਤ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਖੂਬ ਹੱਸਿਆ ਅਤੇ ਹੱਸਦਿਆਂ-ਹੱਸਦਿਆਂ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਤੂੰ ਮਜ਼ਾਕ ਚੰਗਾ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਏਂ।”

ਮੈਂ ਮਜ਼ਾਕ ਨਹੀਂ ਕਰ ਰਿਹਾ। ਜੇ ਵੇਖਣਾ ਈ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੌੜ ਲਗਾ ਕੇ ਵੇਖ ਲੈ।” ਕੱਛੂ ਕੁੰਮਾ ਪੂਰੀ ਗੰਭੀਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।¹⁵

ਚੂਹੇ ਅਤੇ ਸੱਪ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ-ਗੱਪ ਸੱਪ ਮਾਰਦਿਆ ਚੂਹੇ ਨੇ ਸੱਪ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, “ਤੇਰੇ ਡੰਗ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਆਮ ਤੌਰ 'ਤੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਕਦੀ ਮੇਰੇ ਵੱਜੇ ਦੰਦ ਨਾਲ ਵੀ ਆਦਮੀ ਘਬਰਾ ਕੇ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।”

“ਤੇਰੇ ਵੱਜੇ ਦੰਦ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਨੇ ਕੀ ਮਰਨਾ ਹੈ? ਇਹ ਮੇਰਾ ਹੀ ਡੰਗ ਹੈ ਜਿਸ ਦੇ ਲੱਗਣ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਪਾਣੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਮੰਗਦਾ।” ਸੱਪ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਿਰ ਉਚਾ ਚੁੱਕਦਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਇਹ ਤੈਨੂੰ ਭੁਲੇਖਾ ਹੈ। ਕਈ ਵਾਰੀ ਤੇਰੇ ਵੱਜੇ ਡੰਗ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਬੱਚ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਮੇਰੇ ਦੰਦ ਨਾਲ ਆਦਮੀ ਮਰ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।” ਚੂਹੇ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਸਿਰੀ ਉੱਚੀ ਚੁੱਕਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ।

ਸੱਪ ਚੂਹੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਚੂਹੇ ਨੇ ਬੜੀ ਦਿੜ੍ਹਤਾ ਨਾਲ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਹੱਸਣ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੈ ਮੈਂ ਤੈਨੂੰ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾ ਦਿਆਂਗਾ।”¹⁶

ਬਘਿਆੜ ਸ਼ੇਰ ਅਤੇ ਲੂੰਬੜ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ-ਬਘਿਆੜ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸ਼ੇਰ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਗੁੱਸਾ ਚੜ੍ਹਿਆ। ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਲੂੰਬੜ ਨੂੰ ਸਾਹਮਣੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਲੂੰਬੜ ਨੂੰ ਖੂਬ ਝਾੜਾਂ ਪਾਈਆਂ।

ਲੂੰਬੜ ਨੇ ਬੜੇ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਝਾੜਾਂ ਖਾਧੀਆਂ ਅਤੇ ਫੇਰ ਬੜੀ ਨਿਮਰਤਾ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ, “ਮਹਾਰਾਜ! ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਵੱਧ ਤੁਹਾਡਾ ਸ਼ੁੱਭ ਚਿੰਤਕ ਹੋਰ ਕੌਣ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ? ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਤਾਂ ਉਪਰੋਂ ਉਪਰੋਂ ਤੁਹਾਡਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛ ਰਹੇ ਹਨ ਪਰ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਦਵਾ ਦਾਰੂ ਲਈ ਵੱਡੇ ਵੱਡੇ ਹਕੀਮਾਂ ਕੋਲ ਫਿਰਦਾ ਰਿਹਾ ਹਾਂ। ਹੁਣ ਵੀ ਇਕ ਬੜੇ ਵੱਡੇ ਹਕੀਮ ਕੋਲੋਂ ਹੋ ਕੇ ਆਇਆ ਹਾਂ।

ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਫੇਰ ਕੋਈ ਦਵਾਈ ਦੱਸੀ ਹਕੀਮ ਨੇ?”

“ਹਾਂ ਜੀ ਸ਼ਰਤੀਆਂ ਇਲਾਜ ਦੱਸਿਆ ਹੈ।” ਲੂੰਬੜ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਕੀ?” ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਸਾਰੇ ਹਕੀਮ ਇਕੋ ਹੀ ਸਲਾਹ ਦੇਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਤੁਹਾਡਾ ਰਾਜਾ ਕਿਸੇ ਬਘਿਆੜ ਦੀ ਖੱਲ ਲਾਹ ਕੇ ਪਾ ਲਵੇ ਤਾਂ ਉਹ ਮਿੱਟੇ ਮਿੱਟੀ ਤੰਦੁਰਸ ਹੋ ਜਾਏਗਾ।”

ਸ਼ੇਰ ਨੇ ਕੋਲ ਬੈਠੇ ਬਘਿਆੜ ਉਪਰ ਇਕੋ ਝਪਟਾ ਮਾਰਿਆ ਅਤੇ ਉਸ ਦੀ ਖੱਲ ਲਾਹੁਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।¹⁷

ਰਾਜੇ ਅਤੇ ਵਜ਼ੀਰ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ-ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਇਹ ਕਾਫ਼ਲਾ ਆਇਆ ਕਿਥੋਂ ਹੈ?” ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਦੂਸਰੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਾਫ਼ਲਾ ਕਿਥੋਂ ਆਇਆ ਹੈ। ਦੂਸਰੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਪਤਾ ਕਰਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ, “ਹਜ਼ੂਰ ਇਹ ਕਾਫ਼ਲਾ ਕਾਬਲ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੈ।”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਇਹ ਕਾਫ਼ਲਾ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਠਹਿਰੇਗਾ?” ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਇਹ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।”

ਰਾਜੇ ਨੇ ਤੀਸਰੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੂੰ ਇਹ ਪਤਾ ਕਰਨ ਲਈ ਭੇਜਿਆ ਕਿ ਇਹ ਕਾਫ਼ਲਾ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਠਹਿਰੇਗਾ। ਤੀਸਰੇ ਵਜ਼ੀਰ ਨੇ ਆ ਕੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਰਾਤ ਏਥੇ ਠਹਿਰਨਗੇ, ਕੱਲ੍ਹ ਦਿਨ ਚੜਦੇ ਹੀ ਇਥੋਂ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਜਾਣਗੇ।¹⁸

ਗਿੱਦੜ, ਹਿਰਨ ਅਤੇ ਕਾਂ ਦੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ-ਗਿੱਦੜ ਹਿਰਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗਿਆ ਅਤੇ ਬੜਾ ਨਿਮਾਣਾ ਜਿਹਾ ਬਣ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਬਿਲਕੁਲ ਇੱਕਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਂ ਚਾਹੁੰਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਦੋਸਤ ਬਣ ਜਾਈਏ ਅਤੇ ਇੱਕਠੇ ਖੇਡਿਆ ਕਰੀਏ।”

ਹਿਰਨ ਨੇ ਕਿਹਾ, “ਠੀਕ ਹੈ, ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਇਤਰਾਜ਼ ਹੈ?” ਉਸ ਦਿਨ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਖੇਡਦੇ ਰਹੇ ਅਤੇ ਸ਼ਰਾਰਤਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਾਮੀ ਜਦੋਂ ਕਾਂ ਘਰ ਆਇਆ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਹਿਰਨ ਅਤੇ ਗਿੱਦੜ ਇਕਲੇ ਬੈਠੇ ਹਨ। ਗਿੱਦੜ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਲਾਲਾਂ ਟਪਕ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਉਸ ਨੂੰ ਇਹ ਗੱਲ ਚੰਗੀ ਨਾ ਲੱਗੀ।

ਕਾਂ ਨੇ ਹਿਰਨ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਬੁਲਾਇਆ ਅਤੇ ਗਿੱਦੜ ਬਾਰੇ ਪੁਛਿਆ। ਹਿਰਨ ਬੜਾ ਭੋਲਾ ਸੀ ਉਹ ਇਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, “ਇਹ ਬੀਬਾ ਰਾਣਾ ਜਿਹਾ ਗਿੱਦੜ ਇਕਲਾ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੋਸਤੀ ਕਰਨੀ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ ਸੋ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਦੋਸਤ ਬਣ ਗਏ ਹਾਂ।”

ਕਾਂ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ, “ਐਨੀ ਜਲਦੀ ਦੋਸਤ ਨਹੀਂ ਬਣਾ ਲਈਦੇ। ਤੈਨੂੰ ਉਸ ਬਾਰੇ ਅਜੇ ਕੁਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਸ ਵਿਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਵੇਖਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਗਿੱਦੜ ਦੀ ਨੀਯਤ ਠੀਕ ਕਹੀ ਲੱਗੀ। ਉਹ ਤੇਰੇ ਵੱਲ ਬੜੀਆਂ ਲਲਚਾਈਆਂ ਨਜ਼ਰਾਂ ਨਾਲ ਵੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵਿਚੋਂ ਲਾਲਾਂ ਟਪਕ ਰਹੀਆਂ ਸਨ।¹⁹

ਵਾਤਾਵਰਨ

ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਉਪਜ ਦੇਸ਼ ਕਾਲ (Time and Space) ਅੰਤਰਗਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਸਮੇਂ ਅਤੇ ਸਥਾਨ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਨਾ ਕੀਤੀ ਜਾ ਸਕੇ ਤਾਂ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਮਾਰਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਲਈ ਕਿਸੇ ਵੀ ਸਫਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਉਸਾਰਿਆ ਜਾਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਰੰਗ ਭਰਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਸੁੰਦਰਤਾ ਤੇ ਡੂੰਘਿਆਈ ਬਖਸ਼ਦਾ ਹੈ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਦਾ ਚਿਤਰਨ ਸੁਭਾਵਿਕ, ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਅਤੇ ਆਕਰਸ਼ਤ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਸਮਾਜਕ ਕਹਾਣੀਆਂ, ਭਾਵ-ਪ੍ਰਧਾਨ ਕਹਾਣੀਆਂ ਅਤੇ ਉਪਦੇਸ਼ਾਤਮਕ ਕਹਾਣੀਆਂ ਆਦਿ ਸਭ ਵਿਚ ਯੋਗ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਦੀ ਲੋੜ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਵਾਤਾਵਰਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਰਦੀ, ਗਰਮੀ, ਬਹਾਰ, ਪਤਝੜ, ਜੰਗਲ, ਬਗੀਚਾ, ਬਰਸਾਤ, ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ, ਦਰਿਆ, ਝੀਲਾਂ, ਸਮੁੰਦਰ, ਖੇਤ, ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ, ਰਾਜੇ ਦਾ ਮਹਿਲ, ਆਦਿ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੇਰਵੇ ਕਿਸੇ ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਸਤੂ-ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਰੋਚਕ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਹੀ ਕਾਰਨ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਤੇ ਮੌਸਮ ਦਾ ਬੜਾ ਪ੍ਰਭਾਵਸ਼ਾਲੀ ਪ੍ਰਯੋਗ ਕੀਤਾ ਹੈ।²⁰

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ‘ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੋਹਣੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਚਿਤਰਿਆ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ (ਬਗੀਚਾ), ਰਾਜ ਮਹਿਲ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਨੂੰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਹੈ।

“ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਇਆ। ਉਹ ਸੂਰਜ ਡੁੱਬਣ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਤੱਕ ਵੀ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਬੈਠਾ ਸੋਚਦਾ ਰਿਹਾ ਕਿ ਕੀ ਰਾਜ ਚਲਾਉਣ ਲਈ ਤੀਰ-ਅੰਦਾਜੀ, ਘੋੜ-ਸਵਾਰੀ, ਖੂਨ ਖਰਾਬਾ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ? ਚੰਦਰਮਾ ਨਿਕਲ ਆਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਨਿਰਮਲ ਰਿਸ਼ਮਾਂ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਉਪਰ ਪੈ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹ ਚੰਦਰਮਾ ਵਲ ਵੇਖ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੀ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਥੇ ਅੰਗਾਰਿਆਂ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਰਮਲ ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੋਣ। ਭੈੜੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਬੋਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਜਾਣ।”²¹

ਬੋਹੜ ਦੇ ਆਸੇ ਪਾਸੇ ਪੈਲੀਆਂ ਵਿਚ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਖਰਬੂਜੇ ਅਤੇ ਹਦਵਾਣੇ ਬੀਜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਤਲੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨਾਲ ਹਰੇ-ਹਰੇ ਚੌੜੇ ਪੱਤੇ ਅਤੇ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਹਲਵੇ, ਪੇਠੇ, ਹਦਵਾਣੇ, ਖਰਬੂਜੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਵੇਖ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਮੰਨ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰਸੰਨ ਹੋਇਆ। ਕੁਦਰਤ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਖੇਤਾਂ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਲਿਆ ਹੈ ਜਿਥੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਅਤੇ ਬੋਹੜ ਨੂੰ ਹਦਵਾਣੇ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਹਨ। ਇਹ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਖਿਚ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਅਜਿਹਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੀ ਮਨ ਨੂੰ ਭਾਉਂਦਾ ਹੈ।

“ਹਰੀਆਂ ਹਰੀਆਂ ਬਾਰੀਕ ਵੇਲਾਂ ਨਾਲ ਲੱਗੇ ਐਡੇ ਐਡੇ ਵੱਡੇ ਹਲਵੇ, ਪੇਠੇ ਅਤੇ ਹਦਵਾਣੇ ਦਾ ਨਜ਼ਾਰਾ ਉਹ ਅੱਖਾਂ ਵਿਚ ਲਈ ਉਹ ਬੋਹੜ ਥੱਲੇ ਲੇਟ ਗਿਆ। ਲੇਟਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸਦੀ ਨਜ਼ਰ ਅੱਖਾਂ ਬੋਹੜ ਉਪਰ ਲੱਗੀਆਂ ਛੋਟੀਆ-ਛੋਟੀਆਂ ਗੋਲਾਂ ਉਪਰ ਪਈ। ਉਹ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਰੰਗ ਵੀ ਅਜੀਬ ਹਨ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਪਤਲੀਆਂ- ਪਤਲੀਆਂ ਵੇਲਾਂ ਨਾਲ ਐਡੇ ਭਾਰੇ-ਭਾਰੇ ਫੁਲ ਅਤੇ ਸਬਜ਼ੀਆਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹਨ, ਜਦਕਿ ਬੋਹੜ ਵਰਗੇ ਵੱਡੇ ਦਰਖਤ ਨੂੰ ਛੋਟੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਗੋਲਾਂ।”²²

‘ਗਲਦਾਉਦੀ ਦਾ ਫੁੱਲ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਸਕੂਲ, ਘਰ ਦਾ ਵੇਹੜਾ ਜਿਥੇ ਸੋਨੂੰ ਖੇਡਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਬਗੀਚਾ ਜਿਥੇ ਦਾਦੀ ਨੇ ਗਮਲਿਆਂ ਵਿਚ ਫੁੱਲ ਲਗਾਏ ਹੋਏ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਵਾਤਾਵਰਨ ਹੋਰ ਵੀ ਸੁੰਦਰ ਤੇ ਆਕਰਸ਼ਿਤ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਵੇਂ-

“ਇਕ ਦਿਨ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਸੁੱਤੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸੋਨੂੰ ਨੂੰ ਸਕੂਲੋਂ ਥੋੜਾ ਜਲਦੀ ਛੁੱਟੀ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਉਹ ਘਰ ਆ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਚੁੱਪ ਚਾਪ ਖੇਡਦਾ ਰਿਹਾ ਤਾਂ ਜੋ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਖਰਾਬ ਨਾ ਹੋਵੇ। ਖੇਡਦਿਆਂ ਖੇਡਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਇਕ ਕੈਂਚੀ ਦਿਸ ਪਈ। ਕੈਂਚੀ ਨਾਲ ਖੇਡਣ ਤੋਂ ਉਸ ਦੀ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਮਨਾ ਕਰਦੀ ਸੀ ਸੋ ਬਿੱਲੀ ਭਾਣੇ ਛਿੱਕਾ ਟੁੱਟਾ। ਉਸ ਨੇ ਅਖਬਾਰ ਫੜਕੇ ਕੱਟਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਅਖਬਾਰ ਕੱਟਦਿਆਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਮਜ਼ਾ ਨਾ ਆਇਆ। ਉਹ ਕੈਂਚੀ ਲੈ ਕੇ ਬਾਹਰ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਆ ਗਿਆ ਬਗੀਚੇ ਵਿਚ ਆਉਂਦਿਆ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਨਜ਼ਰ ਗਲਦਾਉਦੀ ਦੇ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੇ ਫੁੱਲ ਉਤੇ ਪਈ। ‘ਵਾਹ! ਕਿੰਨਾ ਖੂਬਸੂਰਤ ਅਤੇ ਵੱਡਾ ਫੁੱਲ ਹੈ। ਜੇ ਮੈਂ ਇਸ ਨੂੰ ਕੱਟ ਕੇ

ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਾਲੇ ਫੁੱਲਦਾਨ ਵਿਚ ਲਗਾ ਦਿਆਂ ਤਾਂ ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਸੁੱਤੀ ਉਠਦਿਆਂ ਹੀ ਕਿੰਨੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਵੇਗੀ।’ ਇਹ ਵਿਚਾਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਗਲਦਾਉਦੀ ਦਾ ਫੁੱਲ ਕੱਟ ਦਿੱਤਾ।”²³

‘ਆਜ਼ਾਦੀ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਵਾਤਾਵਰਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ ਕਿ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਅਤੇ ਪਿੰਡਾਂ ਦੇ ਵਾਤਾਵਰਨ ਵਿਚ ਕੀ ਅੰਤਰ ਹੈ ਤੇ ਆਖ਼ਿਰ ਵਿਚ ਚੂਹਾ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਹੀ ਵਧੀਆ ਮੰਨਦਾ ਹੈ ਜਿਥੇ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦੀ ਕੋਈ ਰੋਕ ਨਹੀਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਖਾਣੇ ਨੂੰ ਜੀਅ ਕਰਦਾ ਹੈ ਰੱਜ ਕੇ ਖਾਓ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰਾਂ ਵਿਚ ਤਾਂ ਭੱਜ ਦੋੜ ਬਹੁਤ ਕਰਨੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ ਲੇਖਕ ਨੇ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਵਾਤਾਵਰਨ ਇਉਂ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ-

“ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੂਹੇ ਦੀ ਦੋਸਤੀ ਇਕ ਸ਼ਹਿਰੀ ਚੂਹੇ ਨਾਲ ਹੋ ਗਈ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੂਹਾ ਕਹਿੰਦਾ, “ਪਿੰਡ ਵਿਚ ਬੜੀਆਂ, ਮੌਜਾਂ ਹਨ। ਜਿਥੇ ਮਰਜ਼ੀ ਘੁੰਮੋ ਫਿਰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਖਾਓ।” ਸ਼ਹਿਰੀ ਚੂਹਾ ਕਹਿੰਦਾ, “ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਬੜੀਆਂ ਐਸ਼ਾ ਹਨ। ਵਧੀਆ ਵਧੀਆ ਘਰਾਂ ਵਿਚ ਰਹਿੰਦੇ ਹਾਂ ਅਤੇ ਚੰਗੇ ਚੰਗੇ ਖਾਣੇ ਖਾਂਦੇ ਹਾਂ।

ਇਕ ਦਿਨ ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੂਹੇ ਨੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਖਾਣੇ ਉਪਰ ਬੁਲਾਇਆ। ਸ਼ਹਿਰੀ ਚੂਹਾ, ਪਿੰਡ ਦੇ ਚੂਹੇ ਨੂੰ ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਪਿੰਡ ਦਾ ਚੂਹਾ ਵੱਡੀ ਕੋਠੀ ਵੇਖ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੈਰਾਨ ਹੋਇਆ। ਉਸ ਦੇ ਪੈਰ ਫਰਸ਼ ਦੀਆਂ ਲਿਸ਼ਕਦੀਆਂ ਟਾਇਲਾਂ ਉਪਰ ਤਿਲਕ ਤਿਲਕ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਰਸੋਈ ਵਿਚ ਮੱਖਣ, ਡਬਲਰੋਟੀ, ਜੈਮ ਪਨੀਰ, ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਾ ਫਲ ਫਰੂਟ ਪਿਆ ਸੀ। “ਸ਼ਹਿਰੀ ਚੂਹੇ ਨੇ ਕਿਹਾ, ਲੈ ਬਈ ਭਰਾਵਾਂ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਖਾ ਲੈ, ਫੇਰ ਨਾ ਕਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਐਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।”²⁴

‘ਮੁਰਗੇ ਦੀ ਬਾਂਗ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਲੇਖਕ ਨੇ ਪੇਂਡੂ ਮਾਹੌਲ- ਖੇਤ, ਸਵੇਰੇ ਚਾਰ ਵਜੇ ਦਾ ਸਮਾਂ, ਮੁਰਗੇ ਦੀ ਬਾਂਗ, ਦਰੱਖਤ ਦੀ ਛਾਂਵੇ, ਘਰ ਦਾ ਮਾਹੌਲ, ਵਾਤਾਵਰਨ ਸਿਰਜਿਆ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਜਿਕਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੈ-

“ਕੁਝ ਸਮਾਂ ਪਾ ਕੇ ਬਜ਼ੁਰਗ ਪਿਤਾ ਜੀ ਦੀ ਮੌਤ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਮਾਤਾ ਜੀ ਇੱਕਲੇ ਰਹਿ ਗਏ। ਕੁਝ ਦੇਰ ਉਹ ਇੱਕਲੇ ਘਰ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਵੀ ਚੱਕਰ ਨਾ ਮਾਰਿਆ। ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਵੀ ਢਿੱਲੇ ਪੈ ਗਏ ਅਤੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

ਇਕ ਦਿਨ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਖੇਤਾਂ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਖੇਤਾਂ ਵਿਚ ਸਾਰੇ ਮਜ਼ਦੂਰ ਦਰਖਤ ਦੀ ਛਾਂਵੇਂ ਬੈਠੇ ਗੱਪਾਂ ਮਾਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਡਾਂਟ ਪਾਈ ਅਤੇ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਹੀ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਆਉਣ ਬਾਰੇ ਚਿਤਾਵਨੀ ਕੀਤੀ।

ਮਾਤਾ ਜੀ ਕੋਲ ਇਕ ਮੁਰਗਾ ਸੀ ਜਿਹੜਾ ਸਵੇਰੇ ਠੀਕ ਚਾਰ ਵਜੇ ਬਾਂਗ ਦੇਂਦਾ ਸੀ ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਤੋਂ ਮਾਤਾ ਜੀ ਨੇ ਮੁਰਗੇ ਦੀ ਬਾਂਗ ਉਪਰ ਉੱਠਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਨਹਾ ਧੋ ਕੇ ਨੌਕਰਾਂ ਨੂੰ ਉਠਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਹਰ ਇਕ ਨੂੰ ਉਸ ਦਾ ਕੰਮ ਦੱਸ ਕੇ ਵੇਲੇ ਸਿਰ ਕਰਨ ਦੀ ਤਾਕੀਦ (ਹੁਕਮ) ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।”²⁵

ਭਾਸ਼ਾ/ਸ਼ੈਲੀ

ਕਹਾਣੀਆਂ ਮੁੱਢ ਕਦੀਮ ਤੋਂ ਸੀਨਾ-ਬ-ਸੀਨਾ ਬਾਲ ਵਰੇਸ ਦਾ ਮਨ ਪਰਚਾਉਂਦੀਆਂ ਆ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਇਕ ਤਜਰਬੇਕਾਰ ਕਾਰੀਗਰ ਵਾਂਗ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਕੋਲ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਘੜਨ ਅਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਸੋਹਣਾ ਬਣਾਉਣ ਦਾ ਹੁਨਰ ਹੈ। ਸਾਡੀਆਂ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਰੰਗ-ਢੰਗ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਭਰ ਦੇਣਾ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚਰਿੱਤਰ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਪ੍ਰਵਾਹਪੂਰਕ ਹੈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੌਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਰ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਮਰਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ। ਇਹ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਲਾਹੁਣਯੋਗ ਜੈ ਕਿ ਜੇਕਰ ਹਰ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਆਪਣੀ ਰਚਨਾ ਵਿਚ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਕਰਾਮਾਤ ਦਿਖਾਏਗਾ ਤਾਂ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਭਿਆਚਾਰ ਵਿਚ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਚੀਜ਼ਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖਣ ਦੀ ਉਕਸੁਕਤਾ ਦੁਬਾਰਾ ਜਾਗ ਪਵੇਗਾ। ਖਾਸਕਰ ਇਹ ਚੀਜ਼ਾਂ ਸ਼ਹਿਰੀ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਖੰਭ ਲਗਾ ਕਿ ਉੱਡ ਗਈਆਂ ਹਨ ਜਿਵੇਂ ਦਹੀ ਜਮਾਉਣਾ, ਲੱਸੀ ਰਿੜਕਣੀ, ਬੈਲ, ਚਾਟੀ, ਖਾਲਸ ਸੋਨਾ, ਭਾਗਵਾਨੇ, ਲਗਾਮ, ਹੁੱਜਾ ਮਾਰਨੀਆਂ, ਪੀਪਾ, ਨੰਨਾ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ, ਸੱਜਰ ਸੂਈ ਮੱਝ, ਮਿੱਟੀ ਦੀ ਘਾਣੀ, ਗਾਰੇ ਨਾਲ ਲੱਥ ਪੱਥ, ਸੋਨੇ ਦੀਆਂ ਮੋਹਰਾਂ, ਕੁਹਾੜਾ, ਕੁਹਾੜੀ ਦਾ ਦਸਤਾ, ਬਹੁਕਰ, ਮੁਸਾਫ਼ਰ- ਖਾਨਾ, ਇੱਜੜ, ਬੇਰੀ, ਬੋਹੜ, ਮੁਨਾਦੀ ਕਰਵਾਉਣਾ(ਐਲਾਨ), ਲੱਕੜ ਦਾ ਘੜਵੰਜਾ, ਚਮਕਦੇ ਲਾਲ (ਹੀਰੇ), ਗੁਲੇਲ, ਗਰਾਹੀ(ਬੁਰਕੀ)।

‘ਮੁਹਾਵਰਾ’ ਸ਼ਬਦ ਦਾ ਅਰਥ ਹੈ-ਮੂੰਹ ਚੜਿਆ ਹੋਇਆ। ਇਸ ਦਾ ਭਾਵ ਹੈ, ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਆਮ ਬੋਲਚਾਲ ਵਿਚ ਵਰਤੇ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸ਼ਬਦ ਸਮੂਹ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਕਿਸੇ ਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਅਮੀਰ ਵਿਰਾਸਤ ਅਤੇ ਅਮੀਰੀ ਦਾ ਦਰਪਣ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਜਿਸ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਜਿੰਨੇ ਜਿਆਦਾ ਮੁਹਾਵਰੇ ਹੋਣਗੇ ਉਹ ਭਾਸ਼ਾ ਉਨੀ ਹੀ ਜਿਆਦਾ ਅਮੀਰ ਹੋਵੇਗੀ। ਮੁਹਾਵਰੇ ਬੋਲੀ ਵਿਚ ਸੰਜਮਤਾ ਦਾ ਸੰਚਾਰ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਇਸਦਾ ਅੰਤਲਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਬੜਾ ਤਿੱਖਾ, ਤੁਰੰਤ ਅਤੇ ਅਤੇ ਸਿੱਧਾ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚ ਲੋਕ ਸਿਆਣਪ ਤੇ ਸੂਝ ਲੁਕੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਇਹ ਜਨ-ਸਧਾਰਨ ਦੇ ਮੂੰਹਾਂ ਉਤੇ ਚੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦਾ ਜਿਕਰ ਹੋਇਆ ਹੈ ਜਿਵੇਂ- ‘ਅੰਨਾ ਕੀ ਭਾਲੇ ਦੋ ਅੱਖੀਆਂ’, ‘ਬਿੱਲੀ ਭਾਣੇ ਛਿੱਕਾ ਟੁੱਟਾ’, ‘ਜੱਟ ਕੀ ਜਾਣੇ ਲੋਗਾਂ ਦਾ ਭਾਅ’, ‘ਜਿਤਨੀ ਗੋਡੀ ਉਤਨੀ ਡੋਡੀ’, ‘ਭਾਢੇ ਦਾ ਸੱਤੀ ਵੀਂਹੀ ਸੌ’, ‘ਜਿਸਦੀ ਲਾਠੀ ਉਸਦੀ ਭੈਂਸ’। ਅਖਾਣ- ਜਿਹੋ ਜਿਹਾ ਬੀਜੋਗੇ ਉਹੋ ਜਿਹਾ ਕੱਟੋਗੇ, ਜੋ ਅੱਧੀ ਛੱਡ ਸਾਰੀ ਨੂੰ ਧਾਵੇ, ਅੱਧੀ ਰਹੇ ਨਾ ਸਾਰੀ ਖਾਵੇ।

ਗੁਰਦਿਆਲ ਸਿੰਘ (ਨਾਵਲਕਾਰ) - “ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਮੈਂ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਪੜੀਆਂ ਹਨ। ਇਹਨਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਦੋ ਗੁਣ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਰੂਪ ਵਿਚ ਮੌਜੂਦ ਹਨ- ਇਕ ਸਾਦੀ, ਸੌਖੀ ਅਤੇ ਰੌਚਕ ਭਾਸ਼ਾ, ਦੂਜਾ ਨੈਤਿਕ ਸਿਖਿਆ। ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਗੁਣ ਕਿਸੇ ਵੀ ਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਲਈ ਅਤਿ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹਨ। ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀਆਂ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਤਿੰਨ ਗਰੁੱਪ ਬਣਾਏ ਹਨ-1. ਛੇ ਤੋਂ ਨੌਂ ਸਾਲ, 2. ਦੱਸ ਤੋਂ ਤੇਰਾਂ ਸਾਲ, 3. ਚੌਦਾਂ ਤੋਂ ਸੋਲਾਂ ਸਾਲ। ਇਨ੍ਹਾਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਸਭ ਤੋਂ ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਐਨੀ ਸਰਲ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ ਕਿ ਇਹ ਪਹਿਲੇ ਦੋਹਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਲਈ ਬਹੁਤ ਲਾਭਕਾਰੀ ਹਨ। ਦੋਹਾਂ ਗਰੁੱਪਾਂ ਦੇ ਬੱਚੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਬੜੀ ਦਿਲਚਸਪੀ ਨਾਲ ਪੜਨਗੇ।”²⁶

“ਪਰਸ ਰਾਮ ਨੇ ਆਪਣੀ ਜੁਆਨੀ ਦੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿਚ ਬਹੁਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਚਾਰ ਪੁੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਲ-ਪੋਸ ਕੇ ਵੱਡਾ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਪੜ੍ਹਾਈ ਕਰਵਾ ਸਕਦਾ ਸੀ, ਕਰਵਾਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੰਮ-ਧੰਦੇ ਲਾਇਆ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਵਾਸਤੇ ਇਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਘਰ ਬਣਾਇਆ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਕਰਦਿਆਂ ਉਸਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਉਸਦੀ ਜੁਆਨੀ ਨਿਕਲ ਗਈ ਹੈ ਤੇ ਬੁਢਾਪੇ ਨੇ ਆ ਘੇਰਿਆ।”²⁷

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਮਾਝੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਝੇ ਦੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੇ ਸ਼ਬਦਾਂ ਦੀ ਜਿਆਦਾ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਵੇਂ-

ਭੇਡਾਂ ਆਪਣੀ ਰਾਖੀ ਅਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਬਘਿਆੜਾਂ ਤੋਂ ਬਚਾਉਣ ਲਈ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੁੱਤੇ ਹਮੇਸ਼ਾਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਰੱਖਦੀਆਂ। ਇਕ ਵਾਰੀ ਭੇਡਾਂ ਦੇ ਰਾਖੇ ਕੁੱਤਿਆਂ ਤੋਂ ਤੰਗ ਆ ਕੇ ਬਘਿਆੜਾ ਨੇ ਭੇਡਾਂ ਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਘੱਲਿਆਂ ਕਿ “ਅਸੀਂ ਸਮਝੌਤਾ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਖਾਵਾਂਗੇ ਅਤੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਸ਼ਿਕਾਰੀ ਕੁੱਤੇ ਨਹੀਂ ਰਖੋਗੇ।”²⁸

“ਬਾਂਦਰ ਘੜੀ ਮੁੜੀ ਇਕ ਗਰਾਹੀ ਤੋੜ ਕੇ ਖਾਂਦਾ। ਤੱਕੜੀ ਦਾ ਕਦੀ ਇਕ ਪਾਸਾ ਭਾਰਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਕਦੇ ਦੂਸਰਾ। ਕਰਦਿਆਂ ਕਰਦਿਆਂ ਰੋਟੀ ਦੀ ਸਿਰਫ ਇਕ-ਇਕ ਗਰਾਹੀ ਹੀ ਰਹਿ ਗਈ।

ਬਿੱਲੀਆਂ ਨੇ ਜਦੋਂ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਬਾਂਦਰ ਸਾਰੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਗਿਆ ਹੈ ਹੁਣ ਤਾਂ ਕੇਵਲ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇਕ ਗਰਾਹੀ ਹੀ ਬਚੀ ਹੈ ਤਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਹੋਸ਼ ਆਈ। ਉਹ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀਆਂ, “ਭਰਾਵਾਂ, ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਲੱਗ ਗਈ ਹੈ। ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਇਕ ਬਚੀ ਹੋਈ ਗਰਾਹੀ ਹੀ ਦੇ ਦੇ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕਰ ਲਵਾਂਗੀਆਂ।”²⁹

“ਬੇਰੀ ਦੇ ਉਪਰ ਰਹਿੰਦੀ ਇੱਲ ਦਾ ਆਲ੍ਹਣਾ ਵੀ ਤੂਫਾਨ ਨਾਲ ਉੱਡ ਗਿਆ ਅਤੇ ਉਹ ਭੁੰਜੇ ਡਿੱਗ ਪਈ। ਉਸ ਦੇ ਭਾਰੇ ਸਰੀਰ ਨੂੰ ਉੱਠਣ ਵਿਚ ਬੜੀ ਤਕਲੀਫ਼ ਹੋਈ। ਔਖਿਆ ਸੌਖਿਆਂ ਹੋ ਕੇ ਮੁੜ ਉਹ ਆਪਣੀ ਬੇਰੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆ ਗਈ

ਪਰ ਉਸ ਦੇ ਬਚਾਅ ਲਈ ਕੋਈ ਥਾਂ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਚਲਦੇ ਝੱਖੜ ਤੂਫ਼ਾਨ ਨੂੰ ਉਹ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸਹਿ ਨਾ ਸਕੀ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਮੀਂਹ ਅਤੇ ਠੰਢ ਵਿਚ ਤੜਫਦੀ ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਰ ਗਈ।”³⁰

“ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਦੀ ਇਕ ਅੱਠ-ਦੱਸ ਸਾਲ ਦੀ ਬਹੁਤ ਪਿਆਰੀ ਲੜਕੀ ਸੀ। ਉਹ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਲੜਕੀ ਵਾਸਤੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਲੜਕੀ ਸੁਨਹਿਰੀ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਬੜੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਤਾਂ ਲੜਕੀ ਐਨੀ ਖੁਸ਼ ਹੋਈ ਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਵੀ ਹੋਸ਼ ਨਾ ਰਹੀ। ਅਗਲੇ ਦਿਨ ਉਸ ਨੇ ਚਿੜੀ ਨੂੰ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆਂ ਤਾਂ ਚਿੜੀ ਉਸ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਲੱਗੀ। ਲੜਕੀ ਬੜੀ ਨਰਮ ਦਿੱਲ ਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਪਿੰਜਰੇ ਨੂੰ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਚਿੜੀ ਪਿੰਜਰੇ ਨੂੰ ਖੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਚਿੜੀ ਪਿੰਜਰੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਈ।”

ਸ਼ੈਲੀ ਹਰ ਲੇਖਕ ਦੀ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਇਸ ਨੂੰ ਮਾਂਗਵੇ ਕੋਟ-ਪੈਂਟ ਵਾਂਗ ਨਹੀਂ ਪਹਿਨਿਆਂ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਹਰ ਪੇਰੈ ਵਿਚ ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੇਰੈ 6-7 ਸਤਰਾਂ ਤੇ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪੈਰਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਉਹ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹੰਡਾਏ ਹੋਏ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ ਇਸਦਾ ਵੇਰਵਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਸਮੇਂ ਇਉਂ ਦਿੱਤਾ-

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਦੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੇ ਦੌਰਾਨ- ਮੈਂ ਸਮਾਜ ਵਿਚ ਜੋ ਦੇਖਦਾ ਹਾਂ ਜਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਪਰਿਵਾਰ 'ਚ ਜੋ ਘਟਨਾ ਵਾਪਰਦੀ ਹੈ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖ ਦਿੰਦਾ ਸਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਦੇ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਉਦਾਹਰਨ ਦੇ ਤੌਰ ਤੇ ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਚੌਰੀ ਕੀਤੀ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਉਵੇਂ ਨਹੀਂ ਲਿਖਦਾ ਸਗੋਂ ਉਸ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਇਹ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਵਾ ਕੇ ਲਿਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਚੌਰੀ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਬੁਰੀ ਗੱਲ ਹੈ ਤੇ ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਦੂਜਾ ਪਾਤਰ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਹੁੰਦਾ ਸੀ ਤਾਂ ਮੇਰੀ ਭਾਬੀ ਜੀ ਨੇ ਆਪਣੇ ਸੋਨੇ ਦੇ ਕੰਗਣ ਉਤਾਰ ਕੇ ਬੈਠ ਤੇ ਹੀ ਰੱਖੇ ਸੀ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਘਰ ਵਿਚ ਕਲੀ ਵਾਸਤੇ ਆਦਮੀ ਬੁਲਾਏ ਸੀ ਤਾਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਕਿਹੜਾ ਉਹ ਕੰਗਣ ਚੁਰਾ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਇਕ ਦਿਨ ਬੈਠਾ ਸੀ ਤਾਂ ਅਚਾਨਕ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਉਹ ਗੱਲ ਯਾਦ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਉਂ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਕਿ ਇਕ ਮੁੰਡਾ ਜਿਸਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਕਪੜਿਆਂ ਵਾਲੀ ਅਲਮੀਰਾ ਖੁੱਲੀ ਪਈ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਡਿੱਬਾ ਪਿਆ ਵੇਖਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਮਨ ਵਿਚ ਗੱਲ ਆਉਂਦੀ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਇਹ ਡਿੱਬਾ ਚੁਰਾਂ ਲਵਾਂ ਫਿਰ ਉਸ ਬੱਚੇ ਨੂੰ ਉਸੇ ਵਖਤ ਅਹਿਸਾਸ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਅਜਿਹਾ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਪਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸ਼ੀਸ਼ੇ ਵਿਚੋਂ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਕ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਬੱਚਾ ਕੀ ਕਰ ਰਿਹਾ ਤੇ ਤਾਂ ਉਹ ਗਹਿਣਿਆਂ ਵਾਲਾ ਡਿੱਬਾ ਮਾਲਕ ਨੂੰ ਫੜਾਉਣ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਇਹ ਕੀਮਤੀ ਸਮਾਨ ਤੁਹਾਡੀ ਅਲਮੀਰਾ ਵਿਚ ਪਿਆ ਸੀ ਤੇ ਉਹ ਖੁੱਲੀ ਪਈ ਸੀ ਤੇ ਮਾਲਕ ਉਸ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਦਿੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਵਧੀਆ ਸਕੂਲ ਵਿਚ ਵੀ ਪੜਨ ਲਈ ਪਾ ਦਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੇਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਮੇਰੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਬੈਠੇ-ਬੈਠੇ ਜਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਹੀ ਸੁਤੇ ਸਿਧ ਉਤਪੰਨ ਹੁੰਦੀਆਂ ਹਨ।

ਸਿਰਲੇਖ

ਕਹਾਣੀ ਦੀ ਸਿਰਜਨਾ ਵਿਚ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਖਾਸ ਮਹੱਤਵ ਹੈ। ਅਸਲ ਵਿਚ ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਪਸਰਿਆ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਸਿਰਲੇਖ ਕਿਸੇ ਪਾਤਰ, ਕਿਸੇ ਘਟਨਾ ਸਥਾਨ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਸਾਨੀ ਨਾਲ ਰੱਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਪਰ ਚੰਗਾ ਸਿਰਲੇਖ ਉਹੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਕੇਂਦਰੀ ਨੁਕਤੇ ਵੱਲ ਸੰਕੇਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਵਿਸ਼ੇ ਦੀ ਭਾਵਨਾ ਨੂੰ ਕੁਝ ਕੁ ਸ਼ਬਦਾਂ ਵਿਚ ਸਮੇਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੋਵੇ। ਸਿਰਲੇਖ ਦਾ ਆਦਰਸ਼ਕ ਹੋਣਾ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਇਕ ਪ੍ਰਕਾਰ ਪਾਠਕ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਣ ਵਾਲਾ ਸੱਦਾ ਹੈ, ਜਿਸ ਤੋਂ ਪ੍ਰੇਰਿਤ ਹੋ ਕੇ ਪਾਠਕ ਕਹਾਣੀ ਪੜ੍ਹਨ ਵੱਲ ਰੁਚਿਤ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਸੋ ਇਸ ਲਈ ਚੰਗਾ ਸਿਰਲੇਖ ਉਹੀ ਹੈ ਜੋ ਆਦਰਸ਼ਕ ਹੋਣ ਦੇ ਨਾਲ ਨਾਲ ਵਿਸ਼ੇ ਦਾ ਸੂਚਕ ਵੀ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਫੱਬਵੇਂ ਹਨ। ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ। ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ- ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ(ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ, ਹੰਕਾਰ, ਸ਼ਰਾਰਤ, ਡੰਗ, ਕੁਦਰਤ, ਗਲਦਾਉਦੀ ਦਾ ਫੁੱਲ, ਦਹਿਸ਼ਤ, ਦਸਾਂ ਨਹੁੰਆਂ ਦੀ ਕਮਾਈ, ਮਿਹਨਤ ਦੀ ਕਮਾਈ, ਸੰਗਤ, ਹਿੰਮਤ, ਆਦਿ) ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ(ਆਜ਼ਾਦੀ, ਮਿਹਨਤ, ਭੁਲੇਖਾ, ਦੋਸਤ ਦੀ ਪਹਿਚਾਨ, ਅਕਲ, ਬਦਲਾ, ਕੰਜੂਸ ਨਵਾਬ, ਸਬਕ, ਅਨਮੋਲ ਖਜ਼ਾਨਾ, ਵਫ਼ਾਦਾਰੀ, ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ ਆਦਿ) ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ(ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਸਾਂਝੀ ਮੱਝ, ਪਿਆਸ, ਬਾਂਦਰ ਦਾ ਦਿਲ, ਗੁਲਗੁਲੇ, ਲਾਲਚ, ਖੁਸ਼ਾਮਦ, ਸ਼ੇਰ ਦੀ ਖੱਲ, ਖਾਣੇ ਦਾ ਸੱਦਾ, ਨਕਲ, ਕਰਾ ਭਲਾ ਸੌ ਹੋ ਭਲਾ, ਮੁਰਗੇ ਦੀ ਬਾਂਗ ਸਵਾਰਥ ਆਦਿ)ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ(ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ, ਮਮਤਾ, ਦਾਤਾ, ਉਪਦੇਸ਼, ਹਲੀਮੀ, ਸੋਨੇ ਦੇ ਖੇਤ, ਕਮਾਈ, ਮੌਰ ਦੇ ਖੰਭ, ਹਿੰਮਤ, ਸੱਚਾ ਧੰਨ, ਵਿਸ਼ਵਾਸਯਾਤੀ, ਆਦਿ)ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ(ਮਾਣ, ਸੰਜਮ, ਸਬਰ ਤੇ ਸੰਤੋਖ, ਅਗਿਆਨਤਾ, ਸਫ਼ਾਈ ਦੀ ਤਾਕਤ, ਆਲ੍ਹਣਾ, ਫਕੀਰੀ ਅਤੇ ਬਾਦਸ਼ਾਹੀ, ਭਰੋਸਾ, ਮਾਂ ਬੋਲੀ, ਇਨਸਾਨ ਤੇ ਕੇਕੜਾ, ਇਨਸਾਫ, ਚੋਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ ਆਦਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਜਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੇ ਇਰਦ ਗਿਰਦ ਘੁੰਮਦੀ ਹੈ ਕਿ “ਉਹ ਚੰਦਰਮਾ ਵਲ ਵੇਖ ਕੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹੋ ਜਿਹਾ ਰਾਜ ਨਹੀਂ ਹੋ ਸਕਦਾ ਜਿਥੇ ਅੰਗਾਰਿਆ ਦੀ ਥਾਂ ਨਿਰਮਲ ਰਿਸ਼ਮਾ ਹੋਣ। ਭੈੜੇ ਬੋਲਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਪੰਛੀਆਂ ਦੀਆਂ ਸੁੰਦਰ ਆਵਾਜ਼ਾਂ ਦਾ ਸੰਗੀਤ ਹੋਵੇ। ਸਖ਼ਤ ਸਜ਼ਾਵਾਂ ਦੀ ਥਾਂ ਫੁੱਲਾਂ ਦੀਆਂ ਖੁਸ਼ਬੂਆਂ ਵੰਡੀਆਂ ਜਾਣ। ਸ਼ਿਕਾਰ ਦੀ ਥਾਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਮਲਮ ਲਗਾਈ ਜਾਵੇ। ਦੌਲਤ ਇਕੱਠੀ ਕਰਨ ਦੀ ਥਾਂ ਦੌਲਤ ਆਪਣੇ ਰਾਜ ਵਿਚ ਵੰਡੀ ਜਾਵੇ। ਰਾਜੇ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਨਤਾ ਦੇ ਸਾਹ ਸੁਕਣ ਦੀ ਥਾਂ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰਿਆਂ ਤੇ ਰੌਣਕ ਆ ਜਾਵੇ...। ਹਾਂ ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਹੋ ਸਕਦਾ ਹੈ ਮੈਂ ਕਰਕੇ ਵਿਖਾਵਾਂਗਾ।”³¹

‘ਪੱਥਰ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਢੁੱਕਵਾਂ ਹੈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਆਦਮੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਤੋਂ ਘਬਰਾ ਕੇ ਭਗਵੇਂ ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਬੈਠਾ ਹੈ ਕਿ ਮੈਂ ਸਨਿਆਸ ਲੈ ਲੈਣਾ ਹੈ। ਉਹ ਘੁੰਮਦਾ-ਘੁੰਮਦਾ ਇਕ ਦਰਿਆ ਦੇ ਕੰਡੇ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਇਕ ਪੱਥਰ ਹੱਥ ਵਿਚ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਏਨਾ ਮੁਲਾਇਮ, ਗੋਲ, ਇਕ ਸਾਰ ਅਤੇ ਠੋਸ ਕਿਵੇਂ ਹੈ? ਇਹਨਾਂ ਵਿਚ ਕੋਈ ਤੜ ਜਾ ਖੁਰਦਰਾਪਨ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਹੈ? ਉਹ ਪੱਥਰਾਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਪੱਥਰ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਹਾਓ ਨਾਲ ਰਗੜਾ ਖਾਂਦਾ ਹੋਇਆ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਦਿਮਾਗ ਵਿਚ ਆਇਆ ਕਿ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਠੋਕਰਾ ਖਾਣ ਨਾਲ ਹੀ ਇਕ ਗੋਲ ਤੇ ਮੁਲਾਇਮ ਪੱਥਰ ਬਣਦਾ ਹੈ ਤੇ ਮਨੁੱਖ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਹੈ ਕਿ ਮਨੁੱਖ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀਆਂ ਮੁਸ਼ਕਲਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕਰਦਾ-ਕਰਦਾ ਹੀ ਵਧੀਆ ਤਰਾਸ਼ਿਆਂ ਹੋਇਆ ਇਨਸਾਨ ਬਣਦਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੂੰ ਹੁਣ ਸਮਝ ਆ ਚੁੱਕੀ ਸੀ ਤੇ ਉਸਨੇ ਭੰਗਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਉਤਾਰੇ ਅਤੇ ਥੈਲੇ ਵਿਚੋਂ ਦੂਜੇ ਕਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਤੁਰ ਪਿਆ।

‘ਨਿਸ਼ਚਾ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵਧੀਆ ਹੈ ਅਸੀਂ ਆਮ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਦੇਖਦੇ ਹਾਂ ਕਿ ਲੋਕ ਪੰਡਤਾਂ ਤੇ ਕਿੰਨਾ ਜਿਆਦਾ ਯਕੀਨ ਕਰਦੇ ਹਨ ਪਰ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਲੜਕਾ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਪੰਡਿਤ ਨੂੰ ਇਹ ਪੁੱਛਿਆ ਕਿ “ਮੈਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਇਕ ਜੇਤੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਬਣਾਂਗਾ?” ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੇ ਉਸਦਾ ਹੱਥ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਵੇਖਿਆ ਅਤੇ ਕਿਹਾ ਕਿ ਇਹ ਅਸੰਭਵ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹ ਰੇਖਾ ਨਹੀਂ ਜਿਹੜੀ ਜੇਤੂ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਵਿਚ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਉਸ ਬੱਚੇ ਨੇ ਬੜੇ ਸ਼ਾਂਤੀ ਨਾਲ ਜੋਤਸ਼ੀ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸੁਣਿਆ ਅਤੇ ਪੁੱਛਿਆ, “ਉਹ ਰੇਖਾ ਕਿਥੇ ਹੁੰਦੀ ਹੈ?” ਜੋਤਸ਼ੀ ਨੇ ਪੈਨਸਿਲ ਨਾਲ ਉਹ ਰੇਖਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਅਤੇ ਬੱਚੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਥੈਲੇ ਵਿਚੋਂ ਕਟਾਰ ਕੱਢੀ ਅਤੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਦੇ ਬਣੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਉਪਰ ਕਟਾਰ ਫੇਰ ਕੇ ਰੇਖਾ ਬਣ ਲਈ। ਉਸਦੇ ਹੱਥ ਚੋਂ ਖੂਨ ਨਿਕਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਦਰਦ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਜੋਤਸ਼ੀ ਵੱਲ ਹੱਥ ਕਰਦਿਆਂ ਕਿਹਾ ਕਿ “ਹਰ ਮਨੁੱਖ ਆਪਣੀ ਤਕਦੀਰ ਆਪ ਬਣਾਉਂਦਾ ਹੈ” ਉਹ ਬੱਚਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਫਰਾਂਸ ਦਾ ਨੈਪੋਲੀਅਨ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਸੀ ਜਿਸ ਨੇ ਫਰਾਂਸ ਨੂੰ ਇਕ ਵੱਖਰੀ ਪਹਿਚਾਨ ਦਵਾਈ। ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਹ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਕਿ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਨਿਸ਼ਚਾ ਧਾਰ ਲਵੋ ਅਤੇ ਫੇਰ ਉਸ ਉਪਰ ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਕਰੋ, ਸਫਲਤਾ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲੇਗੀ। ਸਖਤ ਮਿਹਨਤ ਅਤੇ ਪੱਕਾ ਇਰਾਦਾ ਹੱਥ ਦੀਆਂ ਤਕਦੀਰਾਂ ਬਦਲ ਦੇਂਦਾ ਹੈ।

‘ਸਿੰਗਾਂ ਦਾ ਤਾਜ’ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਦਾ ਸਿਰਲੇਖ ਢੁੱਕਵਾਂ ਹੈ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਇਕ ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਗਾਂ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜਿਸਦਾ ਸਰੀਰ ਸਡੌਲ ਅਤੇ ਸੁੰਦਰ ਸੀ ਉਹ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਲਈ ਇਕ ਤਲਾਬ ਦੇ ਨੇੜੇ ਗਿਆ ਉਸ ਨੇ ਜੀਅ ਭਰਕੇ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਅਤੇ ਅਚਾਨਕ ਉਸਦਾ ਧਿਆਨ ਆਪਣੇ ਪਰਛਾਂਵੇ ਤੇ ਗਿਆ ਉਸ ਪਰਛਾਂਵੇ ਵਿਚ ਆਪਣੀਆਂ ਪਤਲੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਦੇਖੀਆਂ ਤੇ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਕੋਸਣ ਲੱਗਾ ਕਿ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸਿਰ ਤੇ ਸਿੰਗਾਂ ਦਾ ਤਾਜ ਲਗਾ ਕੇ ਕਿੰਨਾ ਵਧੀਆ ਕੀਤਾ ਹੈ ਜਦਕਿ ਸ਼ੇਰ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਦਾ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਮੰਨਦਾ ਹੋ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਿਰ ਤੇ ਇਸ ਤਾਜ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ ਤੇ ਅਸਲ ਵਿਚ ਮੈਂ ਹੀ ਜੰਗਲ ਦਾ ਰਾਜਾ ਹਾਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਛੋਟੇ ਪੈਰ ਅਤੇ ਪਤਲੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਲਗਾ ਕੇ ਰੱਬ ਨੇ ਚੰਗਾ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਅਜੇ ਸੋਚ ਹੀ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਉਸਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਆਵਾਜ਼ਾ ਸੁਣਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਸ਼ਿਕਾਰੀ

ਸ਼ਿਕਾਰ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ ਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਕੁੱਤਿਆ ਦੀ ਡਾਰ ਆਉਂਦੀ ਵੇਖੀ ਤਾਂ ਉਸਨੇ ਛੂਟ ਵੱਟ ਲਈ ਉਹ ਜੰਗਲ ਵਿਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘਦਾ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ ਪਰ ਜਿਉਂ ਜਿਉਂ ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਉਸਦੇ ਸਿੰਘ ਉਸ ਨੂੰ ਭੱਜਣ ਵਿਚ ਅੜਚਨ ਪੈਦਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਤੇ ਉਸਨੇ ਹੌਸਲਾਂ ਨਾ ਹਾਰਿਆ ਤੇ ਭੱਜਦਾ ਗਿਆ। ਜੰਗਲ ਵਿਚ ਨੀਵੀਆਂ ਝਾੜੀਆਂ ਆ ਗਈਆਂ 'ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਗਾਂ' ਦੇ ਸਿੰਗ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿਚ ਫੱਸ ਗਏ ਤੇ ਕੁੱਤਿਆਂ ਨੇ ਉਸ ਉਤੇ ਹਮਲਾਂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਸਿੰਗਾਂ ਨੂੰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਮਰਦੇ ਵਖਤ ਉਸਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਹੀ ਨਿਕਲਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀਆ ਲੱਤਾਂ ਤੇ ਪੈਰਾਂ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਬਚਾਇਆ ਅਤੇ ਮੇਰੇ ਸਿੰਗਾਂ ਦੇ ਤਾਜ ਨੇ ਮੇਰੀ ਜਾਨ ਲੈ ਲਈ ਇਸ ਕਹਾਣੀ ਤੋਂ ਇਹੀ ਸਿਖਿਆ ਮਿਲਦੀ ਹੈ ਕਿ ਬਾਹਰੀ ਸੁੰਦਰਤਾ ਵੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾ ਦਿਉ ਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਗੁਣਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣੋ।

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੀ ਦਿੱਖ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੀ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਜਿਲਦ ਤੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਛਾਪੀ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿਚਦੀ ਹੈ। ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਕ ਸਫੇ ਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਚਿੱਤਰ ਵੀ ਉਲੀਕਿਆ ਹੈ ਜੋ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੁਖਾਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੱਚਾ ਚਿੱਤਰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਜਲਦੀ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਤਸਵੀਰਾਂ ਦਾ ਹੋਣਾ ਲਾਜ਼ਮੀ ਹੈ। ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਛਪਾਈ ਨੀਲੀ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਛਾਹੀ ਨਾਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਲਗਦਾ ਹੈ ਕਿਉਂਕਿ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਰੰਗਾਂ ਨਾਲ ਜਿਆਦਾ ਮੋਹ ਹੁੰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਰੰਗਦਾਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਮ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਖਿਚ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਮ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।

ਇਸ ਪ੍ਰਕਾਰ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪਗਤ ਅਧਿਐਨ ਨੂੰ ਵਿਚਾਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਖਿਆ ਜਾ ਸਕਦਾ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਹੋਰਨਾਂ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਚ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਵਿਰਲਾ ਵਾਂਝਾ ਹੀ ਹੱਥ ਪਾਉਂਦਾ ਹੈ ਪਰ ਲੇਖਕ ਨੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵੱਲ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਧਿਆਨ ਦੇ ਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਉਕਸਕਤਾ ਜਗਾਈ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰੋਚਿਕਤਾ ਵਧਾਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਢੁਕਵੇਂ ਹਨ। ਆਪਣੀ ਕਲਾਤਮਕ ਸਮੱਰਥਾ ਕਾਰਨ ਹੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਆਪਣਾ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ ਉਦੇਸ਼ ਪੂਰਾ ਕਰਨ ਵਿਚ ਕਾਮਯਾਬ ਹੋ ਸਕੀਆਂ ਹਨ। ਵਾਤਾਵਰਨ ਉਸਾਰੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪੇਂਡੂ ਜੀਵਨ, ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ, ਖੇਤ, ਬਗੀਚਾ, ਜੰਗਲ, ਪਹਾੜ, ਝੀਲਾਂ, ਦਰਿਆ, ਸਰਦੀ, ਗਰਮੀ ਆਦਿ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਬੜੇ ਸਲੀਕੇ ਤੇ ਸੰਜੀਦਗੀ ਨਾਲ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਹੈ ਕਿ ਹਰ ਦ੍ਰਿਸ਼ ਪਾਠਕਾਂ ਦੇ ਦਿਲਾਂ ਤੇ ਡੂੰਘਾ ਪ੍ਰਭਾਵ ਪਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।

ਹਵਾਲੇ ਅਤੇ ਟਿੱਪਣੀਆਂ

1. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.) ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਸਿਧਾਂਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ, ਜਲੰਧਰ, ਨਿਊ ਬੁੱਕ ਕੰਪਨੀ, 2012, ਪੰਨਾ- 91
2. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 92
3. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਚੌਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ ਨੰ.13,14
4. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-11,12
5. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 23,24
6. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-32,34
7. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 5
8. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-11
9. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ-17
10. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਚੌਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ-48
11. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 34
12. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 42
13. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 54
14. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 8
15. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 14
16. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 44
17. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 19
18. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 21
19. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 50
20. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.) ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਸਿਧਾਂਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ, ਜਲੰਧਰ, ਨਿਊ ਬੁੱਕ ਕੰਪਨੀ, 2012, ਪੰਨਾ- 22

21. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ,ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 5
22. ਉਹੀ ਪੰਨਾ- 15
23. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 34
24. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 12
25. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 34
26. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 3
27. ਉਹੀ, ਪੰਨਾ- 34
28. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਚੌਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 28
29. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 57
30. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਚੌਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 35
31. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਪੁਸਤਕ ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ,ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪੰਨਾ- 5

ਸਾਰ ਤੇ ਸਥਾਪਨਾਵਾਂ

ਕਹਾਣੀ ਗਲਪ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਵੰਨਗੀ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਮੁੱਖ ਦਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਭਾਂਵੇਂ ਆਦਿ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਨਿਕਟਵਰਤੀ ਰਿਹਾ ਹੈ ਪਰ ਆਧੁਨਿਕ ਸਮੇਂ ਦੀ ਨਿੱਕੀ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਤਾਂ ਮਨੁੱਖ ਉਤੇ ਉਸਦੇ ਪਏ ਸਮਾਜਕ ਪ੍ਰਭਾਵ ਨੂੰ ਵੱਖ ਕਰਕੇ ਵੇਖ ਸਕਣਾ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੈ। ਕਹਾਣੀ ਵਰਤਮਾਨ ਸਮੇਂ ਦਾ ਲਘੂ ਰੂਪ ਹੈ। ਲੋਕ ਕਹਾਣੀ ਮੌਖਿਕ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਇਕ ਸਭ ਤੋਂ ਮਹੱਤਵਪੂਰਨ ਰੂਪ ਹੈ। ਹਰੇਕ ਲੋਕ ਕਹਾਣੀ ਕਿਸੇ ਛੁਪੇ ਹੋਏ ਦੌਰ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਅਣਜਾਣ ਬੁੱਧੀਮਾਨ ਵਿਅਕਤੀ ਵੱਲੋਂ ਸਿਰਜੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਅਨੇਕ ਜੁਬਾਨਾਂ 'ਤੇ ਸਫਰ ਕਰਦੀ ਹੋਈ ਹਰ ਸੁਣਾਉਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਰਸ ਯੁਕਤ ਭਾਸ਼ਾ ਅਤੇ ਨਾਟਕ ਵਿਧੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਅੰਦਰ ਸਮੋਂਦਿਆਂ ਤਰਾਸ਼ੇ ਅਤੇ ਸਵਾਰੇ ਹੋਏ ਰੂਪ ਵਿਚ ਸਾਡੇ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੀ ਹੈ। ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਬਾਤ ਆਖਦੇ ਹਾਂ ਬਿਨਾਂ ਸ਼ੱਕ ਪ੍ਰਮੁੱਖ ਸਥਾਨ ਹੈ। ਵਿਦਵਾਨਾ ਨੇ ਇਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਨੀਤੀ ਕਹਾਣੀਆਂ ਜਾਂ 'ਪੰਚਤਤਰ' ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਨਾਮ ਦਿੱਤਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਉਹ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹਨ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਨੂੰ ਆਧਾਰ ਬਣਾ ਕੇ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਂਦੀਆਂ ਹਨ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ (ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ) ਇਸ ਖੋਜ ਕਾਰਜ ਦਾ ਉਦੇਸ਼ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੇ ਰਚਨਾਤਮਕ ਪੱਖ ਨੂੰ ਉਘਾੜਨਾ ਹੈ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਆਧੁਨਿਕ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਭਰਵਾਂ ਹਸਤਾਖਰ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤਕਾਰ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ 'ਨਾਨਕ ਪੁਸਤਕਮਾਲਾ' ਦਾ ਸੰਚਾਲਕ ਵੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨੂੰ ਚਾਰ ਅਧਿਆਵਾਂ ਵਿਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅਧਿਆਇਪਹਿਲਾਂ 'ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਪਛਾਣ' ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਚੰਗਾ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਕਿਹੋ ਜਿਹਾ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ:- ਬਾਲ ਕਾਵਿ, ਬਾਲ-ਕਹਾਣੀ ਅਤੇ ਬਾਲ ਨਾਟਕ, ਬਾਲ ਨਾਵਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੇ ਇਤਿਹਾਸਕ ਵਿਕਾਸ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਬਾਰੇ ਚਾਨਣਾ ਪਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਵਿਚ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਵਿਦਵਾਨਾ ਨੇ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਹੁੰਚ ਦ੍ਰਿਸ਼ਟੀ ਰਾਹੀਂ ਰਚਿਆ ਹੈ। ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅਧਿਆਇ ਦੂਜਾ 'ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦਾ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ ਹੈ' ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੇ ਜੀਵਨ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ ਨਾਵਲਕਾਰ ਦਾ ਪੁੱਤਰ ਹੈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਜਨਮ, ਕੰਮ-ਕਾਜ, ਵਿਦਿਆ ਪ੍ਰਾਪਤੀ, ਮਾਨ ਸਨਮਾਨ, ਸੰਸਥਾਵਾਂ ਦੇ ਮੈਂਬਰ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੇ ਰਚਨਾ ਸੰਸਾਰ ਵਿਚ ਸੌਲ੍ਹਾਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਅਤੇ ਇਕ ਬਾਲ ਨਾਵਲ 'ਦੁੱਧ ਦੀਆਂ ਧਾਰਾਂ' ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਇਆ ਹੈ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਵਿਚੋਂ ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦੀ ਸੀਮਾ ਨੂੰ ਨਿਰਧਾਰਿਤ ਕਰਨ ਲਈ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਖੋਜ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ। ਇਸ

ਅਧਿਆਇ ਵਿਚ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨਾਲ ਕੀਤੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਹੋਈ ਗੱਲ ਬਾਤ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਪੇਸ਼ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ। ਜਿਸ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਜੀਵਨ ਅਤੇ ਸਾਹਿਤਕ ਕਾਰਜ ਬਾਰੇ ਵਿਸਥਾਰਪੂਰਕ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅਧਿਆਇ ਤੀਜਾ ‘ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਵਿਸ਼ਾਗਤ ਅਧਿਐਨ’ ਵਿਚ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿਆਂ ਨੂੰ ਵਿਸ਼ਿਆ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਪਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ, ਲੋਕਧਰਾਈ, ਸਮਾਜਕ, ਵਿਦਿਅਕ ਹਨ। ਉਸ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੜਾਵਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਹੈ ਅਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਮੁਲਾਕਾਤ ਦੌਰਾਨ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੇਰੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਮਕਸਦ ਹੀ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ-ਕੀਮਤਾਂ ਨੂੰ ਉਜਾਗਰ ਕਰਨਾ ਹੈ। ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ ਦਾ ਅਧਿਆਇ ਚੌਥਾ ‘ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰੂਪਗਤ ਅਧਿਐਨ’ ਹੈ ਜਿਸ ਵਿਚ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਰੂਪਕ ਪੱਖ ਤੋਂ ਪਰਖਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਗੌਦ, ਪਾਤਰ ਚਿਤਰਨ, ਵਾਰਤਾਲਾਪ, ਵਾਤਾਵਰਨ, ਭਾਸ਼ਾ/ਸ਼ੈਲੀ ਅਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਹੈ ਕਿ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਬਾਲ ਪਾਠਕਾਂ ਲਈ ਢੁਕਵੀਆਂ ਹਨ ਜਾਂ ਨਹੀਂ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਉਨ੍ਹਾਂ ਕੁਝ ਗਿਣੇ ਚੁਣੇ ਸਾਹਿਤਕਾਰਾਂ ਵਿਚੋਂ ਇਕ ਜਾਣਿਆ ਪਛਾਣਿਆ ਨਾਮ ਹੈ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਲਮ ਦਾ ਮੁੱਖ ਵਿਸ਼ਾ ਬਣਾਇਆ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਇਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਬਾਲ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਰਖਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਹਰ ਉਮਰ ਵਰਗ ਤੋਂ ਜਾਣੂ ਹੋ ਕੇ ਹੀ ਸਾਹਿਤ ਰਚਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਲਈ ਬੜੇ ਲੰਮੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਲਿਖਦੇ ਆ ਰਿਹਾ ਹੈ। ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੁਆਰਾ ਲਿਖੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸੰਦਰਭ ਵਿਚ ਅੱਠ ਸਾਲ ਲਗਾਤਾਰ ਸੰਨ (2004-2014) ਤੱਕ ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਵਿਚ ‘ਦਾਦੀ ਮਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ’ ਦਾ ਕਾਲਮ ਛਪਦਾ ਰਿਹਾ। ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬੱਚੇ ਬੇਸਬਰੀ ਨਾਲ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਆਪਣੀ ਮੁਲਾਕਾਤ ਵਿਚ ਕਿਹਾ ਕਿ ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੀ ‘ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ’ ਦੇ ਸੰਪਾਦਕ ਨੂੰ ਛਪਵਾਉਣ ਕਈ ਦਿੱਤੀਆਂ ਸਨ ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਅਤੇ ਖਤ ਆਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਕਿ ਕਹਾਣੀਆਂ ਹੋਰ ਲਿਖੀਆਂ ਜਾਣ ਤੇ ਜੇਕਰ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਣ ਦੀ ਚੇਟਕ ਮੈਨੂੰ ਅਜੀਤ ਅਖਬਾਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਪਾਈ ਅਤੇ ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਡਿਊਟੀ ਬਣ ਗਈ ਕਿ ਰੋਜ਼ ਕਹਾਣੀ ਲਿਖਣੀ ਹੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਕਈ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪਾਠਕਾਂ ਦੀ ਝੋਲੀ ਪਾਈਆਂ, ਜਿਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਬਹੁਤ ਸਲਾਘਾਂ ਹੋਈ। ਉਨ੍ਹਾਂ ਕਿਹਾ ਕਿ ਪੜ੍ਹਨ ਆਤੇ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪ੍ਰੇਰਣਾ ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਊ ਜੀ (ਨਾਨਕ ਸਿੰਘ) ਤੋਂ ਮਿਲੀ ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਲਿਖਣ ਪ੍ਰਕਿਰਿਆ ਵਿਚ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀ ਪਤਨੀ ਪ੍ਰੋ.ਗੁਰਿੰਦਰ ਕੌਰ ਸੂਰੀ ਦਾ ਯੋਗਦਾਨ ਹੈ।

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਰਚਨਾਤਮਕ ਵਿਸ਼ਲੇਸ਼ਣ ਕਰਨ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਇਹ ਸਿੱਟੇ ਸਾਹਮਣੇ ਆਉਂਦੇ ਹਨ ਕਿ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਨੇ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਦਾ ਅੰਸ਼ ਭਰਨ ਲਈ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦੀ ਪਿਰਤ ਪਾਈ।

ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਇਕ ਸੁਲਝਿਆ ਹੋਇਆ ਬਾਲ-ਮਨੋਵਿਗਿਆਨੀ ਹੈ। ਉਹ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਨੂੰ ਧੁਰ ਅੰਦਰ ਤੱਕ ਪੜ੍ਹ ਸਕਣ ਦੀ ਸਮੱਰਥਾ ਰੱਖਦਾ ਹੈ। ਵੱਖ-ਵੱਖ ਉਮਰ ਦੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੇ ਮਨਾਂ ਵਿਚੋਂ ਉਪਜਣ ਵਾਲੇ ਵਿਚਾਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਤਿਕਰਮਾਂ ਤੋਂ ਉਹ ਭਲੀ ਪ੍ਰਕਾਰ ਜਾਣੂ ਹੈ।

- ਮਾਝੇ ਇਲਾਕੇ ਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਮਾਝੀ ਉਪਭਾਸ਼ਾ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਜਿਆਦਾ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਇਹ ਭਾਸ਼ਾ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਵਿਸ਼ੇ, ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਕਿੱਤੇ, ਉਮਰ, ਮਾਨਸਿਕ ਪੱਧਰ ਤੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਵਿਅਕਤੀ ਭਾਵ ਲੱਛਣ ਮੁਤਾਬਕ ਪੂਰਨ ਤੌਰ 'ਤੇ ਢੁਕਦੀ ਹੈ।
- ਉਨ੍ਹਾਂ ਨੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਅਖਾਣ ਅਤੇ ਮੁਹਾਵਰਿਆਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਵੀ ਕੀਤੀ ਹੈ।
- ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੇ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਵਿਚ ਨੈਤਿਕਤਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਨੈਤਿਕ ਕਦਰਾਂ ਕੀਮਤਾਂ ਦੀ ਜਾਚ ਸਿਖਾਈ ਗਈ ਹੈ ਤਾਂ ਜੋ ਚਲਦੀ ਪੀੜੀ ਵਿਚ ਇਹ ਗੁਣ ਪੈਦਾ ਹੋ ਸਕਣ।
- ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਿਰਲੇਖ ਢੁਕਵੇਂ ਅਤੇ ਫਬਵੇਂ ਹਨ ਤੇ ਹਰ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਹਰ ਪੱਖ ਤੋਂ ਸਿਖਿਆ ਦਿੱਤੀ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਸਿਰਲੇਖ ਦੇ ਆਧਾਰ ਤੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।
- ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਸਰੋਕਾਰ ਮਨੋਵਿਗਿਆਨਕ, ਸਮਾਜਕ, ਵਿਦਿਅਕ, ਪਰਿਵਾਰਕ ਅਤੇ ਲੋਕਧਰਾਈ ਹਨ।
- ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਰੂਪਕ ਅਤੇ ਵਿਸ਼ੇ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਬੱਚਿਆਂ ਤੇ ਆਧਾਰਿਤ ਅਤੇ ਸਿਧ ਪਧਰੇ ਢੰਗ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੁਚੱਜੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਿਆਨ ਕੀਤੀਆਂ ਗਈਆਂ ਹਨ।
- ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬੁਰੇ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ, ਚੰਗੇ ਨੂੰ ਇਨਾਮ ਅਤੇ ਹਰ ਪਾਤਰ ਨੂੰ ਠਿਕਾਣੇ ਲਗਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਉਸ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ ਨੂੰ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਪੇਸ਼ ਕਰਕੇ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਰੋਚਿਕਤਾ ਵਧਾਈ ਗਈ ਹੈ ਅਤੇ ਪਸ਼ੂ, ਪੰਛੀਆਂ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਵਾਂਗ ਕੋਈ ਗੱਲ ਬੁਲਾ ਕੇ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦਾ ਮਾਨਵੀਕਰਨ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚਲੀ ਵਾਰਤਾਲਾਪ ਪਸ਼ੂ-ਪੰਛੀਆਂ, ਕੀੜਿਆਂ-ਮਕੋੜਿਆਂ ਅਤੇ ਮਨੁੱਖ ਪਾਤਰਾਂ ਵਿਚਕਾਰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸਰਲ ਤੇ ਸਪੱਸ਼ਟ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ ਜਿਸ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਬੱਚਾ ਕਹਾਣੀ ਸੌਖੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝ ਜਾਂਦਾ ਹੈ।
- ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਵਤਾਵਰਨ ਦੀ ਉਸਾਰੀ ਪਾਤਰਾਂ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਦੇ ਅਨੁਕੂਲ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ। ਸਰਦੀ, ਗਰਮੀ, ਬਹਾਰ, ਪਤਝੜ, ਜੰਗਲ, ਬਗੀਚਾ, ਬਰਸਾਤ, ਪੇਂਡੂ ਅਤੇ ਸ਼ਹਿਰੀ ਜੀਵਨ, ਦਰਿਆ, ਝੀਲਾਂ, ਸਮੁੰਦਰ, ਖੇਤ, ਸੁਨਿਆਰੇ ਦੀ ਦੁਕਾਨ, ਰਾਜੇ ਦਾ ਮਹਿਲ, ਆਦਿ ਪ੍ਰਕਿਰਤੀ ਅਤੇ ਮੌਸਮ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਵੇਰਵੇ ਰਚਨਾ ਦੀ ਵਸਤੂ-ਸਮੱਗਰੀ ਨੂੰ ਰੋਚਕ ਅਤੇ ਅਰਥਪੂਰਨ ਬਣਾ ਦਿੰਦੇ ਹਨ।

- ਸਾਡੀਆ ਪਰੰਪਰਾਗਤ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨੂੰ ਨਵੇਂ ਮੁਹਾਵਰੇ ਅਤੇ ਰੰਗ-ਢੰਗ ਵਿਚ ਢਾਲ ਕੇ ਪੇਸ਼ ਕਰਨਾ ਅਤੇ ਉਹਨਾਂ ਵਿਚ ਮੌਲਿਕਤਾ ਦਾ ਗੁਣ ਭਰ ਦੇਣਾ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀ ਰਚਨਾਤਮਕ ਸ਼ਕਤੀ ਦਾ ਕਮਾਲ ਹੈ।
- ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਵਿਸ਼ੇਸ਼ਤਾ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਅੰਤ ਵਿਚ ਬੱਚਿਆਂ ਦੀ ਚਰਿੱਤਰ ਉਸਾਰੀ ਦੇ ਮੰਤਵ ਲਈ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਉਪਦੇਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਸਰਲ, ਸਪੱਸ਼ਟ ਪ੍ਰਵਾਹਪੂਰਕ ਹੈ, ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਸੌਖੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿਚ ਹਰ ਗੱਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭਾਵਪੂਰਨ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਈ ਗਈ ਹੈ। ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਵਿਚ ਪੁਰਾਣੇ ਸਭਿਆਚਾਰ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਸ਼ਬਦ ਅੰਕਿਤ ਕੀਤੇ ਗਏ ਹਨ ਜੋ ਆਧੁਨਿਕ ਯੁੱਗ ਦੀ ਰੋਜ਼ ਮਰਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚੋਂ ਅਲੋਪ ਹੁੰਦੇ ਜਾ ਰਹੇ ਹਨ।
- ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀ ਸ਼ੈਲੀ ਨਿੱਜੀ ਅਤੇ ਵੱਖਰੀ ਹੈ। ਹਰ ਪੇਰੇ ਵਿਚ ਅਗਲੀ ਗੱਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ ਹੈ। ਪੇਰੇ 6-7 ਸਤਰਾਂ ਤੋਂ ਵੱਧ ਨਹੀਂ ਹੈ ਜਾਂ ਦੋ ਸਤਰਾਂ ਦਾ ਵੀ ਪੈਰਾਂ ਬਣਾਇਆ ਗਿਆ ਹੈ।
- ਉਹ ਆਪਣੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿਚ ਹੰਡਾਏ ਹੋਏ ਤਜਰਬਿਆਂ ਤੋਂ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੋ ਕੇ ਕਹਾਣੀਆਂ ਲਿਖਦੇ ਹਨ ਜਿਸ ਨਾਲ ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਨਵਾਂ ਮੋੜ ਅਖਤਿਆਰ ਕਰਦੀਆਂ ਹਨ।
- ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੀ ਦਿੱਖ ਬਹੁਤ ਸੁਹਣੀ ਹੈ। ਪੁਸਤਕ ਦੀ ਬਾਹਰੀ ਜਿਲਦ ਤੇ ਕਹਾਣੀ ਸੰਗ੍ਰਹਿ ਦੇ ਨਾਮ ਨਾਲ ਮਿਲਦੀ ਤਸਵੀਰ ਛਾਪੀ ਹੈ ਜੋ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿਚਦੀ ਹੈ।
- ਪੁਸਤਕਾਂ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸਾਰੀਆਂ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦੀ ਪੇਸ਼ਕਾਰੀ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਇਕ ਸਫ਼ੇ ਤੇ ਕਹਾਣੀ ਦੇ ਆਧਾਰਿਤ ਚਿੱਤਰ ਵੀ ਉਲੀਕਿਆਂ ਹੈ ਜੋ ਕਹਾਣੀ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਹੋਰ ਸੁਖਾਲਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਤੇ ਬੱਚਾ ਚਿੱਤਰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਾਣੀ ਜਲਦੀ ਸਮਝ ਲੈਂਦਾ ਹੈ।
- ਉਨ੍ਹਾਂ ਦੀਆਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿਚ ਅੱਖਰਾਂ ਦੀ ਛਪਾਈ ਨੀਲੀ ਅਤੇ ਕਾਲੀ ਛਾਹੀ ਨਾਲ ਹੈ ਜਿਸ ਨਾਲ ਬੱਚਿਆਂ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਨ ਵਿਚ ਵਧੀਆ ਲਗਦਾ ਹੈ ਤੇ ਉਹ ਰੰਗਦਾਰ ਤਸਵੀਰਾਂ ਅਤੇ ਅੱਖਰਾਂ ਤੋਂ ਵਧੇਰੇ ਪ੍ਰਭਾਵਿਤ ਹੁੰਦੇ ਹਨ।
- ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ ਸੂਰੀ ਦੀਆਂ ਬਾਲ ਪੁਸਤਕ ਦਾ ਨਾਮ ਬੱਚਿਆਂ ਵਿਚ ਖਿਚ ਪੈਦਾ ਕਰਦਾ ਹੈ ਅਤੇ ਇਹ ਨਾਮ ਢੁੱਕਵਾਂ ਅਤੇ ਅੰਦਰਲੇ ਵਿਸ਼ੇ ਨਾਲ ਸੰਬੰਧਿਤ ਹੈ।
- ਸਮੁੱਚੇ ਰੂਪ ਵਿਚ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਜਟਿਲ ਤੋਂ ਸੁਖੈਨ, ਸੁਖਮ ਤੇ ਸਥੂਲ ਹੋਣ ਲਈ ਸਹਿਜਤਾ, ਸਰਲਤਾ, ਸਪਸ਼ਟਤਾ ਅਤੇ ਬਾਲਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਸੁਹਿਰਦਤਾ ਦੇ ਗੁਣਾਂ ਦਾ ਧਾਰਨੀ ਹੈ।

ਸਹਾਇਕ ਪੁਸਤਕ ਸੂਚੀ

1. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਚੌਰਾਂ ਨੂੰ ਮੌਰ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ 2010
2. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਚਾਂਦੀ ਦੀ ਚਾਬੀ, ਚੰਡੀਗੜਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ 2011
3. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਗੋਲੂ ਮੋਲੂ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ 2010
4. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਰਾਜ ਕੁਮਾਰ ਦਾ ਸੁਪਨਾ, ਚੰਡੀਗੜ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ 2010
5. ਸੂਰੀ ਕੁਲਬੀਰ ਸਿੰਘ, ਦਾਨੀ ਸ਼ਹਿਜ਼ਾਦਾ, ਲੋਕ ਗੀਤ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ, ਚੰਡੀਗੜ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ 2007
6. ਜੋਸ਼ੀ ਜੀਤ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.), ਪੰਜਾਬੀ ਅਧਿਐਨ ਤੇ ਅਧਿਆਪਨ ਬਦਲਦੇ ਪਰਿਪੇਖ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ 2013
7. ਪਿਆਰਾ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.) ਪੰਜਾਬੀ ਗਲਪ ਸਿਧਾਂਤ, ਇਤਿਹਾਸ ਤੇ ਪ੍ਰਵਿਰਤੀਆਂ, ਜਲੰਧਰ, ਨਿਊ ਬੁੱਕ ਕੰਪਨੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ 2012
8. ਪੂਨੀ ਬਲਬੀਰ ਸਿੰਘ (ਪ੍ਰੋ.), ਪੰਜਾਬੀ ਲੋਕਧਾਰਾ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਵਾਰਿਸ਼ ਸ਼ਾਹ ਫਾਊਂਡੇਸ਼ਨ, ਅੰਮ੍ਰਿਤਸਰ, 2013
9. ਭੁੱਲਰ ਗੁਰਬਚਨ ਸਿੰਘ, ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਅਤੇ ਸਭਿਆਚਾਰ, ਚੰਡੀਗੜ, ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਹਿਤ ਅਕਾਦਮੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ 1994
10. (ਵਰਮਾ) ਸ਼ਤੀਸ਼ ਕੁਮਾਰ (ਡਾ.), ਰਵੇਲ ਸਿੰਘ (ਡਾ.), ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਵਿਭਿੰਨ ਪਰਿਪੇਖ, ਦਿੱਲੀ, ਪੰਜਾਬੀ ਅਕਾਦਮੀ, ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਵਰ੍ਹਾ 2000

ਖੋਜ ਪ੍ਰਬੰਧ

1. ਰਵਿੰਦਰ ਰਤਨ (ਰਮਾ ਰਤਨ), ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਸਾਹਿਤ ਦਾ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 1992
2. ਦਰਸ਼ਨ ਸਿੰਘ ਆਸ਼ਟ, ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਕਹਾਣੀਆਂ ਦਾ ਅਲੋਚਨਾਤਮਕ ਅਧਿਐਨ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 2003
3. ਪਰਮਜੀਤ ਕੌਰ (ਵਰਮਾ), ਪੰਜਾਬੀ ਬਾਲ ਨਾਟਕ, ਸਰਵੇਖਣ ਤੇ ਮੁਲਾਂਕਣ, ਪੰਜਾਬੀ ਯੂਨੀਵਰਸਿਟੀ ਪਟਿਆਲਾ, 1996

ਵੈਬ ਸਾਈਟ

1. www.suhisaver.com
2. punjabipedia.org
3. ajitjalandhar.com
4. nikkiankarumblan.com

ਮੈਗਜ਼ੀਨ

1. ਨਿੱਕੀਆਂ ਕਰੂੰਬਲਾਂ (ਬਾਲ ਰਸਾਲਾ), ਮਾਨ, ਬਲਜਿੰਦਰ ਅਤੇ ਮਨਜਿੰਦਰ ਕੌਰ, ਨਵੀਂ ਦਿੱਲੀ, ਨੈਸ਼ਨਲ ਬੁੱਕ ਟਰੱਸਟ ਇੰਡੀਆ, ਸਤੰਬਰ-ਅਕਤੂਬਰ, 2014
